

Nasjonal reisning

Carl Lie, *Ekstrabladet*, Norsk Folkereisning og Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderparti. 1930-1933.

Morten Anker

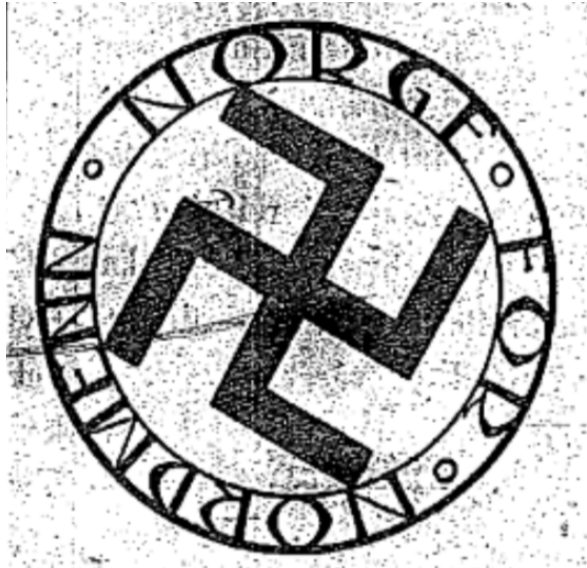
Masteroppgave i historie.
Institutt for arkeologi, konservering og historie.
Humanistisk fakultet.

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2015

Nasjonal reisning

Carl Lie, *Ekstrabladet*, Norsk Folkereisning og Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderparti.
1930-1933.

© Morten Anker

2015

Nasjonal reisning – Carl Lie, Ekstrabladet, Norsk Folkereisning og Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderparti. 1930-1933.

Morten Anker

Illustrasjon på forrige side er Nasjonal Reisnings/Norsk Folkereisnings logo. Hentet fra *Ekstrabladet*.

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Takk til veileder Terje Emberland for å ha foreslått emnet og for god veiledning.

Takk til familie og venner for mye støtte.

Takk til Lena.

Morten Anker

Blommenholm, 21. mai 2015.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 – Innledning.....	1
Problemstilling og spørsmål.....	2
Oppgavens oppbygging.....	3
Begrunnelse for emnevalg.....	3
Kilder og metodikk.....	4
Fascismeteori.....	6
Typografi og ortografi.....	8
Kapittel 2 – Mellomkrigstiden i Norge.....	9
Økonomiske kriser, streiker, lock-outer og revolusjonspøkelset.....	9
Mindretallsregjeringer.....	11
Samfundshjelpen og Samfundsvernet.....	12
Fedrelandslaget.....	13
Den Nationale Legion.....	15
Nordisk Folkereisning og Nasjonal Samling.....	16
Den norske fascismen?.....	18
Kapittel 3 – Carl Lie.....	21
Lie og militærstreiksaken	22
Rettsaker	23
Fram til 1930.....	24
Et menneske i Russland.....	26
Renegaten Lie.....	28
Lie i forskningslitteraturen.....	30
Kapittel 4 – Ekstrabladet.....	33
Fagforeningene.....	34
Våpensmugling og våpenlagre.....	36
Den første redaktøren – Anton Sæterlie.....	39
Adolf Egeberg jr.....	41
Eugene Nielsen	42
Kristian Håkensen.....	43
Leserbrev.....	45
Opplag.....	48
Pengetrøbbel.....	49
Hakekorset.....	51
Ekstrabladet, en norsk nasjonalsosialisme?.....	51
Kapittel 5 – Reaksjoner på Ekstrabladet.....	57
«Det er over alt satt ut de mest vanvittige rykter om vår avis».....	57
Ekstrabladet og Justisminister Sunde.....	59
Ekstrabladet mot Oslo typografiske forening	61
Voldelige reaksjoner på Ekstrabladet.....	65
Kapittel 6 – Norsk Folkereisning og NNSAP.....	69
«Der må skapes en nasjonal samling.».....	69
Pøbelen fra Folkets hus	70
Dannelsesmøte og arbeidsutvalg.....	74
Norsk Folkereisning landsmøte og splittelse.....	76
Medlemstall og medlemmer.....	76
Nasjonalsosialismen i Norsk Folkereisning?.....	78

Oppvask i Aftenposten.....	79
Marta Steinsvik og Norsk Folkereisning.....	80
Eugen Nielsen og Norsk Folkereisning.....	81
Norsk Folkereisning mot Carl Lie.....	81
Norsk Folkereisnings SA.....	83
Carl Lies tilhengere.....	84
Norsk Folkereisning og Nordisk Folkereisning.....	88
Norsk Folkereisning inn i NS?	90
NNSAP inn i NS.....	91
Kapittel 7 – Carl Lie og Quisling-saken.....	93
Ekstrabladet og Quisling-saken.....	95
Generalstabens dokumenter.....	96
Lie og Generalstabens etterretningskontor.....	98
Politimester Welhaven og oppdagelsessjef Sveen forklarer seg.....	98
Quisling og våpenlagrene.....	100
Hvilke andre saker ble trukket fram for å angripe Quisling?.....	102
Spesialkomiteen.....	102
Stortingsdebatten.....	104
Arbeiderbladets og Aftenpostens dekning av Quisling-saken.....	105
Lies brev til Quisling.....	107
Lies rolle i Quisling-saken.....	108
Kapittel 8 – Epilog.....	109
Kapittel 9 – Konklusjon.....	113
Kildeliste.....	117
Utrykte kilder.....	117
Trykte kilder.....	117
Aviser.....	117
Arkiver.....	118
Litteratur.....	119
Vedlegg 1 – Norsk Folkereisnings medlemmer.....	124
Vedlegg 2 – Melding fra Kaptein Graff av Øhr.....	126
Vedlegg 3 – Illustrasjoner.....	128

Forkortelser

GE – Generalstabens etterretningskontor

NNSAP – Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderparti

NF – Nordisk Folkereisning

NFR – Norsk Folkereisning

NS – Nasjonal Samling

Kapittel 1 – Innledning

I mellomkrigstiden ble det stiftet en rekke høyreaktivistiske, proto-fascistiske og fascistiske organisasjoner i Norge. Samfundshjelpen i 1920, Samfundsvernet i 1923, Fedrelandslaget i 1925, Den Nationale Legion i 1927, Nordisk Folkereisning(NF) i 1931, Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderparti(NNSAP) i 1932, og Nasjonal Samling(NS) i 1933.

Denne oppgaven skal imidlertid ta for seg en hittil ubeskrevet og nesten ukjent del av norsk fascismes historie. Norges første selverklærte nasjonalsosialistiske avis, *Ekstrabladet*, drevet av Carl Lie og de to organisasjonene Lie var med på å stifte, *Norsk Folkereisning* og *Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderparti*(NNSAP).

På 1920-tallet var Lie aktiv i Arbeiderpartiet, men etter å sett kommunismen på nært hold i Sovjetunionen i 1929 ble han nasjonalsosialist. Ekstrabladet ble utgitt fra desember 1930 til april 1932.¹ Norsk Folkereisning ble dannet med utgangspunkt i avisen høsten 1931 og hadde sitt første landsmøte i mars 1932. En gruppe av de mest politiske ytterliggående med Carl Lie i spissen, ble ekskludert eller gikk ut av organisasjonen våren 1932. Da startet Lie avisen *Hakekorset* og dannet NNSAP.² Lie ble imidlertid anmeldt av Norsk Folkereisning for påstått bedrageri på sommeren 1932. Han forsvant også ut av NNSAP på sommeren 1932. Adolf Egeberg jr. ble da partiets leder. NNSAP spilte en ikke ubetydelig rolle ved dannelsen av Nasjonal samling i 1933.

På sommeren 1932 ble Lie også trukket inn Quisling-saken som foregikk på Stortinget. Saken ble utløst av Forsvarsminister Vidkun Quisling da han brukte hemmelige dokumenter fra Generalstabens etterretningskontor(GE) til å angripe Arbeiderpartiet og Norges kommunistiske parti(NKP) og han beskyldte dem for landssvik. Dette var en sensasjonell sak og Stortinget nedsatte en spesialkomité for å undersøke om de hemmelige dokumentene støttet Quislings påstander. Politimester Welhaven og oppdagelsessjef Sveen fra Oslo politi ble kalt inn av spesialkomiteen for å uttale seg om dokumentene som omhandlet våpenlagre og våpensmugling, de kunne fortelle at et av de nyeste dokumentene stammet fra Lie. Da dette ble kjent ble dette brukt av Arbeiderpartiet og arbeiderpressen for å angripe og svekke Quislings og Generalstabens troverdighet.

¹ Jensen, Tom B. *Nasjonal Samlings periodiske skrifter 1933-1945*. Oslo: Grafisk Media Forlag, 1992: 31.

² For å unngå forvirring har jeg brukt Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderparti(NNSAP) i teksten, selv om partiets navn fram til høsten 1933 var Norges nasjonal-socialistiske parti(NNSP)(Fronten 15/9-1933 «Navneforandring»). Grunnen til det er at partiet alltid blir omtalt som NNSAP i litteraturen.

Problemstilling og spørsmål

Denne oppgaven har som mål å undersøke Carl Lie og *Ekstrabladet*s rolle i utviklingen av nasjonalsosialismen i Norge. Var Lies avis og organisasjoner bare et marginalt fenomen eller var de en viktig del i utviklingen av en norsk nasjonalsosialisme. Hvilken rolle spilte Lie som en tidlig nasjonalsosialistisk entreprenør i Norge?

Hovedproblemstillingen er: *Hvilken rolle spilte Carl Lie og Ekstrabladet i introduksjonen og organiseringen av nasjonalsosialismen i Norge?*

Carl Lie og *Ekstrabladet* er begge en del av hovedproblemstilling fordi de er så tett sammenknyttet. *Ekstrabladet* var Lies første nasjonalsosialistiske prosjekt og han var hoveddrivkraften i foretaket. Det er to områder Carl Lie og *Ekstrabladet* kan ha hatt noen betydning. Det er gjennom organisasjonene Norsk Folkereisning og NNSAP, i dem fremsto Lie en kort periode som en lederskikkelse. Det andre området er Lies rolle i Quisling-saken.

For å besvare dette har oppgaven i tillegg flere underproblemstillinger.

Redaktør Carl Lie var hoveddrivkraften bak *Ekstrabladet* og framstod som lederskikkelsen i Norsk Folkereisning. Det er derfor viktig å vise Lies vei fra arbeiderbevegelsen til nasjonalsosialismen. Hvorfor ble Carl Lie ble nasjonalsosialist?

Ekstrabladet er en sentral del av denne oppgaven fordi det var Norges første og eneste selverklærte nasjonalsosialistiske avis i perioden den ble gitt ut.³ Avisen fungerte også som et samlingspunkt for en rekke høyrevridde personer. Hvem var det som skrev i avisen og hvordan framstilte de nasjonalsosialismen som ideologi? Hvilke reaksjoner møtte avisen fra resten av samfunnet?

Norsk Folkereisning og NNSAP er viktige i denne oppgaven. Sentrale spørsmål er hvordan ble de to organisasjonene dannet, hvor store ble de og hvem var de viktigste medlemmene? Hvilken ideologi de to organisasjonene hadde er også viktig. Det viktigste spørsmålet er imidlertid hvilken rolle disse to organisasjonene spilte i dannelsen av Nasjonal Samling.

Denne oppgaven søker også å belyse Lies rolle i Quislingsaken. Dette er en komplisert og mangefasettert sak, men på grunn av oppgavens begrensninger fokuserer den på Lie og hans rolle i saken. Hvorfor ble Lie trukket inn i saken og hvordan ble han brukt av arbeiderpressen? Et svært interessant spørsmål her er om Quisling brukte informasjonen fra Lie i sitt angrep og om de hadde noen kontakt.

Opgaven er avgrenset til perioden fra *Ekstrabladet* ble først utgitt i desember 1930 til

³ Jensen, 1992: 103-113.

dannelsen av Nasjonal Samling i 1933. Hovedvekten ligger imidlertid på perioden januar 1931 til juni 1932 av to grunner. For det første fordi dette dekker avisens levetid og Quisling-saken. For det andre fordi hovedvekten av primærkildene er fra denne perioden.

Oppgavens oppbygging

Oppgaven er delt inn i ni tematiske kapitler. Kapittel to er et bakgrunnskapittel som gir en oversikt over de høyreaktivistiske, proto-fascistiske og fascistiske organisasjonene i Norge i mellomkrigstiden og hvilke årsaker som lå bak deres fremvekst. Dette kapitlet er viktig for å vise den historisk konteksten *Ekstrabladet* ble utgitt i.

Kapittel tre er et biografisk kapittel om Carl Lie og viser hans vei fra sosialismen til nasjonalsosialismen.

Kapittel fire viser hvordan *Ekstrabladet* ble drevet. Hvem det var som jobbet og skrev i avisen, hvilke saker avisen trykket og avisens opplag og økonomiske problemer. En viktig del av dette kapitlet er avisens ideologi.

Kapittel fem er en oversikt over de reaksjonene *Ekstrabladet* møtte, både fra andre aviser, myndighetene, fagorganisasjonen og arbeiderbevegelsen.

Kapittel seks handler om Norsk Folkereisnings framvekst og splittelsen som førte til at NNSAP ble dannet. Organisasjonens medlemsmasse og ideologi er også en del av dette kapitlet. Kapitlet tar også for seg forskjeller og likheter mellom Norsk Folkereisning og Nordisk Folkereisning. NNSAPs rolle og betydning i dannelsen av Nasjonal Samling blir også drøftet i dette kapitlet.

Kapittel syv viser og drøfter Carl Lies rolle i Quislingsaken i 1932. Hva sa Quisling på talerstolen? Hvor kom dokumentene fra? Hva sa Welhaven og Sveen om Lie. Hvordan ble Lie brukt i saken, både i mediene og i Stortinget?

Kapittel åtte er en epilog om Carl Lie, de viktigste personene i *Ekstrabladet*, Norsk Folkereisning og NNSAP.

Kapittel ni er oppsummering og en konklusjon.

Begrunnelse for emnevalg

Emnet gir for det første muligheten for å fylle et hull i norsk fascismes historie. Ingen har tidligere tatt for seg Lie og hans aktiviteter i perioden 1930-1932. Skriver man om norsk fascisme i perioden 1930-1932 så er det gjerne Vidkun Quisling og Nordisk Folkereisning som står i fokus. Norsk Folkereisning og NNSAP, som ble dannet på nasjonalsosialistisk grunnlag i Oslo på samme tid

og som sto åpent fram har blitt oversett.

For det andre var eksistensen av NNSAP en årsak til at Nasjonal Samling ble dannet på våren 1933. I kretsen rundt Quisling var man enig om at man måtte danne et parti for å unngå konkurranse. Denne oppgaven om Carl Lie, *Ekstrabladet* og Norsk Folkereisning utgjør forhistorien til NNSAP.

For det tredje var Carl Lie beryktet i samtiden. I arbeiderbevegelsen ble han konsekvent omtalt som en svindler og bedrager, *Ekstrabladet* ble kalt Spyfluen. Det ble skrevet mye om ham, spesielt i perioden 1931-1932. Det toppet seg under Quisling-saken. Da var Lie både under etterforskning etter å ha blitt anmeldt av Norsk Folkereisnings styre og han ble brukt for å diskreditere og latterliggjøre Quislings påstander om Arbeiderpartiet. Selv etter krigen ble Lie og *Ekstrabladet* trukket fram i *Arbeiderbladet* som det verste eksemplet på en smussavis det var mulig å tenke seg. Det er derfor av interesse å belyse hvorfor han var så beryktet.

Det kan innvendes at dette emnevalget er perifert, men til dette er å si at det likevel avdekker det tidligste eksempel på organisert nasjonalsosialisme i Norge, en person, en publikasjon og forsøk på organisasjonsdannelser som til nå har vært helt utforsket. En slik marginal posisjon gjelder ofte for den tidligste fascismen, hevder fascismeforsker Roger Griffin. Før fascisme er fullt utviklet er den publisitisk og aktivistisk, dømt til eksistere som et perifert fenomen gjennom artikler, pamfletter og bøker, ofte med ubetydelige lesertall og med radikalismen som en virkningsløs politisk faksjon.⁴ Det er en beskrivelse som passer godt på *Ekstrabladet* og miljøet rundt. Det var en tidlig form for norsk fascisme.

Kilder og metodikk

Det er tidligere skrevet svært lite om Carl Lie, *Ekstrabladet* og Norsk Folkereisning. Lars Borgersrud har skrevet noen biografiske opplysninger om Lie og om Norsk Folkereisning i *Vi er jo et militært parti. Den norske militærfascismens historie bind 1*. Trygve Hegna har skrevet kort om rettsaken mellom Lie og Den typografiske forening i *Oslo typografiske forening 100 år. I Norsk Presses Historie. Bind 2 Parti Presse og Publikum 1880-1945* blir *Ekstrabladet* såvidt omtalt. Marta Steinsviks korte periode som nestformann i Norsk Folkereisning har Ingeborg Solbrekken skrevet om i bok *Kors og Kårde*, men dette er en dårlig kilde fordi hun blander sammen Norsk Folkereisning og Nordisk Folkereisning. I Tom B. Jensen oppslagsverk *Nasjonal Samlings periodiske skrifter 1933-*

⁴ Griffin, Roger. *The Nature of Fascism*. London and New York: Routledge, 1991: 61. Min oversettelse. Original: «In its chrysalis stage fascism is but a publicistic and activist (or agit-prop) phenomenon on the fringe of mainstream political culture and developments, condemned to lead a marginal existence in articles, pamphlets and books, often with negligible readership and in the radicalism of ineffectual political factions»

1945 står Lies avisutgivelser oppført. Jensens bok omfatter også aviser som ikke var tilknyttet Nasjonal Samling, men som delte et lignende idegrunnlag, som Lies aviser. Oskar Mendelsohn skriver om Lies antisemittisme i *Jødernes historie i Norge bind 1 1660-1940*.

I samtiden ble Lie noen få ganger omtalt i litteraturen. Fr. Monsens *Quislingsaken. En dokumentasjon og redegjørelse* trekker Lie fram som en av Quislings kilder. Dagfinn Bech skriver litt om *Ekstrabladet* i opplysningskriftet *Reaksjon og fremskritt*.

Mye av det som er skrevet er unøyaktig eller feil. Derfor baserer oppgaven seg i hovedsak på primærkilder. I første rekke er dette avisartikler. Spesielt arbeideravisene skrev mye om Lie og *Ekstrabladet*. Det er et problem at disse kildene er svært fiendtlige innstilt til Lie og hans aktiviteter, det gjør dem mindre pålitelige. De samme problemene er også tilstede i *Ekstrabladets* omtale av arbeiderbevegelsen. Opplysningene som framkommer må derfor vurderes kritisk og så langt det er mulig understøttes av andre kilder. På den måten er det mulig å finne fram til en kjerne av sannhet.

Jeg har funnet fram til aviskildene på tre forskjellige måter. Det første er å søke digitalt, på Nasjonalbiblioteket kan man søke i rundt 50 aviser, deriblant *Arbeiderbladet*. *Aftenposten.no* har også en digital søketjeneste. Begge har vært svært nyttige.

For det andre er slik at Lie forsøkte å forsvare seg fra det han mente var de andre avisenes løgner om han. Det er derfor en rekke referanser til forskjellige aviser i *Ekstrabladet* som jeg ikke ellers hadde lett i. Dette har vist seg å være en fruktbar metode for å forsøke å pusle sammen Lies fortid.

Den tredje metoden har vært å lete gjennom mange aviser som dekker en kort periode der det skjedde noe spesielt. Det er tre tidsperioder jeg har gjort dette. Desember 1930 og januar 1931 da avisen var ny. August 1931 da Carl Lie holdt et katastrofalt foredrag. Den siste perioden var mai 1932 da dannelsen av NNSAP førte til to gateslagsmål i Oslo. Dette har jeg gjort for å forsøke å finne flest mulig kilder til disse hendelsene for dermed å gi en mest mulig riktig framstilling. Dette har vært den minst fruktbare metoden fordi, det er tidkrevende og det er lett å overse viktige artikler når man gjennomgår mikrofilm.

Det har vært et problem at Nasjonalbiblioteket ikke har alle utgaver av *Ekstrabladet*.⁵ Det har heller ikke vært mulig å finne dem noe annet sted. Oppfølgeravisen, *Hakekorset*, som Lie etablerte i mai 1932 og hvor NNSAP ble proklamert mangler også.

Carl Lie har ikke etterlatt seg noe privatarkiv. Mange av de biografiske opplysningene om Lie

⁵ Nr. 1 og 2 1930 og nr. 1, 2, 3, 4 og 6 1932 mangler.

stammer fra landssviksaken hans. Det ble også skrevet en del artikler om hva han foretok seg på 1920-tallet i arbeideravisene, men disse er mindre pålitelige. Jeg har også gjennomgått landssviksaken til et par andre sentrale aktører. Jeg har funnet noen private brev og meldinger.

Jeg har funnet domsprotokollen til en av de mange rettsakene Lie var involvert i. Min behandling av Quislings tale i Stortinget og dens etterspill er i hovedsak basert på stortingsdokumenter. Quisling-biografiene til Dahl, Hartmann og Høidal har også vært nyttige for å få et overblikk over saken.

Fascismeteori

Det er fire viktige begreper som trenger en definisjon i denne oppgaven. Høyreaktivism, fascisme, nasjonalsosialisme og proto-fascisme.

Høyreaktivism er et begrep som har blitt brukt om en rekke forskjellige borgerlige organisasjoner og grupper på 1920- og 1930-tallet. De forsøkte å drive igjennom en «rask og gjennomgripende sanering av statsbudsjetter og statsgjeld, dernest en myndig reaksjon mot arbeiderbevegelsen».⁶ Den kan oppfattes som radikal og «beveget seg i sin agitasjon for gjenreisningen av den utøvende makt over et vidt spektrum, fra relativt milde drømmer om den «ledende» regjering til klart uttalte ønsker om statskupp».⁷ Høyreaktivismen kan derfor ikke kalles konservativ.⁸ Det var en vanlig oppfatning blant aktivistene at parlamentarismen måtte avskaffes en periode.⁹ Splittelsen blant de borgerlige partiene og Arbeiderpartiets økende oppslutning ble sett på som en trussel mot samfunnet.

Høyreaktivismen, i motsetning til fascismen, er reaksjonær. Dens mål er ikke å skape et radikalt nytt samfunn, men å bevare den gamle samfunnsordenen.

Fascisme er et begrep som er vidt brukt. I denne oppgaven har jeg valgt å legge Roger Griffins definisjon til grunn for fascismebegrepet: Fascisme er en revolusjonær form for nasjonalisme, den vil skape en politisk, sosial og etisk revolusjon for at nasjonen skal fødes på ny.¹⁰

Ifølge Griffin har all fascisme en felles kjerne.¹¹ Den kjernen er at: Fascisme er en politisk ideologi som i alle sine utgaver i sin mytiske kjerne er en form for populistisk ultra-nasjonalisme

⁶ Danielsen, Rolf. *Høyres historie 2. Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*. Oslo: Cappelen, 1984: 172.

⁷ *ibid.*

⁸ *ibid.*

⁹ *ibid.*

¹⁰ Griffin, 1991: xi.

¹¹ Griffin, 1991: 27. Original: Fascism is a genus of political ideology whose mythic core in its various permutations is a palingenetic form of populist ultra-nationalism

basert på gjenoppstandelse.¹² Den er basert på myten om at nasjonen en gang opplevde en utopisk gullalder.¹³ Gjennom fascismen kan nasjonen gjenoppstå og oppnå en ny utopisk gullalder.¹⁴ Den nye gullalderen skulle være en radikal ny start, men før den kunne komme måtte nasjonen gjennom en periode med ødeleggelse og oppløsning.¹⁵

For å frambringe gullalderen var det nødvendig og ødelegge det gamle, defekte samfunnet ved å skape et voldelig masseparti, for Griffin er dette skillelinjen mellom proto-fascisme og fascisme.¹⁶ Proto-fascisme deler mange trekk med fascisme, men proto-fascismen er ikke radikal nok til å ødelegge det bestående samfunnet.¹⁷

Fascisme trekker sine tilhengere inn i et altopplukende verdensbilde som er vanskelig å forstå for de som ikke deler det.¹⁸ Fascismen forfekter også et uoppnåelig Utopia, gullalderen, men som de troende er villige til å ofre alt for å oppnå den.¹⁹

Griffin mener at nasjonalsosialisme er en form for fascisme.²⁰ All fascisme er nødvendigvis unik fordi den er basert på det nasjonale kulturen den vokser fram i.²¹ Nasjonalsosialismen er altså den tyske formen for fascisme.²² Den mest åpenbare forskjellen mellom fascisme og nasjonalsosialisme er den ekstreme antisemittismen og raselæren som nasjonalsosialismen var bygd på. Den tyske nasjonalsosialismen var ikke bare bygget på ideen om å gjenopprette Tysklands svunne makt, men også å sikre den ariske rases fremtid fra jødernes verdensomspennende konspirasjoner.

Det har blitt hevdet at nasjonalsosialismens ideologiske radikalisme og den biologiske rasismen den er bygget på gjør den til et unikt fenomen, men det gjør temaet lite oversiktlig.²³ Griffin mener at for å forstå nasjonalsosialismen innenfor det større rammeverket av beslektete fenomener, er forståelsen for nasjonalsosialismens fellestrekk med fascismen svært viktig.²⁴

I oppgaven bruker jeg ordet fascisme og fascister som et generisk uttrykk, altså en ideologi som er radikalt nasjonalistisk. Nasjonalsosialisme og nasjonalsosialister har jeg brukt om dem som

¹² Griffin, 1991: 27.

¹³ *ibid.*

¹⁴ *ibid.*

¹⁵ Griffin, 1991: 33.

¹⁶ Griffin, 1991: 50.

¹⁷ Griffin, 1991: 50-51.

¹⁸ Griffin, 1991: 27.

¹⁹ Griffin, 1991: 26-27.

²⁰ Griffin, 1991: 111.

²¹ *ibid.*

²² *ibid.*

²³ Griffin, 1991: 110.

²⁴ *ibid.*

hadde den tyske fascismen som forbilde.

Typografi og ortografi

I mellomkrigstidens aviser ble det brukt en rekke forskjellige tegn for tre formål: Sitater, navn og, i vårt tilfelle, sarkasme. " " " " „ “ « » ”, ` Er alle tegn jeg har kommet over i kildene og de blir brukt på forskjellige vis. Et eksempel er „Dagbladet“, hvis man brukte s-genitiv ble typografien enda mer forvirrende fordi s-en kunne stå både inne i og utenfor anførselstegnet. For enkelhets skyld har jeg valgt å ikke bruke anførselstegn for å markere navn i sitater, jeg har heller forandret de til kursiv for å få bedre flyt i teksten. Sitater står i «doble vinkler». Anførselstegn ble også brukt for være sarkastiske, for enkelhets skyld bruker jeg kun disse "tegnene" for å markere sarkasme selv hvis sitatet bruker et annet tegnsett.

Et ortografisk problem er rettskrivning av navn. Mange av aktørene har fått stavet navnet sitt på flere forskjellige måter i kildene. Jeg har, så langt det har latt seg gjøre, stavet navnene slik aktørene selv stavet dem, men jeg har ikke forandret dem i sitatene.

Kapittel 2 – Mellomkrigstiden i Norge

Mellomkrigstiden var en periode preget av økonomiske kriser, streiker, lock-outer og politisk oppløsning. Etter den russiske revolusjonen ble den voksende arbeiderbevegelsen i Norge ansett som farlige revolusjonære, det førte til fremveksten av borgerlige høyreaktivistiske forsvarsgrupper og fascistiske grupper hvis mål det var å bekjempe kommunismen. Dette kapittelet skal gi et overblikk over mellomkrigstidens kriser, det kommunistiske revolusjonsspøkelset og de viktigste høyreaktivistiske og fascistiske gruppene fram til Nasjonal Samlings dannelse i 1933.²⁵

Økonomiske kriser, streiker, lock-outer og revolusjonsspøkelset.

Etter første verdenskrig ble Norge rammet av økonomiske nedgangstider. 1921, 1926-1927 og 1931-1934 var kriseår.²⁶ Fram til første verdenskrig hadde levestandarden økt, men i krisetidene kom det arbeidsledighet og lønnsnedslag.²⁷ Finanspolitikken som ble ført klarte ikke å forhindre arbeidsledighet, gjeldskrise blant bøndene, prisfall og produksjonssvikt. Regjering og Stortinget fikk mye av skylden for at man ikke klarte å lette på krisen. Paripolitikken, forsøket på å styrke den norske kronen til førkrigstidens nivå, gjorde krisene verre en de ellers ville vært.²⁸

Norske arbeiderne hadde bedre arbeidsvilkår og høyere lønninger enn store deler av Europa og det gjorde norske eksportbedrifter mindre konkurransedyktige.²⁹ Arbeidsgivernes forsøk på å spare ble møtt av arbeidernes kamp for å beholde lønn og arbeidsvilkår, det førte til mange streiker og lock-outer.

I 1921 var det storstreik. Året før hadde de første borgerlige høyreaktivistiske organisasjonene blitt opprettet, det var Samfundshjelpen og en del borgervernsgrupper som senere slo seg sammen i paraplyorganisasjonen Samfundsvernet. Arbeidskonfliktene nådde imidlertid et høydepunkt under storlock-outeren i 1931 med Menstadslaget. Da ble, en i utgangspunktet fredelig demonstrasjon, til et slag mellom demonstranter og statspoliti. Politikonstablene fikk juling og ble jagd inn i Norsk Hydros havneanlegg.³⁰ Dette var en dramatisk hendelse, ikke minst fordi demonstrasjonen ble ledet av kommunister.³¹ For å sikre ro og orden

²⁵ Unntatt Norges Nasjonal-socialistiske Arbeiderpartiet(NNSAP) som er beskrevet i hoveddelen.

²⁶ Bull, Edvard og Mykland, Knut(redaktør). *Norges Historie. Bind 13. Klassekamp og fellekamp 1920 – 1945*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1979.: 17.

²⁷ Bull, 1979: 96-97.

²⁸ Furre, Berge. *Vårt hundreår. Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1991: 83.

²⁹ Olstad, Finn. *Frihetens århundre. Norsk historie gjennom de siste hundre år*. Oslo: Pax Forlag, 2010: 88.

³⁰ Johansen, Per Ole. *Menstadkonflikten 1931*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1977: 124.

³¹ Johansen, 1997: 17.

sendte Regjeringen Kolstad inn tropper. Det var forsvarsminister Quisling som kommanderte troppene dit. Quisling var ikke delaktig i avgjørelsen, men likevel fikk han ansvaret for det i allmenhetens øyne.³²

Radikaliseringen i arbeiderbevegelsen hadde ført til revolusjonsfrykt hos mange borgerlige. På deler av høyresiden ble Menstadslaget oppfattet som et mislykket forsøk på væpnet revolusjon. Det hadde vært væpnede kommunistiske opprør i Russland, Ungarn, Tyskland og Finland.³³ Det var en seriøs frykt om at neste streik i Norge kunne være opptakten til en borgerkrig.³⁴ Arbeiderpartiet var det mest truende på grunn av oppslutningen parti hadde. Det hadde også vært revolusjonært og var medlem av Komintern fram til 1923. Partiets sosialdemokratiske retning etter 1923 og samlingen med Sosialdemokratene ble møtt med skepsis, ikke minst fordi partiet til dels forsatt holdt fast i den revolusjonære propagandaen. Partiet fikk en stadig høyere oppslutning ved valgene og hva mange var redde for hva partiet kunne finne på hvis det fikk makten.

Revolusjonsfrykten ble foret av den sterke retorikken arbeiderbevegelsen og Arbeiderpartiet brukte. Den ble mindre sterk utover 1920-tallet, men da Arbeiderpartiet gikk i til valget i 1930 var det med et program som ble oppfattet som revolusjonært. Det førte til en stor borgerlig aksjon ledet av Fedrelandslaget mot Arbeiderpartiet.³⁵ Valgkampen i 1930 ble en bitter og brutal kamp og Arbeiderpartiet opplevde sitt største valgnederlag i mellomkrigstiden.³⁶ Også NKP opplevde et valgnederlag, de fikk kun 1,7 % av stemmene og mistet sine siste tre stortingsmandater.³⁷

Det var ikke bare de sivile som frykten en kommunistisk revolusjon. Både politiet og Generalstaben drev med overvåkning av arbeiderbevegelsen.³⁸ Generalstaben hadde et eget etterretningskontor som sto for det meste av overvåkingen.³⁹ Den norske arbeiderbevegelsen ble overvåket fra 1918 til 1932 da overvåkingen ble avslørt og kompromittert av forsvarsminister Quisling. Generalstabens etterretningskontor(GE) samlet inn informasjon om finansiell forhold i arbeiderbevegelsen og hvor pengene kom fra. De forskjellige arbeiderorganisasjonene ble også

³² Høidal, Oddvar. *Quisling. En studie i landssvik*. Oslo: Orion forlag, 2002: 71.

³³ Emberland, Terje. *Da fascismen kom til Norge. Den Nasjonale Legions vekst og fall 1927 til 1928*. Oslo: Dreyer forlag. Forventet publisering 2015((manuskript): 13.

³⁴ *ibid.*

³⁵ Sørensen, Øystein: *Solkors og solidaritet. Høyreautoritær samfunnstenkning i Norge ca. 1930-1945*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1991: 48.

³⁶ Olstad, 2010: 82.

³⁷ Lahlum, Hans Olav. *Oscar Torp - En politisk biografi*. Oslo: Cappelen, 2008: 101.

³⁸ Johansen, Per Ole. «Da Generalstaben var overvåkningspoliti.» *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*. Nr 2. (1982): 14.

³⁹ Johansen, Per Ole. *Samfunnets pansrede neve. Statspoliti og ekstraordinær overvåkning 1918-1941*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1989: 38.

overvåket for å avsløre i hvilken grad de var forberedt på væpnet revolusjon. Blant annet ble idrettsforeningen Spartacus overvåket. Der var det var populært å kaste diskos og Generalstaben mente at «dyktighet i denne idrett vil betyde en lignende i bombekasting».⁴⁰ Generalstabens Etterretningskontor samlet også rapporter om våpensmugling og våpenlagre. Det ble samlet inn informasjon både i Norge og fra utlandet. Det som kom fra utlandet stammet både fra andre lands etterretningsorganisasjoner og private agenter som hadde som levebrød å forsyne etterretningsorganisasjoner med informasjon.⁴¹ I Norge var også personer man anså som spesielt farlige, som Martin Tranmæl, under overvåkning.⁴²

Arbeidervernet var også en kilde til bekymring. Det ble dannet i 1930-1931 og skulle verge arbeiderklassen mot fascisme og andre voldelig anslag. Arbeidervernet var uniformert med blå skjorte og røde bandolær. Det var ikke bevæpnet, men i noen kretser så man på Arbeidervernet som forklede røde garder.⁴³

Mindretallsregjeringer

«I 1920 ble en periode med politisk instabilitet innledet».⁴⁴ Demokratiet var en styreform under press i mellomkrigstiden. Slutten på første verdenskrig markerte en slutt på flertallsregjeringer i Norge helt fram til valget i 1945. I mellomkrigstiden gikk også den stabile høyresiden i norsk politikk i oppløsning. Stabilitet hadde vært et av høyresidens trekk siden parlamentarismen ble innført i 1884.⁴⁵

Fra 1920 til 1935 var det 12 statsministerskifter i Norge.⁴⁶ Mindretallsregjeringene fikk en stadig svakere parlamentarisk basis fram til 1935. Da Arbeiderpartiet dannet sin andre regjering, da ble rekken av hyppige regjeringsskifter brutt. Regjeringen Nygaardsvold var også en mindretallsregjering, men den sto langt sterkere enn tidligere regjeringer i mellomkrigstiden takket være sammenkomsten med Bondepartiet. Til sammen hadde de to partiene flertall.

Regjeringskrisene skapte en mistillit til de politiske partiene og det parlamentariske systemet.⁴⁷ Antiparlamentariske synspunkter på 1920-tallet var utbredt, selv i borgerlige partiene. I høyreaktivistiske kretser mente man at «sterke menn» måtte ta styringen i landet og regjere uten å

⁴⁰ Sitert etter Johansen, 1982: 31.

⁴¹ Johansen, 1989: 38.

⁴² Johansen, 1982: 28.

⁴³ Røde garder er en betegnelse på kommunistiske stormtropper som står i spissen for en revolusjon.

⁴⁴ Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax Forlag, 2005: 86.

⁴⁵ Danielsen, 1984: 171.

⁴⁶ Sejersted, 2005: 87.

⁴⁷ *ibid.*

ta hensyn til de politiske konstellasjonene i Stortinget.⁴⁸ Christian Michelsen, Fritjof Nansen og, en kort periode, Vidkun Quisling ble alle ansett som de sterke mennene som kunne redde Norge fra kommunismen og statsbankerott.⁴⁹ Fedrelandslaget samlet seg spesielt rundt Fritjof Nansen og forsøkte å lansere ham som en regjeringssjef, Nansen selv var passiv til ideen og den døde med han i 1930.⁵⁰ Imidlertid forsøkte Quisling å overta førerrollen etter Nansens død, men mislyktes.⁵¹

De antiparlamentariske synspunktene var ikke nødvendigvis tegn på at partiene hadde kommunistiske, fascistiske eller antidemokratiske fløyer, men de var snarere et tegn på at den frustrerende situasjonen det parlamentariske systemet befant seg i.⁵² At det ble uttrykt misnøye med det politiske system var en konsekvens av de svake mindretallsregjeringene og de stadige krisene.

Samfundshjelpen og Samfundsvernet

Samfundshjelpen ble dannet i 1920 av diverse næringslivsorganisasjoner, dens oppgave var å sørge for at samfunnsviktige funksjoner ble holdt i gang under streik.⁵³ Samfundshjelpen skulle yte «teknisk nødhjelp», i tillegg det også ble dannet en rekke bevæpnede grupper som hadde som oppgave å slå ned en eventuell kommunistisk revolusjon og verne borgerskapet. De lokale forskjellige gruppene fikk navn som «Bygdø Vern», «Borgernes Samfund» og «Antibolsjevik-klubben ABC».⁵⁴ Disse gruppene ble i 1923 slått sammen til Samfundsvernet.⁵⁵

Samfundsvernet var en hemmelig paramilitær organisasjon fram til den sto frem offentlig i 1928.⁵⁶ Den hadde avdelinger i hele landet og ble, av medlemmene, ansett som en slags reservehær som skulle verne det norske samfunnet mot en kommunistisk revolusjon. Vernet var et borgerlig fenomen og hadde 8000-12 000 medlemmer på det meste.⁵⁷ Medlemmene var for eksempel redaktører, elektrikere, ingeniører, lærere, offiserer.⁵⁸ I Oslo anslås det at vernet hadde en styrke på rundt 3000 mann.⁵⁹

Samfundsvernet var også bevæpnet. De hadde flere tusen pistoler spredt rundt omkring i

⁴⁸ Furre, 1991: 120.

⁴⁹ *ibid.*

⁵⁰ Sejersted, 2005: 87.

⁵¹ Høidal, 2002: 47.

⁵² Sejersted, 2005: 87.

⁵³ Emberland, 2015(manuskript): 14.

⁵⁴ *ibid.*

⁵⁵ Karsrud, Eivind. *Med pistol og Totschläger. Den hemmelige organisasjonen «Samfundsvernet» i mellomkrigstida.* Særtrykk av TOTN, 1985: 4.

⁵⁶ *ibid.*

⁵⁷ Karsrud, 1985: 34.

⁵⁸ Karsrud, 1985: 3.

⁵⁹ Karsrud, 1985: 20.

landet.⁶⁰ De fikk etterhvert også tilgang på bombekastere og maskingeværer, som de øvde med under ledelse av offiserer.⁶¹ Vernet øvde også på gatekamper og pistolskyting. De hadde mobiliseringsplaner og planer for hvordan forsvaret av Oslos vestkant skulle foregå hvis revolusjon kom.⁶² I 1928 fikk gruppen status som reservepoliti.⁶³

Vernet var svært provoserende for arbeiderbevegelsen, det ble kalt fascistisk og ble ansett som et en fascistisk reserve som kunne settes inn ved statskupp.⁶⁴ Da Arbeidervernet ble opprettet i 1930 var det delvis som en reaksjon på Samfundsvernet og dets status som reservepoliti. I 1935 ble Samfundsvernet oppløst.⁶⁵

Historiker Eivind Karsrud mener at vernet ikke var fascistisk. Han plasserer det inn i konteksten av 1920-tallets nasjonalistiske og konservative strømninger.⁶⁶ I realiteten var Samfundsvernet reaksjonært, det ville forsvare det eksisterende samfunn. Man må huske på at mange av medlemmene kom fra vestkanten, dette var folk som hadde alt å tape på en voldelig samfunnsomveltning. De ønsket å forsvare det de alt hadde. Det betyr ikke at det ikke var fascister i vernet, men vernet i seg selv kan ikke kalles fascistisk, det var et høyreaktivistisk fenomen.

Fedrelandslaget

Fedrelandslaget var mellomkrigstidens største høyreaktivistiske gruppe. Det ble stiftet i 1925 av blant annet Fridtjof Nansen og Christian Michelsen og skulle være en slags borgerlig interesseorganisasjon.⁶⁷ Laget hadde som hovedoppgave «å samle borgerlige og nasjonalsinnede krefter mot trusselen fra sosialismen».⁶⁸ Fordi Fedrelandslaget ikke var et politisk parti og derfor ikke konkurrerte med de etablerte partiene om stemmer klarte lage å tiltrekke seg mange medlemmer. Medlemstallet er anslått til rundt 100 000 medlemmer da organisasjonen var på sitt største i 1930.⁶⁹ Fedrelandslagets mål var samle de borgerlige partiene mot Arbeiderpartiet, men i 1936 ble laget omdannet til et politisk parti. De stilte felleslister med Frisinnede Venstre ved Stortingsvalget, men de oppnådde aldri noen mandater.⁷⁰ Fedrelandslaget kunne nok oppfattes

⁶⁰ Karsrud, 1985: 3.

⁶¹ Karsrud, 1985: 10.

⁶² Karsrud, 1985: 21.

⁶³ Olstad, 2010: 78.

⁶⁴ Karsrud, 1985: 34.

⁶⁵ Olstad, 2010: 78.

⁶⁶ Karsrud, 1985: 34.

⁶⁷ Sørensen, 1991: 48.

⁶⁸ *ibid.*

⁶⁹ *ibid.*

⁷⁰ Norland, Andreas. *Hårde tider. Fedrelandslaget i norsk politikk*. Oslo: Dreyers Forlag, 1973: 283.

som fascistisk. Både Mussolini og Hitler fikk positiv omtale i partiavisen *ABC*.⁷¹ De hadde ordensvern i svarte skjorter og flaggborger.

Fedrelandslagetets største suksess var valgkampen i 1930. Laget ledet an i 1000-dagersvalgkampen, som den ble kalt. Valgkampen ble utløst etter valget i 1927. Da måtte Høyres upopulære Statsminister Ivar Lykke gå og de borgerlige partiene klarte ikke samarbeide om å danne en ny regjering. Det førte til at Kong Haakon ga regjeringsoppdraget Stortingets største parti, Arbeiderpartiet. Christoffer Hornsrud tok oppdraget og ble Statsminister. Regjeringen Hornsrud satt ikke lenge, men den ble en vekker for de borgerlige fordi den viste at Arbeiderpartiet var villige til å ta makten ved valg.

Med Fedrelandslaget i spissen ble store ressurser satt inn på å vise hvilken fare Arbeiderpartiet utgjorde og alt det forferdelige som ville skje vis Arbeiderpartiet tok makten. Det var en valgkamp for konge, fedreland, demokrati og Gud mot Arbeiderpartiet.

Arbeiderpartiets program fra landsmøtet i 1930 ga de borgerlige ekstra ammunisjon og pisket opp en ekstrem stemningen. Programmet hadde fått en radikal vri, blant annet var ordene «og dermed folkeflertallet» fjernet.⁷² Programmet fikk et mer militant preg og det ble vedtatt at Arbeiderpartiet «kjemper for å erobre statsmakten [...] for derved å fremme socialismens gjennomførelse».⁷³ Ikke overraskende tolket mange forandringene som at Arbeiderpartiet ville innføre diktatur ved første mulighet, med voldelige midler om nødvendig.

For mange borgerlige fremtonet valget i 1930 seg som et skjebnevalg, det ble sagt at valgdagen i 1930 kunne bli «siste gang på lange tider at det norske velgerfolket blir kalt til valgurnene».⁷⁴ Fedrelandslagets avis *Norges Fremtid* beskriver hva som ville skje hvis Arbeiderpartiet fikk makten.

Vi får anti-militarister i spissen for vår hær, ateister i spissen for vår kirke, revolusjonsmakere får overoppsyn med vårt politi, grunnlovsbekjempere skal bestyre vår administrasjon, landsforrædere skal utgjøre kongens råd. Norge skal med andre ord styres av folk som betrakter Russland som sitt fedreland og det norske samfunns ødeleggelse som sitt mål.⁷⁵

⁷¹ Norland, 1973: 219.

⁷² Maurseth, Per. *Arbeiderbevegelsens historie i Norge 3 – Gjennom kriser til makt(1920-1935)*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1987: 538-539.

⁷³ Maurseth, 1987: 538-539.

⁷⁴ Sitert etter: Danielsen, 1984: 212.

⁷⁵ Sitert etter: Norland, 1973: 97.

Valgkampen i 1930 var ikke bare en kamp om regjeringsmakten de neste tre årene. For de borgerlige var det en kamp for å beholde det norske samfunnet intakt.

Fedrelandslaget marsjerte med flaggborger og korps, hadde folkemøter med talere som Fritjof Nansen. Det ble gitt ut en bok hvor handlingen var lagt til den kommunistiske revolusjonen i Norge.⁷⁶ Det ble ført en offensiv kamp. Fedrelandslagets debattanter møtte opp på Arbeiderpartiets møter for å ta initiativet i valgkampen, de skulle sette fast Arbeiderpartiets talere ved å trekke fram tidligere uttalelser og partiprogrammet når de sa noe som var motstridene.⁷⁷

Like før valget dukker det også opp rykter om at arbeiderpartiene hadde smuglet inn mengder med våpen og hadde organisert røde garder i de store byene. Ryktene ble delvis tatt alvorlig da to offiserer fortalte at de satt på sikre beviser. Først ute var kaptein Hjalmar Riiser-Larsen som kunne fortelle i detalj om organiseringen av de røde gardene, Riiser-Larsen fikk støtte av general Gulbranson. Noen beviser kunne de ikke legge frem. Arbeiderpartiets beslutning å danne arbeidervern i 1930 ble oppfattet som et tegn på at revolusjonen var nær. Arbeidervernet ble sett på som et dårlig skalkeskjul for å «organisere borgerkrigen».⁷⁸

Valget ble et kjempenederlag for Arbeiderpartiet og NKP. Valgdeltakelsen økte med 11.5%, og de 195 000 nye velgerne stemte stort sett borgerlig.⁷⁹ Arbeiderpartiet mistet 12 mandater og NKP mistet tre mandater og ble slått ut av Stortinget.⁸⁰ 1000-dagersvalgkampen ble Fedrelandslaget og høyreaktivismens største suksess i mellomkrigstiden.

Den Nationale Legion

Den norske fascismen var ganske lite fenomen. Det ble gjort flere forsøk på å danne fascistiske eller nasjonalsosialistiske organisasjoner, men med unntak av Nasjonal Samling var de av liten betydning. Det første forsøket på å danne et fascistisk parti i Norge var Den Nationale Legion.

Den Nationale Legion ble dannet av Karl Meyer i 1927. Et vellykket masse møte på Cirkus Verdensteater var startskuddet for partiet. Der holdt han en to timer lang tale mot Storting, regjering, kommunister og oppfordret til statskupp.⁸¹ Inspirert av Mussolinis fascisme tiltrakk Meyers bevegelse seg en rekke personer på ytterste høyre. Flere av dem som senere var med i Norsk Folkereisning og Norges Nasjonal-Sosialistiske Arbeiderparti. Karl Nordbeck og Eugen

⁷⁶ Nordland, 1973: 111.

⁷⁷ Norland, 1973: 165.

⁷⁸ Norland, 1973: 168.

⁷⁹ Maurseth, 1987: 541.

⁸⁰ Maurseth, 1987: 542.

⁸¹ Emberland, 2015(manuskript): 8.

Nielsen satt begge i styret i Legionen.⁸² Adolf Egeberg jr. var også medlem av Legionen.⁸³

Legionen ble et kortlevd parti og oppnådde aldri noen suksess. Partiet fikk 1210 stemmer ved valget i 1927.⁸⁴ Etter mye rot, både politisk og økonomisk, ble Meyer kastet som partileder i november 1927.⁸⁵ Partiet fortsatte under ledelse av et arbeidsutvalg. Man tok hakekorset som symbol og forsøkte å relansere partiet som et ekte fascistparti.⁸⁶ Rasetenkning og antisemittisme gjorde også sitt inntog i partiet.⁸⁷

Det viste seg ganske snart at mange av medlemmene ikke ønsket fascisme, de ville kjempe mot kommunismen.⁸⁸ Det var mye uenighet i styret om hvilken retning partiet skulle ta. Partiet fikk også mye negativ oppmerksomhet da tre legionærer banket opp lederen i fagorganisasjonen Skog og Land og stjal dokumentmappen hans for å "avsløre" kommunistkonspirasjonen. To av legionærene ble dømt til fengsel.⁸⁹ Karl Meyer forsøkte, uten hell, å starte en ny legion.⁹⁰ På våren 1928 gikk Den Nationale Legion i oppløsning.⁹¹

Legionen var et forsøk på norsk fascisme, men den var ikke rent fascistisk. Historiker Terje Emberland skriver at «introduksjonen av hakekors, rasetenkning, antisemittisme er åpenbare tegn på at Legionen ble radikalisert mot slutten av sin levetid. Den hadde tatt skrittet over fra høyreaktivisme til proto-fascisme».⁹² Proto-fascismen, som vi husker, deler mange trekk med fascismen, men er ikke radikal nok til å ville bryte ned samfunnet for å skape et nytt fascistisk utopia.⁹³

Legionen ble en forløper til den senere norske fascismen og nasjonalsosialismen. Det var en person- og ideologisk kontinuitet fra Legionen til Norsk Folkereisning og NNSAP.

Nordisk Folkereisning og Nasjonal Samling

Et halvt år før Norsk Folkereisning ble dannet i oktober 1931 ble en annen folkereisning stiftet i Oslo. Vidkun Quisling og Fredrik Prytz tok initiativet til organisasjonen Nordisk Folkereisning som ble dannet 13. mars 1931.⁹⁴ Vidkun Quisling hadde da utarbeidet et program og retningslinjer for

⁸² Emberland, 2015(manuskript): 93.

⁸³ Emberland, 2015(manuskript): 98.

⁸⁴ Emberland, 2015(manuskript): 91.

⁸⁵ Emberland, 2015(manuskript): 93-95.

⁸⁶ Emberland, 2015(manuskript): 96.

⁸⁷ Emberland, 2015(manuskript): 100-100.

⁸⁸ Emberland, 2015(manuskript): 98.

⁸⁹ Emberland, 2015(manuskript): 124.

⁹⁰ Emberland, 2015(manuskript): 125.

⁹¹ ibid.

⁹² Emberland, 2015(manuskript): 101

⁹³ Griffin, 1991: 50-51.

⁹⁴ Brevig, Hans Olaf og Figueiredo, Ivo de. *Den Norske Fascismen. Nasjonal Samling 1933-1940*. Oslo: Pax forlag, 2002:

den nye organisasjonen.⁹⁵ Nordisk Folkereisning ble grunnlaget for dannelsen av Nasjonal Samling i 1933, men organisasjonen gikk nærmest i dvale etter at Quisling ble forsvarsminister i mai 1931.

Medlemmene i Nordisk Folkereisning var fra eliten. På stiftelsesmøtet var en rekke samfunnstopper invitert og 31 personer møtte opp, men så mange møtte aldri opp på møtene siden.⁹⁶ På det siste møtet i oktober 1931 var det 6 personer til stede.⁹⁷

På våren 1933 ble det igjen aktivitet i Nordisk Folkereisning. I mai 1933 ble Nasjonal Samling dannet. Quisling hadde gjort forsøk på å få til et samarbeid med Bondepartiet, men uten å lykkes. Parallelt med forhandlingene begynte han arbeidet med Nasjonal Samling.⁹⁸ Et parti Quisling egentlig ikke var interessert i å danne siden det for ham var et politisk nederlag, han ville samle høyresiden, ikke splitte den opp.⁹⁹

Det var reklamemannen Walter Fürst som for alvor satte fart i dannelsen av NS. I diskusjonsklubben hans, Den Nasjonale Klubb, hadde Adolf Egeberg holdt et foredrag om nasjonalsosialismen.¹⁰⁰ På slutten av foredraget leste Egeberg opp programmet til NNSAP fra partiavisen *Fronten*. Han fortalte også Fürst at NNSAP planla å stille til valget i 1933.¹⁰¹ Fürst tok denne informasjonen videre til Quisling og presset på for at Quisling skulle danne sitt eget parti så fort som mulig.¹⁰²

Fürsts nyheter og initiativ førte til at det ble holdt møter 8., 9. og 11. mai om dannelsen av Nasjonal Samling med Quisling som fører. Arbeidet med Nasjonal Samling kan ikke kommet langt da møtene begynte, Quisling hadde ikke laget noe ordentlig program til Nasjonal Samling og retningslinjene for partiet var vage.¹⁰³ Av de fjorten deltakerne var tre fra NNSAP, det var Adolf Egeberg, Stein Barth-Heyerdahl og Eiliv Odde Hauge.¹⁰⁴ 16. mai ble Nasjonal Samling proklamert. Store deler av NNSAP gikk i Nasjonal Samling ved dannelsen.¹⁰⁵ I NS presset de tidligere NNSAP-folkene partiet i nasjonalsosialistisk retning.¹⁰⁶

19.

⁹⁵ Høidal, 2002: 56.

⁹⁶ Brevig og Figueiredo, 2002: 23.

⁹⁷ *ibid.*

⁹⁸ Høidal, 2002: 102.

⁹⁹ Dahl, Hans Fredrik. *Quisling. En norsk tragedie*. Oslo: Aschehoug, 2004: 115.

¹⁰⁰ Hartmann, Sverre. *Fører uten folk. Quisling som politisk og psykologisk problem*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1959: 269.

¹⁰¹ Fürst, Walter. *Min Sti*. Oslo: eget forlag, 1981: 29-30.

¹⁰² Hartmann, 1959: 270.

¹⁰³ Hartmann, 1959: 272.

¹⁰⁴ *ibid.*

¹⁰⁵ Emberland, Terje. *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: Humanist forlag, 2003: 126.

¹⁰⁶ Emberland, 2003: 127..

Ved valget i 1933 fikk NS 27 850 stemmer, men ikke stortingsmandat.¹⁰⁷ Det var partiets beste valgresultat. Etter valget og fram til okkupasjonen gjennomgikk partiet flere splittelser før det til slutt bare var en liten politisk sekt. Under okkupasjonen ble NS det eneste lovlige parti og medlemstallet økte til en topp på 43 000 i 1943.¹⁰⁸ Totalt sett var 60 000 nordmenn medlem av partiet under okkupasjonen, 2 % av den norske befolkning.¹⁰⁹ Til tross den lave oppslutningen var NS det viktigste nasjonalsosialistiske partiet i Norge.

Den norske fascismen?

I mellomkrigstiden ble det opprettet en rekke høyreaktivistiske grupper og organisasjoner som et svar på de mange krisene. Deres selvpåtatte oppgave var å forsvare og bevare samfunnet mot de de samfunnsødeleggende ideene fra venstresiden. De ble omtalt som fascistiske av sine politiske motstandere, men i realiteten var de fleste ikke det. Noen av dem befant seg i et grenseland mellom fascisme og høyreaktivisme, blant annet brukte noen av dem fascistiske symboler, retorikk og uttrykksmåter.

Et av fascismens kjennemerker er at den er så radikal at den vil bryte ned det eksisterende samfunnet for å skape sitt eget, utopiske samfunn.¹¹⁰ De fleste høyreaktivistiske organisasjonene forsøkte å bevare det norske samfunnet mot revolusjonen. Selv kupplaner og anti-demokratiske ideer var for å nekte Arbeiderpartiet demokratisk innflytelse som ville ødelegge samfunnet med sine sosialistiske ideer.

Fascismen fikk også et fotfeste i Norge i mellomkrigstiden, men den forble en marginalt fenomen. Det var først under okkupasjonen at den nådde sitt høydepunkt, men selv da hadde ikke Nasjonal Samling noen stor oppslutning.

Et interessant spørsmål å stille seg er hvorfor ikke fascisme og nasjonalsosialisme ble mer utbredt i Norge. Forholdene lå delvis til rette for det, det var høy arbeidsledighet, en ustabil politisk situasjon og krise i jordbruket.¹¹¹ Det var likevel en del forhold i Norge som gjorde at høyreekstremismen ikke ble et stort fenomen. Det var ikke dype sosioøkonomiske skiller.¹¹² Landet hadde ikke tapt en krig, det var ikke religiøse konflikter, samfunnsinstitusjonene bestod selv om de var under press og Norges liberale egalitære tradisjoner åpnet ikke for en totalitær tankegang.¹¹³

¹⁰⁷ Dahl, 2004: 119.

¹⁰⁸ Høidal, 2002: 363.

¹⁰⁹ *ibid.*

¹¹⁰ Griffin, 1991: 50-51.

¹¹¹ Sejersted, 2005: 89.

¹¹² *ibid.*

¹¹³ Sejersted, 2005: 90.

Historiker Francis Sejersted skriver at: «Motsatt av den tyske folkeligheten var den skandinaviske demokratisk.»¹¹⁴

¹¹⁴ Sejersted, 2005: 90.

Kapittel 3 – Carl Lie

Carl Lie ble født den 17. januar 1896 i Vik i Sogn.¹¹⁵ Han ble døpt Karl Larsson Lee.¹¹⁶ Foreldrene var gårdbruker Lars Larsson Lee og Sigrid Olsdotter.¹¹⁷ Han ble både døpt og konfirmert i Arnafjord kirke.¹¹⁸ Lies barndom sier ikke kildene mye om, men han hadde en bror som overtok foreldrenes gård i Sogn, antagelig het gården Balvoll.¹¹⁹ I 1920-21 gjorde Lie militærtjeneste på Bømoen.¹²⁰

Etter militærtjenesten dro Lie til Bergen og ble medlem av Bergen Arbeiderparti.¹²¹ Han tilhørte Arbeiderpartiets venstrefløy og ble regnet som revolusjonær.¹²² Under partisplittelsen i 1923 ble han medlem av NKP. Han reiste til Odda og forsøkte og bli redaktør i kommunistavisen *Hardanger Arbeiderblad*.¹²³ Ifølge kommunistavisen *Arbeidet* var dette i virkeligheten et forsøk på å erobre avisen for Arbeiderpartiet. Om det stemmer eller ikke er umulig å si, uansett mislyktes forsøket. Lie ble ekskludert fra NKP og reiste fra Odda til Haugesund.¹²⁴ *Arbeidet* skriver også at Lie var lovet en jobb og det var derfor han fikk stillingen som redaktør i *Haugesunds Folkeblad*.¹²⁵ Fra den 20. desember 1923 står Lie oppført som redaktør i *Haugesunds Folkeblad*.¹²⁶

Jobben som redaktør beholdt han fram til våren 1925, kun avbrutt av to korte fengselsopphold. Med den samme uforsonlige tonen som senere preget *Ekstrabladet* utleverte han i spaltene folk han mente var spritsmuglere og streikebrytere. Det førte til minst tre rettsaker i løpet av det halvannet år han var redaktør i *Haugesunds Folkeblad*.

I Haugesund var han med på å reorganisere Koppervik Arbeiderparti i april 1924.¹²⁷

Månedene etter var han Arbeiderpartiets 1. maitaler i Koppervik.¹²⁸ Året etter var han oppført som

¹¹⁵ Landssviksak(L-sak) Carl Lie. Dok. 32.

Vik i Sogn var forøvrig også hjembygden til Nasjonal Samlings justisminister, Sverre Risnæs, som var et år yngre enn Lie (Ringdal, Nils Johan. *Gal mann til rett tid. NS-minister Sverre Risnæs – en psykobiografi*. Oslo: Aschehoug, 2004: 11).

¹¹⁶ *ibid.* I kildene har man brukt alle kombinasjoner av Carl Lie og Karl Lee. Jeg har valgt å bruke stavemåten Carl Lie fordi det var slik han selv stavet navnet på tredvetallet. Lie begynte å kalle seg Lie på slutten av tjuetallet. Hvorfor er et åpent spørsmål, men det kan ha vært et forsøk på å distansere seg fra sine tidligere aktiviteter i arbeiderbevegelsen. I situatene har jeg derimot ikke forandret stavemåten.

¹¹⁷ *ibid.*

¹¹⁸ *ibid.*

¹¹⁹ L-sak Carl Lie. Dok. 36.

¹²⁰ L-sak Carl Lie. Dok. 12.

¹²¹ *Arbeidet* 2/9-1931 «Carl Lee. Humbugmaker - svindler»

¹²² *Arbeidet* 11/5-1932. «Den norske Hitler»

¹²³ *Arbeidet* 2/9-1931 «Carl Lee. Humbugmaker - svindler»

¹²⁴ *ibid.*

¹²⁵ *ibid.*

¹²⁶ *Haugesunds Folkeblad*. 20/12-1923.

¹²⁷ *Arbeiderbladet* 22/4-1924. «Koppervik arbeiderparti rekonstruert»

¹²⁸ *Arbeiderbladet* 30/4-1924. «1 mai. Partiets talerliste»

partiets 1. maitaler i Haugesund.¹²⁹ I Haugesund var Lie også formann i «De arbeidsløses forening».¹³⁰ I februar 1925 ble han valgt til formann i Haugesund Arbeiderparti.¹³¹

Lie og militærstreiksaken

Første gangen Lie ble dømt til fengsel var i 1924. Det var fordi han trykket oppfordringer til militærstreik i *Haugesunds Folkeblad*. Oppropet var «Arbeider, kamerat, dersom du blir utkommandert på moen eller til å myrde dine brødre i andre land så knus geværet eller riv uniformen i stykker».¹³²

Oppfordringen var en del av den såkalte militærstreiken. Under det konstituerende møte til Arbeiderpartiets nye ungdomsforbund, Venstrekommunistisk ungdomsfylking, ble en parole som oppfordret til militærstreik vedtatt.¹³³ Parolen ble trykket i en rekke av landets arbeideraviser, deriblant *Haugesunds Folkeblad*. Streikeoppfordringen hadde ikke noen stor effekt på rekruttene, omtrent 50 fulgte parolen.¹³⁴ Likevel reagerte myndighetene hardt og straffeforfulgte redaktørene som hadde trykket parolen og noen av Arbeiderpartiets tillitsmenn, blant annet *Arbeiderbladets* redaktør Martin Tranmæl, partiformann Oscar Torp og Einar Gerhardsen.¹³⁵

Carl Lie ble staffet for «opfordringer til militærstreik». Han ble enstemmig dømt til 36 dagers fengsel i Stavanger meddomsrett den 22. november 1924.¹³⁶ Straffen ble senere omgjort til 12 dagers «sammenhengende vand- og brødstraf» og ble sonet i januar 1925.¹³⁷ Arbeiderpartiet krevde amnesti for de dømte.¹³⁸ Lie var også omfattet av Arbeiderpartiets amnestiforslag.¹³⁹ De eneste som ble løslatt var imidlertid Tranmæl og Birger Olsen-Hagen som begge var valgt inn på Stortinget i 1924.¹⁴⁰ De ble løslatt 16. januar 1925, Tranmæl hadde 40 dager igjen av straffen, Olsen-Hagen 9 måneder.¹⁴¹ Resten av de 60 dømte, deriblant Lie måtte sone straffen.¹⁴² Da

¹²⁹ Arbeiderbladet 30/4-1925. «Årets 1ste maitalere»

¹³⁰ Haugesunds Folkeblad 20/5-1925. «Redaktør Lee blev frifundet i meddomsretten»

¹³¹ Haugesunds Folkeblad 3/2-1925. «Generalforsamling i Haugesunds arbeiderparti.»

¹³² Haugesunds Avis. 27/8-1924. «Det hendte den 26 august».

¹³³ Zachariassen, Aksel. *Martin Tranmæl*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1977:192-193.

¹³⁴ Bull, Trygve. *Mot Dag og Erling Falk*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1987: 140.

¹³⁵ Bull, 1987: 137.

¹³⁶ Stavanger Aftenblad 22/11-1924. «Redaktør Lee dømt»

¹³⁷ Haugesunds Folkeblad 3/1-1925. «Igaar gikk redaktør Lee i fængsel»

¹³⁸ Halvorsen, Kari Foss. *Militærstreikeaksjonen i 1924*. Hovedoppgave: Universitetet i Oslo, 1976: 127. Arbeiderpartiet fremmet to krav om amnesti. Det første 11. november 1924. Det andre 28. februar 1925. Begge kravene ble avvist.

¹³⁹ Norges Kommunistblad 2/3-1925. «Det norske arbeiderparti foreslaar en lov om amnesti»

¹⁴⁰ Maurseth, 1987: 501.

¹⁴¹ Halvorsen, 1976: 136. Tranmæl og Olsen-Hagen fikk senere resten av straffen ettergitt. De fikk ikke amnesti.(s.140)

¹⁴² Halvorsen, 1976: 138. Halvorsen skriver at 52 personer var dømt da det andre amnestikravet ble sendt. Det må være en skrivefeil fordi i lovforslaget om amnesti, slik det er skrevet i *Norges Kommunistblad 2/3-1925* «Det norske arbeiderparti foreslaar en lov om amnesti», er 62 navn ført opp.

Tranmæl og Olsen-Hagen ble løslatt hadde Lie allerede sonet straffen sin ferdig. For Lie ble løslatelsen en kilde til bitterhet. Da Lie skrev en bok om Tranmæl i 1935 var løslatelsen et av Lies anklagepunkter. Han mente at alle de andre som hadde fått straff ikke var «så feige og usle som Martin Tranmæl, at de løp til kongen, det bespottede og forhånede overhode fra kapitalstaten, og tigget om benådning, fordi de ikke tålte fengselsluften. De 400 tok sine straffer og måtte utsone dem». ¹⁴³ Tranmæl satt 82 dager i fengsel før han ble løslatt. ¹⁴⁴ Lie satt 12 dager.

Rettsaker

Da Lie ble løslatt etter å ha sonet militærstreikedommen arrangerte Haugesunds Arbeiderparti og det sosialistiske ungdomslaget en velkomstfest for ham med lesning av dikt, musikk, bevertning og kameratslig samvær. ¹⁴⁵ Straffen hadde heller ingen virkning. Da *Haugesunds Folkeblad* besøkte Lie i fengselet skrev journalisten, om Lie, at «angeren over den forbrytelse han blev sat ind for hadde ikke sat nogen spor i hans ansigt. Tvertimot. Øinene lyste av tro og begeistring.» ¹⁴⁶ Til journalisten fortalte Lie at «det er rolig herinde, saa jeg faar fred til at arbeide. Har læst en masse og synes bare tiden er gaat altfor fort. Men det skal bli morsomt at komme ut igjen og kjæmpe videre sammen med mine kamerater derute». ¹⁴⁷

Det varte ikke lenge før Lie ble trukket inn i enda en rettsak. Denne gangen var det Lies «ideele syn på avholdsaken» som førte til bråk. ¹⁴⁸ I avisen hadde Lie blant annet trykket en artikkel om «skipsredere i Haugesund som leier ut sine baater til smugletogter mellem Tyskland, Holland og Amerika». ¹⁴⁹ Blant de fem båtene Lie hevdet var smuglerskip tilhørte et skipsreder Kvilhaug. Skipsrederen stevnet Lie for æreskrenkelses. Lie hevdet at Kvilhaugs båt DS «Ulv» smuglet sprit og at skipsrederen visste om det. Lie skriver også «at de store ekstraindtæchter[...] på denne ikke findes paa rederiernes selvangivelser, og er unddrat al beskatning». ¹⁵⁰ Lie antydte også i artiklene at Kvilhaug var skyld i at kaptein Dyrland på DS «Ulv» omkom. ¹⁵¹ I *Haugesunds Folkeblad* ble det hevdet at kapteinen omkom «under [...] smuglerfart» utenfor den amerikanske kysten. ¹⁵² Saken

¹⁴³ Lie, Carl. *Martin Tranmæl. En psykologisk studie*. Bergen: eget forlag, 1935:27. Lie skriver at 400 ble fengslet, det er en overdrivelse.

¹⁴⁴ Gabrielsen, Bjørn. *Martin Tranmæl ser tilbake*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1959: 113.

¹⁴⁵ *Haugesunds Folkeblad*. 13/1-1925. «Velkomstfesten for Lee imorgen» Inngang kostet 1 krone for menn. Kvinner slapp inn gratis, men måtte ha med smørbrød

¹⁴⁶ *Haugesunds Folkeblad*. 13/1-1925. «Ut av fængslet»

¹⁴⁷ *ibid.*

¹⁴⁸ *Haugesunds Folkeblad*. 17/1-1925. «Retssaken mellem skipsreder Kvilhaug og redaktør Lie»

¹⁴⁹ *Haugesunds Folkeblad* 22/3-1924. «Skipsredere i Haugesund som leier ut sine baater til smugletogter mellem Tyskland, Holland og Amerika»

¹⁵⁰ *ibid.*

¹⁵¹ *Haugesunds Folkeblad*. 17/1-1925. «Retssaken mellem skipsreder Kvilhaug og redaktør Lie»

¹⁵² *Haugesunds Folkeblad* 22/3-1924. «Skipsredere i Haugesund som leier ut sine baater til smugletogter mellem

endte etter, alt å tyde, med at Lie betalte en erstatning til Kvilhaug.

I mars 1925 sto Lie nok en gang for retten. Denne gangen var han anmeldt for injurier mot streikebrytere på Haugesunds havn.¹⁵³ Han ble dømt til 60 dagers fengsel. Dommen ble anket og tatt opp i Stavanger i mai, hvor straffen ble skjerpet til 90 dagers fengsel og 120 kroner i erstatning.¹⁵⁴ Lie tok betenkningstid, men det er uklart hva som skjedde videre. Det virker som om dommen ble redusert. Da Lie ble avhørt etter krigen oppga han at han var «tidligere straffet et par ganger på 30 dager ubetinget, for avisskriverier».¹⁵⁵

Den siste rettsaken Lie ble trukket inn i som redaktør for *Haugesunds Folkeblad* var i mai 1925. Denne gangen var det advokat Aanderaa som var saksøker. Lie hadde skrevet at advokaten hadde løyet om arbeidsledigheten i en artikkel. Denne saken vant Lie.¹⁵⁶

Fram til 1930

Hva Lie gjorde etter den siste rettsaken i 1925 er ikke helt klart. Avisene *Arbeidet* og *Arbeiderbladet* skriver i 1931 at han «måtte forlate Haugesund i all stillhet på grunn av vekselfalskneri og andre misgjerninger ovenfor både venner og "fiender"».¹⁵⁷ Det er imidlertid grunn til å ta denne påstanden med en klype salt, siden den ble framsatt september 1931, lenge etter at Lie hadde stått fram som nasjonalsosialist og redaktør av *Ekstrabladet*. Påstanden er likevel plausibel. Den 30. april 1925 meldte *Haugesunds Avis* at «et tilfelle av vekselfalsk» var blitt anmeldt.¹⁵⁸ Artikkelen var anonymisert, men vedkommende hadde fått utbetalt 400 kroner ved å forfalske den ene kausjonistens underskrift.¹⁵⁹ Beløpet hadde blitt betalt tilbake, men anmeldelsen ble likevel sendt til statsadvokaten.¹⁶⁰ En dag tidligere hadde Lie publisert en erklæring i *Haugesunds Folkeblad*, den ble også tatt inn i *Haugesunds Avis*.¹⁶¹

På grunn av utsprede rykter i byen angående min person vil jeg meddele at jeg fra dags dato har fratrudd stillingen om redaktør av *Haugesunds Folkeblad*, samt nedlagt alle mine tillitshverv i Haugesunds Arbeiderparti inntil videre

Tyskland, Holland og Amerika»

¹⁵³ Arbeiderbladet 7/3-1925 «En streikebrytersak i Haugeund»

¹⁵⁴ Aftenposten 11/5-1925. «Kommunistredaktør dømt for injurier mot arbeidere».

¹⁵⁵ L-sak Carl Lie. dok 4.

¹⁵⁶ Haugesunds Folkeblad 20/5-1925. «Redaktør Lee blev frifundet i meddomsretten»

¹⁵⁷ Arbeidet 2/9-1931 «Carl Lee. Humbugmaker - svindler» og Arbeiderbladet 4/9-1931. «Humbugmaker og svindler»

¹⁵⁸ Haugesunds Avis 30/4-1925. «Et tilfelle av vekselfalsk anmeldt til Haugesunds politikammer»

¹⁵⁹ *ibid.*

¹⁶⁰ *ibid.*

¹⁶¹ Haugesunds Avis 2/5-1925. «Redaktør Lee»

Haugesund 29. april 1925.¹⁶²

Kildene sier i ettertid at det var Lie som begikk vekselfalskneriet i Haugesund. Det er også sannsynlig at dette er ryktene Lie henviser til. Om Lie ble straffet for det er ikke kildene klare på.

Arbeideravisene skrev konsekvent at Lie var en svindler og bedrager. *Arbeiderbladet* skriver at Lie var «en flere ganger straffet bedrager. Han satt i sine unge dager i fengsel for bedrageriske forhold»¹⁶³ Det kan tenkes at arbeideravisene skrev dette fordi Lie var en renegat, men det var ikke bare arbeideravisene som sa dette. Oppdagelsessjef Sveen i Oslo sa i 1932 at Lie var «straffet flere ganger selv for bedrageri og han er også nu under forfølgning».¹⁶⁴ Jeg har ikke funnet noe som spor etter noen bedrageridom annet enn disse utsagnene. I landssviksaken blir bare dommene han fikk som redaktør av *Haugesunds Folkeblad* oppført. Det kan være at sakene ble henlagt og at alle "visste" at han hadde gjort det. Det kan også være at Lie ikke fortalte om bedrageridommene og at politiet ikke hadde kapasitet til å sjekke Lies straffehistorie.

Uansett hva som skjedde i Haugesund virker det som om Lie etterhvert dro til København, kanskje for å slippe unna straffeforfølgelse. I København skrev han en artikkel i den danske avisen *Social-Demokraten* om norsk arbeiderpolitikk. I Norge reagerte arbeiderpolitikere på artikkelen. Den fikk Edvard Bull til å spørre seg om det var «uvitenhet eller ansvarsløshet hos redaksjonen» som fikk dem til å bruke «et slikt forløpnt subjekt som Carl Lee til å orientere sig om et annet lands arbeiderpolitikk?».¹⁶⁵ Lie hadde tydeligvis blitt upopulær i Arbeiderpartiet.

Norges Kommunistblad reagerte også på Lies artikkel og skriver at:

"Redaktør" Carl Lee, som er nok saa velkjent for sine mange meritter her i landet og som endog paastod sig å tilhøre D.N.As "venstre" fløi, optrer i dansk Sosial-Demokraten med en lengere artikkel om de sosialdemokratiske partisamling i Norge.

I denne artikkel skriver her "redaktøren" bl.a., at arbeiderpartiet gjør regning med 60-70 representanter eller maaskje halvparten av representantene paa stortinget efter høstens valg og at kommunistene neppe vil faa mer enn en eller to mann. Hr. "redaktøren" tror ogsaa, at der vil bli dannet en "arbeiderregjering" og som fremtredende menn til aa danne denne mener han Buen, Magnus Nillessen, Jeppesen, Martin Tranmæl, Alfred Madsen,

¹⁶² Haugesunds Avis 2/5-1925. «Redaktør Lee»

¹⁶³ Arbeiderbladet 3/9-1931. «Spyfluens redaktør».

¹⁶⁴ *Innst. s. nr. 184. Innstilling fra spesialkomiteen til undersøkelse av Quisling-saken: 484.*

¹⁶⁵ Arbeiderbladet 25/3-1927. «Steinbergs artikkel om Det norske arbeiderparti.»

Lies artikkel tyder på at han fortsatt trodde på Arbeiderpartiets sak, selv om han var i landflyktighet i København.

Da det ble kjent at Lie var redaktør i *Ekstrabladet* begynte arbeideravisene og skrive mer hva han hadde foretatt seg i perioden fra 1925 til 1930. Den anarko-syndikalistiske avisen *Alarm* skriver om hvordan «den beryktede storsvindler Carl Lee» da «en kamerat i Oslo mottok ham, lot ham og spise hos sig, lønnet den vordene Mussolini gjestfriheten med å løpe iveri med en frakk bøker og andre verdisaker».¹⁶⁷ I København svindlet han visstnok også en kamerat, fulgt av andre tyverier og småsvindler rundt omkring i Danmark og Tyskland.¹⁶⁸ *Arbeiderbladet* er enig «Hans senere virksomhet i Kjøbenhavn og Oslo er av samme art som før. Det er snyteri og bedrag.»¹⁶⁹ Det er imidlertid viktig å huske at dette er skrevet av Lies ideologiske motstandere. I *Alarms* tilfelle ble det skrevet rett etter at Lie var med på å etablere NNSAP. I slutten av mai skrev de også at: «Å henge sig er en høist fornuftig handling, som vår hjemlige hakekorsridder Carl Lee og mange av hans åndsfeller snarest burde ta under overveielse for eget vedkommende»¹⁷⁰ Likevel virker det *Alarm* og *Arbeiderbladet* skriver om Lie plausibelt. Som vi skal se var påstått svindel også grunnen til at Lie senere ble kastet ut av Norsk Folkereising i 1932.

Et menneske i Russland

Etter oppholdet i København dro Lie til Sauda i Rogaland. Der han «hadde sneket sig inn i Sauda arbeiderparti».¹⁷¹ Formålet var ifølge *Arbeidet* å få en anbefaling for å kunne reise til Sovjet.¹⁷² I 1929 reiste Lie til Sovjet.¹⁷³ Han var der fra begynnelsen av juli til slutten av oktober 1929.¹⁷⁴ «Sitt opphold der benyttet han til å skrive løgnaktige artikler og bakvaske Sovjet-Unionen, de russiske arbeidere og bønder og den sosialistiske oppbygging.»¹⁷⁵ Oppholdet var på cirka et halvt år i 1929, ifølge Lie selv reiste han som journalist for norske aviser.¹⁷⁶ Hva Lie gjorde mellom Russlandsbesøket i 1929 og etableringen av *Ekstrabladet* sier kildene svært lite om. Han flyttet til

¹⁶⁶ Norges Kommunistblad 24/2-1927. «„Redaktør” Carl Lee»

¹⁶⁷ Alarm 14/5-1932. «En ny fascistorganisasjon i Oslo»

¹⁶⁸ ibid.

¹⁶⁹ Arbeiderbladet 4/9-1931. «Humbugmaker og svindler»

¹⁷⁰ Alarm 28/5-1932 «En judas som hengte sig. Når gjør Carl Lee det samme?»

¹⁷¹ Arbeidet 2/9-1931 «Carl Lee. Humbugmaker - svindler» og Arbeiderbladet 4/9-1931. «Humbugmaker og svindler»

¹⁷² ibid.

¹⁷³ L-sak Carl Lie. Dok. 4.

¹⁷⁴ Ekstrabladet nr. 15. 22/4-1932. «Vårt svar til de kjøpte og betalte fedrelandsforrædere»

¹⁷⁵ Arbeidet 2/9-1931 «Carl Lee. Humbugmaker - svindler» og Arbeiderbladet 4/9-1931. «Humbugmaker og svindler»

¹⁷⁶ L-sak Carl Lie. Dok. 4.

Oslo og var med på å starte *Ekstrabladet* i desember 1930.

Russlandsreisen hadde tydeligvis sterkt inntrykk. På 20-tallet var Lie medlem av både Arbeiderpartiet og NKP. Det virker som han trodde på arbeiderklassens sak og klassekampen. Da ble spurt om hvordan fengselsoppholdet i januar var 1925 svarte han at: «Det skal bli morsomt at komme ut igjen og kjæmpe videre sammen med mine kamerater derute»¹⁷⁷ Han fikk også verv i Arbeiderpartiet. Hva gjorde at Lie ble nasjonalsosialist? Da Lie ble avhørt etter krigen fortalte han at var det reisen til Sovjet som gjorde at han vendte ryggen til arbeiderbevegelsen. I 1945 forklarte Lie at:

da jeg kom hjem igjen derfra begynte jeg å skrive mot kommunismen i norske aviser utfra det inntrykk jeg fikk av forholdene i Russland. Det førte til at jeg også fikk interesse av nasjonalsosialismen og ble tyskvennlig da jeg betraktet nasj.socialismen som et kamporgan mot kommunismen¹⁷⁸

Han forble sosialist, men ble anti-kommunist. Opplevelsene i Russland ble til en bok i 1936. *Et menneske i Russland* var en bok som tok sikte på å avsløre hvor forferdelig forholdene i Russland var etter den kommunistiske revolusjonen. Boken er skrevet som en reiseskildring.

Lie reiste til Leningrad og Moskva og så fattigdommen og desperasjonen som preget landet etter revolusjonen. «Der var tett i tett med tiggere i de utroligste filler, skitne, skjeggete, krøplinger og blinde stod de langs husene eller lå på kne på fortauet [...] mens de ropte og ba om brød eller et par kopek».¹⁷⁹

I boken skriver Lie at Russerne er i ferd med å miste sin menneskelighet, «den russiske revolusjonen hadde som mål: *Utryddelse av mennesket*».¹⁸⁰ Menneskeheten skulle utryddes på flere vis. Gud skulle nedkjempes og religion forbys. Bolsjevismen «vilde trampe gudsbilledet i mennesket i sølen»¹⁸¹ Den skulle også ødelegge både seksualmoralen, ekteskapet og familien. Lie skriver at «Kjønnsdriften, lærer Lenin, må tilfredsstilles som sulten. Men familien er et borgerlig påfund».¹⁸² Når familien var blitt forbudt skulle kvinnene ha andre prioriteter. «Jo flere menn en frigjort kvinne hengir sig til, desto større lykke, skrev Alexandra Kollontay», ifølge Lie.¹⁸³

¹⁷⁷ Haugesunds Folkeblad 13/1-1925 «Ut av fængsel»

¹⁷⁸ L-sak Carl Lie. Dok. 4.

¹⁷⁹ Lie, Carl. *Et menneske i Russland. Inntrykk og minner fra et opphold i Sovjet-samveldet*. Bergen: eget forlag, 1936: 9.

¹⁸⁰ Lie, 1936: 41.

¹⁸¹ *ibid.*

¹⁸² Lie, 1936: 64.

¹⁸³ *ibid.*

Bolsjevismen ville frata kvinner all verdighet. De var også slaver av mannens lyst og blir han lei kan: «Mannen kan uten varsel henvende seg til skilsmissekontoret og få skilsmisse og gå hjem med skilsmisedokumentet og kaste henne ut fra sitt værelse uten at hun kan protestere». ¹⁸⁴ Blir hun gravid «tvinger den mann hun for tiden lever sammen med eller omstendighetene henne til det offentlige forsterfordrivelseskontor hvor venteværelse er fullt og de kyniske læger som behandler hundre eller flere om dagen gir sig en glad dag i om hun blør ihjel». ¹⁸⁵ Hvis kvinnen fikk barn gikk det ikke bedre fordi «hennes barn, om hun får nogen, er ikke hennes, de er statens, fordi staten eier alt. Den eier henne, den eier hennes mann, alle er dens slaver». ¹⁸⁶

For Lie framsto bolsjevismen som «et grusomt eksperiment foretatt og ledet av fremmede innflyttere». ¹⁸⁷ Det var jødene som sto bak all elendigheten, mente han. «Russland rides mot avgrunnen av ghettojøder». ¹⁸⁸ Jødene var også høyst tilstedeværende i Russland: «På alle offentlige kontorer støter man på dem og bak kassen i de store kooperative forretninger, i statsbanken, i kassen i teatrene og bak disken i kommisjonsforretningene, sitter de som bleke, opprustedes svamper og suger blodet av det russiske folk». ¹⁸⁹

Den eneste grunnen til at det russiske folket forsøkte å overleve i elendigheten «fordi [...] [de] er for feige til å begå selvmord eller fordi [...] [de] ennu tror på en gud». ¹⁹⁰ Den skjebnen det russiske folk hadde fått etter revolusjonen truet også Norge, men nasjonalsosialismen framsto for Lie som en måte å kjempe mot kommunismen.

Renegaten Lie

Lies overgang fra sosialismen til nasjonalsosialismen er ikke unik. Det ideologiske spranget han tok, fra arbeiderbevegelsens venstre fløy til nasjonalsosialismen er ikke så selvmotsigende som det kanskje virker ved første øyekast. Historiker Øystein Sørensen har skrevet om fem fremtredende arbeiderbevegelsesfolk som tok spranget i boken *Fra Marx til Quisling*. ¹⁹¹ I samme bok viser Sørensen også at det fantes en sosialistisk venstrefløy i Nasjonal Samling som bygget på arbeiderbevegelsens idegrunnlag. ¹⁹² Nasjonalsosialismen ble oppfattet som «arbeidernes

¹⁸⁴ Lie, 1936: 64.

¹⁸⁵ *ibid.*

¹⁸⁶ *ibid.*

¹⁸⁷ Lie, 1936: 37.

¹⁸⁸ *ibid.*

¹⁸⁹ Lie, 1936: 199.

¹⁹⁰ Lie, 1936: 206.

¹⁹¹ Sørensen, Øystein. *Fra Marx til Quisling. Fem sosialisters vei til NS*. Oslo: Dreyers forlag, 2012.

¹⁹² Sørensen, 2012: 175.

historiske kamp» av de sosialistiske nasjonalsosialistene.¹⁹³ Denne historiske kampen skulle «avskaffe alle former for kapitalistisk utbytting og erstatte dem med en sosialistisk stat basert på felleskap, samhold og solidaritet», den er også «sterkt antidemokratisk, antiliberalistisk og antisemittisk».¹⁹⁴ Lie hørte nok hjemme i denne fløyen ideologisk, men han ble aldri medlem av NS.

De som var renegater ble ofte ikke tatt alvorlig. Både i samtiden og i ettertiden. Sørensen skriver om en oppfatning av Nasjonal Samling i den tidlige etterkrigstidens litteratur at: «Partiet besto bare, eller hovedsakelig av forrædere, tyske agenter, lykkejegere, prinsipløse opportuniste og sosialt subb. I den grad det fantes egne politiske ideer i partiet, er disse helt uinteressante.»¹⁹⁵ I samtidens arbeideraviser var dette også den dominerende oppfatningen. Dette er det perspektivet de hadde på Lie. Han ble konsekvent omtalt som en svindler og bedrager, en som ga ut kontroversielle aviser for å tjene penger og som «sjølsagt gikk i tyskernes tjeneste da Norge ble overfalt»¹⁹⁶

Var Lie bare en svindler eller trodde han på nasjonalsosialismen? Etter min mening var han en troende nasjonalsosialist. *Ekstrabladet* var rettet mot arbeidere og Lie forble sosialist gjennom krigen. En av grunnene til at Lie ikke gikk inn i Nasjonal Samling under okkupasjonen var at partiet ikke var sosialistisk nok. Da han under krigen fikk tilbud om å bli redaktør for en avis som skulle sendes ut til alle fagorganiserte arbeidere, så nektet han med mindre ledelsen i fagorganisasjonen la fram et nytt program med «lønnsforhøyelse og sociale forbedringer for arbeidere».¹⁹⁷ Han kunne ikke «gi ut en avis som bare sa Heil og sæl».¹⁹⁸

De andre grunnene var forøvrig at Lie synes det var for mange forbrytere, jøder og frimurere i NS.¹⁹⁹ Lie skal ha blitt tatt inn på forhør av Statspolitiet for å sagt at Nasjonal Samlings «fylkesfører og fylkesmann Astrup var av jødisk slekt».²⁰⁰ Til Gebietskommisariat i Bergen avga han en rapport der han skrev at Quislings kone, Maria, «var jødinne».²⁰¹ I samme rapport skrev han at finansminister Prytz hadde kjøpt diamanter under den russiske revolusjonen og de «ble senere smuglet ut i diplomatkofferter» og minster Hagelins «mor [...] var født jødinne i København».²⁰²

¹⁹³ Sørensen, 2012: 175.

¹⁹⁴ *ibid.*

¹⁹⁵ Sørensen, 2012: 151.

¹⁹⁶ *Arbeiderbladet* 11/2-1947 «Sensur?»

¹⁹⁷ L-sak Carl Lie. Dok. 4.

¹⁹⁸ *ibid.*

¹⁹⁹ *ibid.*

²⁰⁰ *ibid.*

²⁰¹ *ibid.*

²⁰² *ibid.*

Antisemittisme var også grunnen til at han gikk ut av arbeiderbevegelsen og ble fiendtlig innstilt mot kommunisme. Lie hadde tidligere tilhørt Arbeiderpartiets venstre fløy, men kommunisme var noe jødene brukte for å ødelegge og undertvinge de nordiske folkeslag. Sosiale forbedringer måtte komme, men kommunismen var veien til ruin mente han.

Til tross for at Lie var selverklært nasjonalsosialist så forble han ingen tilhenger av hverken Hitler eller Quisling. I *Ekstrabladet* ble Quisling sympatisk omtalt og Adolf Hitler ble dyrket som germanernes redningsmann. Det virker som om Martin Tranmæl også var en lederskikkelse for Lie en periode. Da han drev *Haugesunds Folkeblad* trykket han positivt stoff om Tranmæl. I 1935 hadde Lie tydeligvis begynt å forakte alle tre. I boken om Martin Tranmæl skriver Lie at «forøvrig er det klart for alle at denne mann[Tranmæl] er en reaksjonær, ja rent ut sagt en fascist. Antagelig sokner han til blodhundene Hitler og Quisling og som sådan burde han behandles»²⁰³

Lie i forskningslitteraturen

Carl Lie er lite omtalt i litteraturen og det som er skrevet om han er ofte unøyaktig.

I historiker Lars Borgersrud bok *Den norske militærfascismen bind 1* omtales Lie opp som «premierløytnant, sjef ved Bergen telegram- og telefonstasjon. og lærer ved sjømannskolen».²⁰⁴ Lie skal ifølge forfatteren ha sendt et brev til Quisling i 1932 om at en antikrigskonferanse var «et kamouflert kommunistisk prosjekt».²⁰⁵ Borgersrud skriver også at Lie var med i Norsk Folkereising så han må sikte til samme person. Her må det enten være en sammenblanding eller så baserer Borgersrud seg på uriktige opplysninger. Det er åpenbart at det er vår mann han beskriver, men denne var ikke premierløytnant og det er ingenting som tyder på at han var sjef ved Bergen telegram- og telefonstasjon. Lie var temmelig beryktet i 1932 og fikk en masse omtale i arbeideravisene, men ingen av dem nevner Bergen telegram- og telefonstasjon. Mest sannsynlig dreier det seg om to ulike personer i Bergen med samme navn, en premierløytnant og en redaktør. Redaktør Lie flyttet til også til Bergen senere på tredvetallet og drev flere aviser derfra, noe som kan ha vært en kilde til forvirring.

Noe annet jeg ikke har funnet belegg for er Trond Hegnas påstand om at Lie var «en hjemvendt norsk-amerikaner».²⁰⁶ Det lar seg ikke belegge at han skal ha bodd i USA. Lie er født og døpt i samme kirke, men han selvsagt kan ha bodd i Amerika i mellomtiden. *The Statue of Liberty*

²⁰³ Lie, 1935: 54.

²⁰⁴ Borgersrud, Lars. *Vi er jo et militært parti. Den norske militærfascismens historie 1930-1945 – Bind 1*. Oslo: Scandinavian Academic Press (SAP), 2012: 398.

²⁰⁵ Borgersrud, 2012, bind 1: 398.

²⁰⁶ Hegna, 1972: 387.

-*Ellis Island Foundation*, som har en søkbar database over immigranter til USA, har en oppført en Carl Lie i riktig alder som kom til USA fra Norge i 1907.²⁰⁷ Problemet er at denne Carl Lie er oppført som amerikansk statsborger. I landssviksaken står det ingenting om at Lie var amerikansk statsborger. Det kan selvfølgelig være at han byttet statsborgerskap. Det kan også være forklaringen på hvorfor han var i militæret da han var 24-25 år gammel.

Det er også mulig at han var i USA mellom konfirmasjonen, som normalt ville vært i 1911 da han var 15 år, og militærtjenesten i 1920-21. Den eneste vellykkede utvidelsen i *Ekstrabladet* var avisens Chicagosider, det kan tyde på at han hadde et kontaktnett der. En annen ting som peker på muligheten for det er en Dagbladet-artikkel fra 1931 som bemerker at Lie sier «jøden Boll», istedet for jøden Bull, det kan tyde på en amerikansk aksent, men det er veldig tynt fordi journalisten gjør narr av Lie.²⁰⁸

I samtiden var Hegna aktiv i Mot Dag. Han skrev også i Mot Dags blad, *Veien Frem*. I nummer 5 i 1936 var temaet fascisme, og flere sider av Nils Lies artikkel ble tildelt Politimester Welhaven og oppdagelsessjef Sveens uttalelser om Carl Lie.²⁰⁹ Hegna må ha hørt om Carl Lie. Kanskje Hegna tenker på Lies foreldre, faren hadde Lee som etternavn. Om Lie var norsk-amerikaner eller ikke er det ikke belegg for å si, men Hegnas påstand høres sannsynlig ut.

²⁰⁷ The Statue of Liberty and Ellis Island Foundation, Inc.. «Carl Lie» 25/3-2015. <http://www.libertyellisfoundation.org/passenger-details/czoxMjoiMTAyMDI4MTEwMDMyljs=/czo5OjJwYXNzZW5nZXliOw==>

²⁰⁸ Dagbladet 31/8-1931. «Ekstrabladets redaktør holder skandalemøte»

²⁰⁹ Veien Frem. Nr. 5. 1936: 36-38.

Kapittel 4 – *Ekstrabladet*

Første nummer av *Ekstrabladet* ble utgitt den 9. desember 1930.²¹⁰ I et retrospektiv skriver Lie at avisen ble «startet uten noen organisasjon bak sig og uten at de to menn som startet den eiet et rødt øre».²¹¹ Lie var den viktigste av de to siden han ble eeneier av avisen allerede den 1. januar.²¹² Hvem den andre initiativtakeren var er uklart. Antagelig den første redaktøren, Anton Sæterlie. I den anarko-syndikalistiske avisen *Alarm* ble det spekulert i om Hilmar Knudsen eller August Løwing var med å starte avisen, men det virker usannsynlig.²¹³ Det er uansett ikke så viktig hvem Lie startet avisen med fordi det var Lie som var hoveddrivkraften.

Avisen og redaktør Lie angrep arbeiderbevegelsen og fagforeningene. Fagforeningene var korrupte og lederne var forfyllete hevdet Lie. Han anklaget arbeiderbevegelsen for å drive med våpensmugling som forberedelse til å begå væpnet revolusjon. Disse angrepene gjorde *Ekstrabladet* beryktet. Etter krigen, da blader som *Arbeiderbladet* kalte nynazistiske, som § 100 og *Samfunnsliv*, begynte å komme ut, trakk *Arbeiderbladet* paralleller tilbake til mellomkrigstiden:

Før krigen fikk ikke bare nazistene og deres medløpere frie tøyler. Men de rene smussorganer fikk lov til å komme ut. Et av de mest avskrekkende eksempler av denne arten var *Ekstrabladet*, som var redigert av en kjent forbryter, Carl Lie, alias Lee, som sjølsagt gikk i tyskernes tjeneste da Norge ble overfalt.²¹⁴

Så sent om i 1948, 16 år etter at *Ekstrabladet* ble nedlagt, trakk *Arbeiderbladet* fram *Ekstrabladet* og dets redaktør som et eksempel på noe av «det verste svineri» av en avis.²¹⁵

Det var en rekke personer som bidro til avisens innhold. De viktigste var Anton Sæterlie, Kristian Håkensen, Adolf Egeberg jr. og Eugene Nielsen. I tillegg tok *Ekstrabladet* inn en del artikler og leserbrev fra publikum. De fleste var signert med pseudonymer eller bare med fornavn, men ikke alle. Blant skrev Bertram Dybwad Brochmann en helsides artikkel i avisen på våren 1931.²¹⁶

²¹⁰ Jensen, 1992: 31.

²¹¹ *Ekstrabladet* nr. 1. 3/11-1931. «Avisens fremtid sikret»

²¹² Domsprotokoll sivile saker. 3/3-1932. Statsarkivet, Oslo tingrett. SAO/A-10456 H/hc/hcb/L0018

²¹³ Skaalbones, Einar. *Alarm* 10/1-1931 «Et nytt eiendommelig arbeiderblad»

²¹⁴ *Arbeiderbladet* 11/2-1947. «Sensur?»

²¹⁵ *Arbeiderbladet* 26/1-1948. «En pøbelstrek»

²¹⁶ *Ekstrabladet* nr. 12 11/4-1931. «Det norske Bondeparti er gått i fellen.»
Brochmann stiftet Samfundspartiet i 1933(Sørensen, 1991: 76.).

I dette kapittelet vil jeg gi en oversikt over avisens medarbeidere, støttespillere, opplag, økonomi og ideologi. I den første delen av dette kapittelet vil jeg gi en oversikt to av de tre store, gjennomgående temaene det ble skrevet om i *Ekstrabladet*, fagforeningene og våpensmugling. Det tredje store temaet, Norsk Folkereising, er dekket i kapittel seks.

Fagforeningene

Ekstrabladet skrev mye om fagforeningene. Noe av stoffet kom i form av leserbrev fra desillusjonerte arbeidere som var lei av streik, bråk og fagforeningsledere, «Fagorganisert arbeider» skriver i januar 1931 at fagorganisasjonen og de politiske partier «har ingen ting med klassekamp eller arbeiderpolitikk å bestille».²¹⁷ De arbeiderne som skrev til *Ekstrabladet* var anonyme fordi de fryktet represalier.

Den fagforeningen som ble hardest angrepet i *Ekstrabladet* var Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund og dets ledere. I januar skrev *Ekstrabladet* at: «Der er nu opdaget nye svindlerier av lederne i Jern- & Metallarbeiderforbundet. [...]Nu viser det sig at lederne i regnskapet til og med har ført op utgifter til foredrag, som aldri har været holdt. Pengene har de selvfølgelig drukket op».²¹⁸ Uken etter kunne avisen fortelle at hvor mye som hadde blitt svindlet bort, «lederne har drukket op over kr. 200,000 av arbeidernes penger eller ødslet dem bort på kvinner, vin, blomster, sigarer og gullur, som de forærte hinnanen, og på badeophold og dyre reiser».²¹⁹

Artiklene om Jern og Metall hadde bakgrunn i en skandale som ble rullet opp på den tiden, den såkalte «Palassrevolusjonen».²²⁰ I 1929 hadde det blitt kastet tvil over regnskapsføringen, størrelsen på administrasjonen og det som ble oppfattet som et alt for høyt pengeforbruk.²²¹ Det ble ikke funnet noe ulovlig i regnskapsføringen, men det høye pengeforbruket førte til skarpe angrep på ledelsen.²²² Blant annet hadde forbundet en periode kjøpt et hus til tidligere leder Halvard Olsen, et hus som hadde vært svært dyrt i drift og som så ble kjøpt og solgt med fortjeneste av formannen Alfred Melgaard.²²³ Likevel var nok det som vakte størst bitterhet mengden av kvitteringer fra diverse tilstelninger og fester som viste at lederne nøt sigarer, øl, vin,

²¹⁷ Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931 «Fagorganisasjonen og klassekampen.»

²¹⁸ Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931 «Nye svindlerier i Jern & Metall»

²¹⁹ Ekstrabladet nr. 2. 16/1-1931. «Oppvasken i Jern og Metall»

²²⁰ Thorud, Margit. *Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund. 1891 – 1951*. Oslo: Norsk Jern og Metallarbeiderforbund, 1951: 515.

²²¹ Olstad, Finn. *Jern og Metall 100 år. Bind 1. 1891-1940*. Oslo: Fellesforbundet/Seksjon Jern og Metall, Tiden Norsk Forlag, 1990: 429.

²²² Olstad, 1990: 429-430.

²²³ Thorud, 1951: 515-516.

laks, ørret, hummere og lignende for forbundets regning.²²⁴ I en tid med streiker, lockouter og arbeidsløshet var det provoserende luksuriøst. Sløseriet ble tallfestet til 197 300 kroner av en intern komite.²²⁵ Ved et ekstraordinært landsmøte i 1931 ble styret kastet.

I *Ekstrabladet* ble saken godt dekket og avsløringene om lederne i Jern og Metall ble videreført til å gjelde alle arbeiderledere. Avisen var spesielt opptatt av å understreke arbeiderledernes høye alkoholkonsum, uansett om det var reelt eller ikke.²²⁶

Det var ikke bare *Ekstrabladet* som omtalte denne saken, men det var nok ikke noen andre aviser som brukte så mye plass på å angripe fagforeningene. I de første seks numrene i 1931 er det trykket ca. 35 artikler om fagforeningene. De er av varierende lengde, fra noen setninger til halvannen side. Innholdet i artiklene er stort sett hvor korrupte lederne er, hvordan fagforeningene ødelegger Norge og hvor mye den norske arbeider taper på å være medlem. I en artikkel som fortalte at arbeiderne betalte 27 millioner til fagforeningene skriver avisen at «som valuta for disse pengene fikk arbeiderne: Personlig forfølgelse, nedrakning, skjellsord, strid, politisk splittelse, eksklusjoner og arbeidsløshet og undertrykkelse av en bande fordrukne og forspiste ledere».²²⁷ Angrepene på fagbevegelsen forandret seg ikke noe nevneverdig i løpet av avisens levetid. I april 1932 trykket avisen en appell:

Arbeider, tenk selv! Mens tusener av arbeidsløse står i kø på fattigvesenets kontorer, på arbeidskontorene, herbergene og utenfor grøtstasjonene, mens hundredvis av fiskere og småbrukere lir likefrem nød, sitter pampene i Folkets hus og frådser, drikker vin og champanje og holder store fester.²²⁸

Som vi senere skal se fikk alle angrepene på fagbevegelsen og arbeiderlederne konsekvenser for *Ekstrabladet*. Avisen ble trykket av fagorganiserte arbeidere og de reagerte så sterkt på *Ekstrabladet* at de etterhvert nektet å trykke avisen.

Angrepene på fagbevegelsen førte også til at *Ekstrabladet* fikk oppmerksomhet. En av de mange tingene *Ekstrabladet* ble angrepet for i arbeiderpressen var at avisen ikke hadde noe program. Det ble rettet opp i nr. 2 der de erklærte at «Vi skal i de følgende numre av

²²⁴ Olstad, 1990: 436.

²²⁵ Olstad, 1990: 433.

²²⁶ Ekstrabladet nr. 2. 16/1-1931. «Oppvasken i Jern og Metall»

²²⁷ Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931. «Hvad arbeiderne betaler til fagorganisasjonen i Norge»

²²⁸ Ekstrabladet nr. 14. 15/4-1932. «Arbeider, tenk selv!»

«Ekstrabladet» trekke op linjer for de mye, frie arbeiderorganisasjoner slik vi mener de bør være».²²⁹ Avisens program ble erklært å være: «frie arbeidere i frie organisasjoner, uten ledere».²³⁰ Hva dette betydde og hvordan det skulle gjennomføres ble aldri utdypet, men det er likevel verdt å nevne fordi dette programmet kan sees som en slags spire til Norsk Folkereisning.

Våpensmugling og våpenlagre

Den andre store saken som preget *Ekstrabladet* den første tiden var avisens sensasjonelle avsløringer om våpensmugling og våpenlagre. Disse artiklene dabbet av på våren 1931, men de forsvant aldri helt og dukket opp igjen med fornyet kraft under Quisling-saken. *Ekstrabladet* mente at de satt på sikre opplysninger om at Arbeiderpartiet i årevis hadde smuglet inn store mengder våpen. Opplysningene avisen publiserte var svært spesifikke. Allerede i 1918 hadde Arbeiderpartiet kjøpt inn våpen og smuglet dem inn i landet, meldte avisen.²³¹ Det var hemmelige våpenlagre i Oslo «et par av lagrene ligger i Oslo kommunes lokaler» fortalte avisen på forsiden i februar 1931.²³² Våpnene var smuglet inn av «flere store smuglere med storsmugleren Bremer i spissen».²³³

Våpensmuglingsartiklene ble i noen grad tatt inn i andre aviser eller omtalt. *Aftenposten* tok inn en hel artikkel den 14. januar 1931.²³⁴ *Aftenposten* var forbeholden og formulerte tittelen som et spørsmål, «Smugles der store mengder våpen inn i landet?», *Ekstrabladets* originaltittel var «Store masser av våpen er smuglet inn i landet».²³⁵ Fedrelandslagetets avis *Norges Fremtid* var begeistret over det avisen brakte, de skriver at «det er meget som tyder på at «Ekstrabladet» sitter inne med adskillig godt stoff, som fremstillet på en saklig måte kan gi almenheten verdifulle opplysninger»²³⁶ Stoffet nådde i enkelte tilfeller helt til lokalavisene, slik som *Møre Dagblad* som lagde en artikkel om hvorfor myndighetene ikke fant noen våpen basert på *Ekstrabladets* artikler.²³⁷ *Møre Dagblads* artikkel ble deretter trykket i *Ekstrabladet* i sin helhet.²³⁸

I våpensmuglingsartiklene var det også mange klager over hvor tafatte myndighetene var, «justisminister Sunde sover, og vårt oppskrytte politi- og tollvesen ser og vet ingenting.»²³⁹ Hva

²²⁹ Ekstrabladet nr. 2. 16/1-1931. «Vårt program»

²³⁰ *ibid.*

²³¹ Ekstrabladet nr. 2. 16/1-1931. «Blev der kjøpt op våpen i Norge og sendt til Finland under revolusjonen der i 1918?»

²³² Ekstrabladet nr. 5. 15/2-1931. «Det finnes minst 10 våpenlagre i Oslo»

²³³ Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931. «Store masser av våpen er smuglet inn i landet»

²³⁴ *Aftenposten*. 14/1-1931. «Smugles der store mengder våpen inn i landet?»

²³⁵ *Aftenposten*. 14/1-1931. «Smugles der store mengder våpen inn i landet?» og Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931. «Store masser av våpen er smuglet inn i landet»

²³⁶ *Norges Fremtid*. 2071-1931. «Om Ekstrabladet, Arbeiderbladet og hr. Langbach.»

²³⁷ *Møre Dagblad* 3/3-1931. «„Ryktene om våpenlagre“ eller Min herre! Klokken 5 arresterer jeg Dem!»

²³⁸ Ekstrabladet nr. 9. 13/3-1931. «„Ryktene om våpenlagre“ eller Min herre! Klokken 5 arresterer jeg Dem!»

²³⁹ Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931. «Store masser av våpen er smuglet inn i landet»

som var galt med myndighetene varierte, men det var både dovenhet, naivitet og udugelighet.

Likevel mente *Ekstrabladet* at myndighetene hadde fått nok advarsler fra «flere av landets mest fremstående menn» til at de burde handle og hvis ikke myndighetene gikk til aksjon burde «stortinget [sørge] for at vi får en ny justisminister»²⁴⁰ De fremstående mennene *Ekstrabladet* henviser til var Kaptein Hjalmar Riiser Larsen og General Carl Gulbranson som begge hadde sagt at arbeiderbevegelsen var bevæpnet på tampen av valgkampen i 1930.²⁴¹ Generalens uttalelser ble tillagt størst vekt, han hadde blant annet sagt at:

i våre større byer har kommunister og socialister – forskjellen er uten reel betydning – opprettet tallrike kampgrupper, som teller mange tusener. Jeg kan fortelle at disse grupper er væpnet som til krig, at de er utstyrt, ikke bare med geværer og pistoler, men med de mest ødeleggende av verdenskrigens våpen, mitraljøser og flammekaster.²⁴²

Da trontaledebatten foregikk i Stortinget i 1931 publiserte *Ekstrabladet* en artikkel som var med tittelen «*Ekstrabladets* innlegg i trontaledebatten: Et våpenlager»²⁴³ I den ble det konstatert at «det norske våpensmuglerparti» bare løy.²⁴⁴ «De andre partiers representanter fortsatte som våpensmuglerrepresentantene hadde begynt», forsetter artikkelen, «bare fraser, fraser, fraser! Ikke et eneste handlekraftig ord».²⁴⁵ Heldigvis for Norge hadde *Ekstrabladet* besluttet å delta i debatten og hadde «avsløret og anmeldte et våpenlager [...] forhåpentligvis vil politiet snart beslaglegge våpnene».²⁴⁶ Da håpet *Ekstrabladet* at «knehønene i stortinget» skulle slutte å snakke og heller handle.²⁴⁷

Fram til mars 1931 ble avsløringene om våpensmugling mer detaljrike og alarmerende. Det har nok sammenheng med at svært få tok *Ekstrabladet* alvorlig. I midten av februar kunne *Ekstrabladet* melde at «landsorganisasjonens kongress garanterer for en halv million til Det norske arbeiderparti og forhøier kontigenten slik at det blir penger nok til innkjøp og innsmugling av våpen», blant våpnene som skulle kjøpes inn var «mitraljøser og giftgass».²⁴⁸ I neste nummer var

²⁴⁰ *Ekstrabladet* nr. 1. 10/1-1931. «Store masser av våpen er smuglet inn i landet»

²⁴¹ Agøy, Nils Ivar. *Militæretaten og «den indre fiende» fra 1905 til 1940. Hemmelige sikkerhetsstyrker i Norge sett i et skandinavisk perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997: 239-240.

²⁴² Sitert etter Agøy, 1997: 240.

²⁴³ *Ekstrabladet*. nr. 5. 14/2-1931. «*Ekstrabladets* innlegg i trontaledebatten: Et våpenlager»

²⁴⁴ *ibid.*

²⁴⁵ *ibid.*

²⁴⁶ *ibid.*

²⁴⁷ *ibid.*

²⁴⁸ *Ekstrabladet* nr. 6. 19/2-1931. «Våpensmuglingen fortsetter»

hovedoverskriften at «mitraljøsene ligger ferdig. Idag ligger de i Oslo kommunes lokaler, imorgen stilles de kanskje op på gatene.»²⁴⁹ Etter en opprømsing av hvilke våpen Arbeiderpartiet disponert beklaget avisen seg over at myndighetene og folket ikke interesserte seg ikke for «slike bagateller» som at: «**I morgen kan vi bli skutt!**[sic!]».²⁵⁰

Ekstrabladet og Lie publiserte artikler om våpenlagre. I tillegg drev Lie en slags privat etterforskning i Oslo og forsøkte å frambringe beviser på våpenlagre. I *Ekstrabladet* ble det av og til skrevet at nå hadde myndighetene fått informasjon om våpenlagre og hvem som smuglet dem. I nummer 7 1931 ble det skrevet at Arbeiderpartiet hadde smuglet inne revolvere og Lie kunne fortelle at «vi har innlevert innsmuglede revolvere av denne type til Oslo politi».²⁵¹ Lie var flere ganger innom Politiet for å melde fra om alle våpenlagrene han hadde avslørt. I slutten av desember anmeldte Lie våpenlagre i Aker kommune og i februar 1931 anmeldte han et våpenlager i Oslo til Oslo politi.²⁵² Lie fikk også tak i en «browning-pistol med patroner i» som han viste frem til oppdagelsessjef Sveen i Oslo som bevis på våpensmuglingen.²⁵³ I tillegg til pistolen han hadde levert inn, lofte Lie at en av «disse mitraljøser av Colt-typen» skulle bli innlevert til politiet.²⁵⁴

Noen mitraljøse dukket aldri opp, men da Quisling-saken ble behandlet av Stortingets spesialkomité ble både politimester Welhaven og oppdagelsessjef Sveen kalt inn til intervju for å forklare seg om våpenryktene. Under behandlingen kunne oppdagelsessjef Sveen fortelle hvor Lie hadde fått opplysningene fra. Lie «hadde alliert seg med en del vitterlige forbrytere og smuglere, som ga opplysninger», forteller Sveen.²⁵⁵ Disse forbryterne og smuglerne hadde lite tillitsvekkende navn som «Vellinga», Wilhelm «Brytern» Olsen og Reidar Roy. Fra dem fikk Lie informasjonen om våpensmugling og våpenlagre som han trykket i avisen og anmeldte til politiet.²⁵⁶ Det var «Brytern» som hadde skaffet Lie Browning-pistolen.²⁵⁷

Politiet tok påstandene alvorlig og gjorde en del undersøkelser på grunnlag av tipsene fra Lie:

Han kom enda med detaljerte opplysninger, idet han påviste at i det og det huset, i den og

²⁴⁹ Ekstrabladet nr. 7. 24/2-1931. «Mitraljøsene ligger ferdig»

²⁵⁰ *ibid.*

²⁵¹ *ibid.*

²⁵² Ekstrabladet nr. 7. 24/2-1931. «Forrådt av dem som vakt skulde være»

²⁵³ Innst. 184, 1932: 488.

²⁵⁴ Ekstrabladet nr. 7. 24/2-1931. «Mitraljøsene ligger ferdig»

²⁵⁵ Innst. 184, 1932: 485.

²⁵⁶ Innst. 184, 1932: 488.

²⁵⁷ *ibid.*

den kjeller ligger våpenlagerene. Det var enda et kommunalt hus som står under leiegårdskontorets bestyrelse. Vi undersøkte det med en eneste gang og han fortalte oss også at med den og den båt ved den og den brygge kommer det nu kasser med våben.²⁵⁸

Politiet fant ingen våpenlagre i Oslo. Politimester Welhaven fortalte at opplysningene om våpen «har ved undersøkelse alltid vist sig å savne ethvert grunnlag, det kan man sikkert si».²⁵⁹

Lie deltok også på en av undersøkelsene. Da han anmeldte et våpenlager i Aker kommune utenfor Oslo hadde han «journalister med som fulgte han i bil for å fotografere under undersøkelsen».²⁶⁰ Lies motivasjon, mente Sveen, var å tjene penger og han karakteriserte det hele som «en svindel så grandios som man sjelden har sett».²⁶¹

Alle artiklene om våpensmugling og Lies innsats for å avsløre den, ble aktuelle året etter under Quisling-saken. Da kom det fram i avisene at det ikke bare var politiet som hadde fått informasjon av Lie, han hadde også gitt opplysninger til Generalstabens etterretningskontor.

Våpensmuglingsryktene har i ettertiden vist seg å kun være løse rykter. Det har aldri kommet frem beviser som tyder på at Arbeiderpartiet var mer enn verbalt revolusjonære. Kriminolog Per Ole Johansen skriver at «partiet så på seg selv som revolusjonært, men egentlig uten å ha konkrete planer og forestillinger om en selvstendig revolusjon på norsk grunn».²⁶²

Den første redaktøren – Anton Sæterlie

*Ekstrabladet*s første redaktør var Anton Sæterlie. Han står oppført som redaktør i åtte numre, fra første nummer i desember 1930 til nummer seks 1931. Det er ikke mye vi vet om Sæterlie og det gjaldt nok i samtiden også. I den anarko-syndikalistiske avisen *Alarm* ble det spekulert i om navnet bare var et dekknavn for de egentlige personene bak avisen.²⁶³ Journalist Einar Skaalbones skriver om *Ekstrabladet* at «det eneste man vet og som har å holde sig til er et navn «Anton Sæterlie», en person som i fall han lever ihvertfall er et helt ubeskrevet blad i organisasjonens historie».²⁶⁴ Skaalbones spekulasjoner var nok ikke så langt fra sannheten. Lie var med å starte avisen, men for en avis som kalte seg selv for et *organ for arbeiderklassens frigjørelse* passet nok dårlig å ha en

²⁵⁸ Innst. 184, 1932: 485.

²⁵⁹ *ibid.*

²⁶⁰ *ibid.*

²⁶¹ *ibid.*

²⁶² Johansen, 1982: 44.

²⁶³ Skaalbones, Einar. *Alarm* 10/1-1931 «Et nytt eiendommelig arbeiderblad»

²⁶⁴ *ibid.*

kjent bedrager og renegat som redaktør.²⁶⁵ Sæterlie fungerte nok derfor som en frontmann for Lie.

Sæterlie gjorde ikke så mye ut av seg da han var redaktør. Den mest minneverdige artikkelen som han har signert forteller om hvordan han måtte møte opp på politistasjonen for å identifisere seg å beviser at han faktisk eksisterte for å kunne stå oppført som ansvarlig redaktør. I typisk paranoid *Ekstrabladet*-stil var det Martin Tranmæl som sto bak denne innkallelsen, slik at han kunne få sine «kaniner» til å identifisere Sæterlie og deretter jule han opp. Ifølge artikkelen ble Tranmæls planer forpurret siden redaktøren kom seg unna uten å bli oppdaget. Da Tranmæl skjønte at redaktøren hadde kommet seg unna, skriver avisen at «Martin Tranmæl klør sig i sitt skallede apehode og begynner å legge nye skumle planer».²⁶⁶ Artikkelen er signert «Den levende redaktør».²⁶⁷ Artikkelen er symptomatisk for hvordan avisen prøvde og fremstille arbeiderbevegelsen. Det var svært vanlig at avisen fremstilte seg som forfulgt av arbeiderbevegelsens tillitsmenn, spesielt Tranmæl.

Sæterlie trakk seg som redaktør i februar 1931. Redaktørskiftet ble ikke nevnt i avisen. Carl Lie sto bare plutselig oppført som ansvarlig redaktør. Sæterlies avgang gikk ikke ubemerket og noen lesere skrev til avisen og spurte hvor Sæterlie var blitt av, men ingen ble dem ble trykket. I mars fikk leserne en forklaring i form av en notis fra Sæterlie.

Da det har innløpet flere forespørsler, om hvor det blev av mig, meddeles herved, at jeg gikk av som redaktør på grunn av uoverensstemmelse angående artiklene om våpensmugling, hvilke jeg trodde der ikke forelå fyldestgjørende beviser for. Likeledes mente jeg at angrepet på myndighetene var svakt fundert.

Disse artikler står da helt for herr Carl Lies rekning.²⁶⁸

Det er ganske spesielt at denne notisen overhodet ble trykket i *Ekstrabladet* siden den mer eller mindre diskrediter alle de mest spektakulære artiklene som var blitt trykket i avisen. Den sier også rett ut at Carl Lie helt fra starten hadde hatt mye kontroll over hva som ble trykket i *Ekstrabladet*. Avisen hadde tidligere nektet for å ha noe som helst med Lie og gjøre.

Hva som skjedde med Sæterlie etter at han gikk av som redaktør er ikke kjent.

²⁶⁵ Jensen, 1992: 31.

²⁶⁶ Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931. «Lever Ekstrabladets redaktør?»

²⁶⁷ *ibid.*

²⁶⁸ Ekstrabladet nr. 10. 21/3-1931. «Erklæring»

Adolf Egeberg jr.

En viktig skribent i *Ekstrabladet* var Adolf Egeberg jr. Han begynte å skrive for *Ekstrabladet* allerede i mars 1931. Egeberg var en nasjonalsosialistisk journalist. Han ble senere redaktør og formann i NNSAP.²⁶⁹ Hans artikler i *Ekstrabladet* handlet om nasjonalsosialisme, røde garder, jødiske konspirasjoner og behovet for en nasjonal reisning.

Den første artikkelen beskrev hvordan de som varslet om faren fra Arbeiderpartiets røde garder ble latterliggjort og hvordan myndighetene ignorerte og endog hjalp arbeidervernet ved å gi våpenlistens til arbeidsskytterlagene. Egeberg mente at «*det er bittert å være nordmann i våre dager*».²⁷⁰ Egeberg advarte også om at den norske ungdommen ikke ville sitte lengere med hendene i fanget «og se på *fedrelandsforrederes*[sic!] *øvelser i gatekampe og brodermord*».²⁷¹ Hvis ikke myndighetene tok affære måtte «folket ta saken i sin egen hånd og danne vepnede beskyttelsesforbund i by og bygd».²⁷²

I april «avslørte» Egeberg hvorfor myndighetene ikke gjorde noe med de revolusjonære. I en artikkel på halvannen side, avisen hadde fire totalt, fortalte han at Norge fra 1914 hadde vært utsatt for en konspirasjon. Jødisk storfinans hadde systematisk plyndret Norge, påførte landet en gigantisk gjeld og kjøpt opp norsk industri.²⁷³ Jødene hadde også infiltrert alle de norske partiene og han mente at hvis man så på de politiske partiledelser ville man finne få norske navn «og man vil skimte de jødiske ansiktstrekk bak masken».²⁷⁴ Mindretallsregjeringene og parlamentarismen var også jødernes verk fordi de var lettere å kontrollere.²⁷⁵ Jødene hadde også slått ned «enhver nasjonal reisingbevegelse, enten ved å ramme lederne økonomisk eller ved simpelheten å få den nye organisasjon i sin hånd».²⁷⁶ Forsøket på å danne en nasjonal regjering rundt Nansen hadde også blitt sabotert av jødene «*fordi de visste at den dag det norske folk gikk sammen da vilde deres makt være ute*».²⁷⁷

Egeberg ba også all norske ungdom om å bli med i «den nasjonale reising!».²⁷⁸ Målet var å «skape en nasjonalsosialistisk folkereising mot sabotasje og forrederi».²⁷⁹ Alle nordmenn ble

²⁶⁹ Emberland, Terje og Roughvedt, Bernt. *Det ariske idol. Forfatteren, eventyreren og nazisten Per Imerlund*. Oslo: Aschehoug, 2004: 197.

²⁷⁰ Egeberg jr., Adolf. *Ekstrabladet*. nr. 8. 5/3-1931. «Myndighetene har selv bevæpnet de røde garder til borgerkrig»

²⁷¹ *ibid.*

²⁷² *ibid.*

²⁷³ Egeberg jr., Adolf. *Ekstrabladet* nr. 13. 18/4-1931. «Loven i folkets hånd!»

²⁷⁴ *ibid.*

²⁷⁵ *ibid.*

²⁷⁶ *ibid.*

²⁷⁷ *ibid.*

²⁷⁸ *ibid.*

²⁷⁹ *ibid.*

oppfordret til å melde seg «som medlem av den nasjonale kamporganisasjon vi reiser for å føre kampen for Norge, for fedrelandet, for fedrelandets redning».²⁸⁰

Det er vanskelig å anslå eksakt hvor mye Egeberg skrev for *Ekstrabladet* siden de fleste artiklene i avisen som oftest ikke var signert. Mellom mars og oktober 1931 fikk Egeberg trykket signerte artikler. Egeberg var også utenlands deler av avisens levetid.²⁸¹ Likevel virker det som om Egeberg var en viktig drivkraft for *Ekstrabladets* nasjonalsosialistiske vending. Han var i hvertfall den første som skrev i avisen at nasjonalsosialismen måtte være grunnlaget for en nasjonal folkereisning.

Egeberg ble medlem i Norsk Folkereisning og ble valgt som vararepresentant til Norsk Folkereisnings råd på det første landsmøtet i mars 1932.²⁸² Han var antagelig ikke særlig aktiv siden han var i utlandet deler av organisasjonens levetid. Det finnes ingen kilder som viser når han meldte seg ut, men Egeberg meldte seg nok ganske fort ut av Norsk Folkereisning til fordel for NNSAP siden det nye partiet lignet langt mer på det tyske nazipartiet. Han ble også redaktør i *Fronten* i juni 1932.²⁸³ Det var kun en halvannen måned etter at Lie ble ekskludert fra Norsk Folkereisning.

Eugene Nielsen

En annen sentral skikkelse i *Ekstrabladet* var arkitekt og gårdeier Eugen Nielsen. Han var involvert i en rekke høyreekstreme prosjekter på 1920- og 1930-tallet. I 1927-1928 hadde Nielsen sittet i styret i Den Nationale Legion.²⁸⁴ Hans store lidenskap var å avsløre «den jødiske-frimurske verdenssammensvergelse», en interesse han hadde fått etter å ha lest Eric Ludendorffs bok *Frimureriets avsløring*.²⁸⁵ Han startet et eget forlag, Anti-forlaget, og ga ut bøker som *Frimureriets Avsløring*, *Intet nytt fra Vestfronten og dens sanne hensikt* og Marta Steinsviks antikatolske *Sankt Peters Himmelnøkler*. Niensens forlag reklamerte i *Ekstrabladet* med ujevne mellomrom, Niensens annonser ga nok en viktig inntekt siden de var helsides, i en firesiders avis.

Første gangen Nielsen skrev i avisen var i august 1931. Da sto det en liten notis som lyder: «Vi trenger kr. 1000.00 til drift av avisen. Alle som vil støtte oss og være med å skaffe dette beløp

²⁸⁰ Egeberg jr., Adolf. *Ekstrabladet* nr. 13. 18/4-1931. «Loven i folkets hånd!»

²⁸¹ I 1930 dro han til Finland for å følge bonde-fascistiske Lappobevegelsen for Nationen. I 1931-32 studerte han propaganda, organisasjon og presseteknikk i Berlin og Munchen. Da Egeberg var i Tyskland tjenestegjorde han også i 2. SS-Sturm. På våren 1932 gjennomgikk han NSDAPs riksførerskole i Munchen. (L-sak Adolf Egeberg jr.)

²⁸² *Ekstrabladet*. nr. 12. 1/4-1932. «Landsmøte i Norsk Folkereisning»

²⁸³ Jensen, 1992: 34.

²⁸⁴ Emberland, 2015(manuskript): 95.

²⁸⁵ Emberland, 2003: 114-115.

kan sende penger til arkitekt Eugen Nielsen». ²⁸⁶ Notisen kom etter at *Ekstrabladet* kjøpte sitt eget trykkeri sommeren 1931. Nielsen var nok med på å finansiere dette kjøpet siden pengebidrag skulle sendes til ham etter dette. Akkurat når Nielsen ble involvert i avisen sier kildene ingenting om, men det var senest på våren 1931, i mai 1931 begynte Nielsens Anti-forlag å reklamere i *Ekstrabladet*. ²⁸⁷ Nielsen kjente Adolf Egeberg jr. fra Den Nationale Legion, men hvem som introduserte *Ekstrabladet* for hvem, eller om de begge fant fram til det på eget initiativ er ukjent.

Den 14. oktober trykket *Ekstrabladet* en notis der det ble advart at:

dersom vi ikke får den nødvendige støtte til vår avis, vil det være umulig for noen få enkelte menn å holde det gående. [...] Det er ikke nok å uttale sin sympati for vårt arbeide og våre ideer. Alle som vil yde støtte kan sende den til arkitekt Eugen Nielsen ²⁸⁸

Denne notisen kom omtrent samtidig med dannelsen av Norsk Folkereisning. Etter at *Ekstrabladet* ble lagt ned i 1932 startet Nielsen avisen *Fronten* med Egeberg som redaktør. ²⁸⁹

Kristian Håkensen

En av *Ekstrabladets* medarbeidere og en av Norsk Folkereisnings første medlemmer var Kristian Håkensen. Han skrev i avisen og begynte etterhvert å jobbe for den. Han skrev første gang i avisen den 15. september 1931. Da ble det trykket tre leserbrev skrevet av Håkensen som hadde blitt sendt inn fra slutten av august. Det tidligste var datert den 28. august og her skriver Håkensen, som er også titulert som medlem, om «Den nasjonale reisnings formål». ²⁹⁰ Det andre leserbrevet er datert den 29. august og rettet mot Lie. I det skriver Håkensen at *Ekstrabladets* metoder er krasse, men nødvendige «i vår korrupte tid». ²⁹¹ I det siste leserbrevet, datert den 10. september, klaget han over å ha blitt ekskludert fra Norsk Jern og Metalforbund fordi han kritiserte tillitsmenn i Norsk Formerforbund og fordi det gikk rykter om at han skrev i borgerlige aviser og var medlem av borgerlige foreninger. ²⁹²

Håkensen mistet ganske fort jobben ved Akers mekaniske verksted da det ble kjent at han

²⁸⁶ Ekstrabladet nr. 18. 15/8-1931. «Vi trenger kr. 1000.00»

²⁸⁷ Anti-forlaget var den eneste annonsøren som brukte helsider. Den andre faste annonsøren, Jødals Frisersalon, nøyde seg med en notis i nesten hver nummer. I tillegg var det andre sporadiske reklamenotiser.

²⁸⁸ Ekstrabladet nr. 27. 15/10-1931. «Vi trenger støtte».

²⁸⁹ Emberland, 2003: 116.

²⁹⁰ Ekstrabladet nr. 21. 15/09-1931. «Den nasjonale reisnings formål»

²⁹¹ Ekstrabladet nr. 21. 15/09-1931 «Herr redaktør»

²⁹² Ekstrabladet nr. 21. 15/09-1931. «En eksklusjon»

hadde skrevet i *Ekstrabladet* og var medlem av dennes organisasjon. Den 17. oktober brakte *Ekstrabladet* den dramatiske historien om hvordan Håkensen hadde mistet jobben. Håkensen hadde angivelig blitt «overfaldt inne på støperiet på Akers mek. verksted, omringet og mishandlet av 8-900 man».²⁹³ Han skal ha blitt kastet ut av verkstedet flere ganger, men siden han stadig kom tilbake ble han bært ut av verkstedsområdet og kastet i et vantrau ved Vestbanehallen.²⁹⁴ Håkensen fortsatte å dra på jobb i tre dager til etter dette før han ble sagt opp den 25. september.

Både *Aftenposten* og *Arbeiderbladet* dekket overfallet på Håkensen. «Nytt utslag av terror», skriver *Aftenposten* dagen etter, «en arbeider på Akers mek. Verksted overfalles av over 100 arbeidskamerater».²⁹⁵ *Arbeiderbladets* fremstilling var ikke like dramatisk, de skriver at «verkstedets arbeidere tok ham[Håkensen] mellom sig og geleidet ham ut av verkstedet. De førte ham bort til vanntroen utenfor Vestbanestasjonen og gav ham en dukkert og lot ham gå».²⁹⁶ Det er en underdrivelse av *Arbeiderbladet*, for i følge *Aftenposten* det var først da politiet kom at han fikk gå.

Håkensens befatning med *Ekstrabladet* var ikke populært på arbeidsplassen og han fikk derfor fikk sparken av en arbeidsgiver som ville ha ro. *Ekstrabladet* mente at det var slike medlemmer Norsk Folkereisning trengte, folk som var villige til ofre alt for saken.²⁹⁷ Håkensen anmeldte syv av overfallsmennene, men den 19. desember raste *Ekstrabladet* over at politiet hadde henlagt saken mot de syv.

Etter hendelsen på Akers mekaniske skrev ikke Håkensen noe i avisen før desember. Da skrev han et lite dikt og signerte, klok av skade, kun som Kr. H.²⁹⁸

Håkensen fikk en god del sympati blant *Ekstrabladets* lesere. I februar 1932 tok advokat Eivind Saxlund et initiativ til en innsamling til fordel for Håkensen.²⁹⁹ «Håkensens mandige standpunkt, hans mot og ærlige fremtreden fortjener en påskjønnelse fra alle dem som tar avstand fra fagforeningstyranniet, og som setter pris på å se at ennå er ikke alle vikinger avgått ved døden», skriver Saxlund.³⁰⁰ I april 1932 kom et leserbrev fra Torpa på trykk, der hadde man samlet inn 36 kroner til Håkensen. Alle givene signerte med etternavn for å protestere mot behandlingen

²⁹³ Ekstrabladet nr. 28. 17/10-1931. «Slike medlemmer er det Norsk Folkereisning trenger»

²⁹⁴ ibid.

²⁹⁵ Aftenposten 23/9-1931 «Nytt utslag av terror»

²⁹⁶ Arbeiderbladet 22/9-1931. «En ilde likt mann»

²⁹⁷ Ekstrabladet nr. 28. 17/10-1931. «Slike medlemmer er det Norsk Folkereisning trenger»

²⁹⁸ Ekstrabladet nr. 36.. 2/12-1931. «Hilsen til Ekstrabladet»

²⁹⁹ Ekstrabladet nr. 8. 26/2-1932. «Fortjent til påskjønnelse»

³⁰⁰ ibid.

Håkensen hadde fått.³⁰¹ I tillegg ga den kommende formannen i Norsk Folkereisning, And. Aschehaug, 10 kroner og flere andre givere ga også penger.³⁰² Ifølge regnskapet som ble publisert i *Ekstrabladet*, ble det samlet inn 310 kroner og 60 øre til Håkensen. Innsamlingen er interessant fordi i Norsk Folkereisnings hefte, *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*, er en av arbeidslinjene at: «Er noget medlem av N.F.R. ved [...] overgrep [...] kommet i social eller økonomisk nødstilstand, skal han på henvendelse til styret gis all den støtte dette formår [...] ved frivillige bidrag eller ekstraordinær kontingent.»³⁰³ Innsamlingen kan tyde på at Norsk Folkereisning hadde en del sympatisører rundt om i Norge.

Håkensen ble etterhvert fast ansatt hos Lie på *Ekstrabladets* trykkeri.³⁰⁴ Hva som skjedde med Håkensen etter at *Ekstrabladet* ble nedlagt sier kildene ingenting om.

Leserbrev

En betydelig del av *Ekstrabladets* stoff bestod av leserbrev. Det var et vidt spenn i det folk skrev til avisen, fra det trivielle og komiske til artikler om hvorfor antisemittisme var nødvendig.

I mars 1931 sendte en som kalte seg «en hater av rovdyr» inn «en protest».³⁰⁵ Som kaninoppretter følte han seg støtt på kaninenes vegne fordi *Ekstrabladet* ved «flere anledninger har betitlet rampegjengene fra Folkets hus med navnet kaniner».³⁰⁶ «Kaniner», skriver han, «er nemlig meget fredelige dyr, som aldri foranstalter pøbeloptøier med pipekonserter og stenkasting eller lignende moderne organisasjonsterror eller orgier».³⁰⁷ Som svar skrev Lie at kallenavnet kaniner kom fra «Alexander Kiellands berømte bok *Sankt Hansfest*, hvor han betitlet Lars Oftedals tilhengere Kaniner.»³⁰⁸ I februar 1932 fikk den kortlivede juridiske spalten et spørsmål fra «J» som

³⁰¹ Ekstrabladet nr. 12. 1/4-1932. «Honør for Kr. Håkensen.» De som signerte var. Kr. Sveen, Nils Sveen, Nils Wæhler, Martin Wæhler, Nils Skartlien, Erik Haugner, Anders Skartlien, T. Skartlien, Kristian Skartlien, Albinus Skartlien, Asbjørn Sollien, Ola Bukrestan-Hagen, Ragnv. Sollien, Ottar Lyshaug, Halvard Sollien, Johs. Haug, Anton Røste, H. Finni, A. Engeseth, H. Engeseth, H. Skinlibakken, Olav Nime, Øisten Lien, Hans Enger, Sig. M. Haseid, Oluf Jevne, Olais Bakken, Olaf Råholt, Chr. Haukedal, Otto Olstad, M. Bakken, Gr. Hestekind, Kristian Presterud, Gustav Nordheim, M. Frøsaker.

Torpa var den eneste kommunen som fikk NS-ordførere ved kommunevalget i 1934 med 17,3% av stemmene (173 stemmer) (Dahl, Hans Fredrik. Hagtvatn, Bernt og Hjeltnes, Guri. *Den norske nasjonalsosialismen. Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax forlag, 1990: 133) .

³⁰² And. Aschehaug (Aschehoug?) var en høyremann. Under et møte i Aas heradstyre i 1931 lagde han bråk under et ordskifte om en konflikt mellom «skogkaksane i Aas» og Skog og landarbeiderforbund. Etter å ha holdt en tale, trakk han visstnok *Ekstrabladet* opp av lommen og forsøkte å lese opp fra avisen, men da mistet han taletiden for ordføreren var ikke interessert i avisens meninger. (Den 17de mai. 13/3-1931. «Snodige hendingar»

³⁰³ Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931: 26.

³⁰⁴ Domsprotokoll sivile saker. 3/3-1932. Statsarkivet, Oslo tingrett. SAO/A-10456 H/hc/hcb/L0018

³⁰⁵ Ekstrabladet nr. 10. 21/3-1931. «En protest»

³⁰⁶ ibid.

³⁰⁷ ibid.

³⁰⁸ ibid.

lurte på om: «Kan en som har været forlovet ta igjen de ting han har latt vedkommende dame få?». ³⁰⁹ Svaret fra den juridiske ekspert «N.N.» var at det «er rimelig når det tilsiktede samliv ikke blev noe av». ³¹⁰

Mange av brevene kom fra arbeidere som var bitre på fagbevegelsen. «Arbeidsløs» skriver at «de arbeidsløse må vel nu snart ha sultet så lenge at de skjønner at drammeslukerne og frasemakerne i Folkets hus ikke har andre interesser enn å mele sin egen kake». ³¹¹ «En skogsarbeider» skriver og klager over de store beløp «som disse lederne har kastet ut i vanvittige streiker og blokader». ³¹² Denne typen brev ble for det meste sendt til avisen første halvdel av 1931 da avisen nok ble oppfattet som en protestavis.

Ekstrabladet forsøkte også i noen grad å delta i avisdebatter. Som i mars 1932 da Gunnar Boleyn-Melle skrev et svar til en artikkel av Lise Lindbæks om nasjonalsosialismen i *Dagbladet*. Boleyn-Melle protesterte mot *Dagbladets* «negative, spotske pøbeljournalistikk. [...] Hele artikkelen er basert på et stort og angående nasjonalsosialisme, utvidende publikum, som skal få det værste og falskeste inntrykk av denne "farlige" bevegelse». ³¹³ Disse innspillende ble tiet ihjel i den øvrige pressen.

Antisemittiske holdninger ble også uttrykt gjennom leserbrev til avisen, som i juni 1931. Da skrev «B.B.» et brev til de «av Ekstrabladets lesere kan muligens av og til ha følt en viss uvilje mot at det brukes sterke ord mot jødene i dette blad. I broderskapets tid kan det synes intolerant, inkonsekvent, ja kanskje til og med ukristelig». ³¹⁴ Videre fortalte «B.B.» at jødene jobbet planmessig for å slavebinde nordmennene og derfor var det nødvendig å være antisemittisk. ³¹⁵ De få antisemittiske leserbrevene var likevel mindre ekstreme enn artiklene i *Ekstrabladet*.

Bertram Dybwad Brochmann skrev et leserbrev i avisen. I mars fikk Brochmanns bok, *Mentalitet og Livsskjebne. Sjelen og sjeleforskningen* strålende kritikk i *Ekstrabladet*. ³¹⁶ «B. Dybwad Brochmann er en mann, en av de ytterst få personligheter i vårt land som har våget å stå i frem og si sannheten om vår tids politikere og vårt samfundsliv» skriver avisen beundrende i mars 1931. ³¹⁷ I mars 1931 skrev Brochmann et lengere brev som ble trykket i avisen i april. ³¹⁸ Brochmann skriver til

³⁰⁹ Ekstrabladet nr. 8. 26/2-1932. «Den juridiske spalte»

³¹⁰ *ibid.*

³¹¹ Ekstrabladet nr. 11. 26/3-1931. «Arbeiderledernes spekulasjon i de arbeidsløse i Oslo»

³¹² Ekstrabladet nr. 11. 26/3-1931. «Kamerater, kameratskap.»

³¹³ Ekstrabladet nr. 10. 11/3-1932. «Hitler taler»

³¹⁴ Ekstrabladet nr. 17. 26/6-1931. «Hvorfor et varsku mot jødedommen?»

³¹⁵ *ibid.*

³¹⁶ Ekstrabladet nr. 9. 13/3-1931. «En mann og hans verk»

³¹⁷ *ibid.*

³¹⁸ Ekstrabladet nr. 12. 11/4-1931. «Det norske Bondeparti er gått i fellen»

Lie at «jeg har lest Deres kritikk av arbeiderpartienes ledelse, og jeg er enig i denne kritikk fordi jeg ser landsorganisasjonen som en felle hvori de norske arbeidere har latt sig fange».³¹⁹ Brevet ble postlagt før antisemittismen ble synlig i avisen, da Brochmann postla det den 20. mars omtale *Ekstrabladet* arbeiderlederne som demagoger og svindlere «som lever av klassekamp og klassestrid», ikke som jødedommens agenter.³²⁰

Brochmanns leserbrev var et angrep på jordbrukspolitikken, bondepartiet, arbeiderpartiet, fettrusten og alt som ikke var «inntektsskapende næringsveier».³²¹ Han mente at hvis *Ekstrabladet* kunne ta opp kampen mot «Oslopressens fedrelandsløse spekulasjon i folkets laster og lidenskaper, så vil bladet gjøre en stor gjerning».³²² Brochmann positiv syn på *Ekstrabladet* holdt ikke lenge. Da avisen ble mer nasjonalsosialistisk og rasistisk trakk Brochmann seg unna. Brochmanns særegne politiske oppfatninger var ikke rasistiske eller rasehygieniske og hans parti, Samfundspartiet, var det eneste som stemte mot loven om sterilisering av sedelighetsforbrytere i 1934.³²³ Brochmann skrev heller aldri i *Ekstrabladet* igjen, men han startet sin egen avis, *Samfundsliv*.³²⁴

I *Samfundsliv* kritiserte Brochmann *Ekstrabladet*. Brochmann kritiserte *Ekstrabladets* antisemittisme som han mente bygget «general Ludendorffs mangelfulle livsorientering» og Marta Steinsviks *St. Peters Himmelnøkler*.³²⁵ *Ekstrabladet* var for Brochmann «et nytt tragisk eksempel på manglende selvkritikk og opblåst selvtilfredshet».³²⁶ *Ekstrabladet* ble også kritisert for å være nasjonalsosialistiske. For Brochmann var det en ideologi som var like ille som marxismen.³²⁷ Han hadde heller ikke sansen for Norsk Folkereisning og mente *Ekstrabladets* politiske prosjekt var dømt til å feile. «Når en katt nyser i nordenvinden, så har det en like stor virkning som når *Ekstrabladet* på løst og unorsk grunnlag skal arrangere "norsk folkereisning"», skriver Brochmann³²⁸ Da NNSAP ble dannet i mai 1932 fordømte *Samfundsliv* *Ekstrabladet*, Lie og nasjonalsosialismen.³²⁹

Selv etter angrepene fra *Samfundsliv* forble *Ekstrabladet* positive mot Brochmann, men helt ukritiske var man ikke, «han vil bare tale og skrive, skrive og tale» og svikter helt «når det gjelder å gjennomføre sine ideer og skape en folkereisning mot politikerne og parlamentarismen».³³⁰

³¹⁹ *Ekstrabladet* nr. 12. 11/4-1931. «Det norske Bondeparti er gått i fellen»

³²⁰ *Ekstrabladet* nr. 9. 13/3-1931 «Hvor er redningen»

³²¹ *Ekstrabladet* nr. 12. 11/4-1931. «Det norske Bondeparti er gått i fellen»

³²² *ibid.*

³²³ Sørensen, 1989: 82.

³²⁴ *Ekstrabladet* nr. 13. 8/4-1932. «B. Dybwad Brochmann»

³²⁵ *Samfundsliv* nr.2. 7/11-1932. «Jødene og vi»

³²⁶ *ibid.*

³²⁷ *Samfundsliv* nr. 3 23/1-1932. «Nasjonalsosialisme i Norge?»

³²⁸ *ibid.*

³²⁹ *Samfundsliv* nr. 17 14/5-1932. «Norsk folkereisning a la *Ekstrabladet* eller Hakekorset»

³³⁰ *Ekstrabladet* nr. 13. 8/4-1932. «B. Dybwad Brochmann»

Ekstrabladet mente også Brochmann ikke forsto rasespørsmålet, «som er tidens mest brennende spørsmål».³³¹ *Ekstrabladet* tilga han alt dette på fordi han talte til tusener og «viser frem både Mowinckel, Hambro, Oftedal og Sundby i bare underbuksene – og folk har godt av å se sine avguder i underbuksene».³³²

Opplag

Det ble gitt ut 58 numre av *Ekstrabladet* mellom desember 1930 og april 1932.³³³ *Ekstrabladet* påsto at den ble solgt «over hele landet i kioskene og hos våre kommisjonærer».³³⁴ Hvilke kiosker som faktisk solgte avisen er ukjent, men avisen fikk leserbrev og reaksjoner fra aviser over hele landet. I 1931 ble *Ekstrabladet* omtalt i både *Hedemarkens Amtstidene* og *Møre Dagblad*.³³⁵ Det var riktignok da *Ekstrabladet* og våpenavsløringene fortsatt var nytt, men det gikk tydeligvis an å få tak i *Ekstrabladet* utenfor Oslo. Det var altså ikke bare en ren Osloavis.

Opplaget ble av og til oppgitt i avisen. Det laveste nummeret som ble gitt var 5000 solgte aviser i januar 1931.³³⁶ Det høyeste tallet var 20000, det var i februar da *Ekstrabladets* våpenavsløringer fortsatt var ferskt nytt.³³⁷ Det tallet som stort sett ble oppgitt var 10 000. Jeg tror at det nummeret fortsatt er for høyt og er tallet på trykte aviser, ikke solgte aviser. Under rettsaken mot Oslo typografiske forening i mars 1932 oppga Lie avisens opplag på inntil 8000.³³⁸ Det på det meste hadde opplaget vært 10 000 innrømmet Lie.³³⁹ Under samme rettsak fortalte Lie også at i mai 1931 hadde *Ekstrabladet* cirka 1200-1300 abonnenter.³⁴⁰

I april 1932 meldte avisen at et det var trykket ekstranummeret etter Quislings tale, det «blev solgt på gatene i Oslo, og i løpet av et par timer var hele oplaget ca. 5000 revet bort».³⁴¹ Opplaget sank tydeligvis etter rettsaken i mars.

Opplagstall for andre aviser på den tiden har det vært vanskelig å finne, men *Ekstrabladet* var en liten avis. Til sammenligning så hadde den partiuavhengige avisen *Morgenposten* 50 000

³³¹ *Ekstrabladet* nr. 13. 8/4-1932. «B. Dybwad Brochmann»

³³² *ibid.*

³³³ Inkludert *Hakekorset*.

³³⁴ *Ekstrabladet* nr. 5. 15/2-1931. «20000»

³³⁵ *Hedemarkens Amtstidene* 14/3-1931. «*Ekstrabladet* anmelder justisministeren!» og *Møre Dagblad* 3/3-1931 «Ryktene om våbenlagre»

³³⁶ *Ekstrabladet* nr. 2. 16/1-1931. «Takk for reklamen».

³³⁷ *Ekstrabladet* nr. 5. 15/2-1931. «20000»

³³⁸ Norsk centralforening for boktrykkere. *Typografiske meddelelser – Syv og femtiende årgang*. Arbeidernes Aktietrykkeri. Oslo, 1932, 1932:82.

³³⁹ Domsprotokoll, sivile saker, Oslo tingrett. 3. mars 1932. Statsarkivet, Oslo tingrett. SAO/A-10456 H/hc/hcb/L0018

³⁴⁰ *ibid.*

³⁴¹ *Ekstrabladet* nr. 14. 15/4-1932. «*Ekstrabladets* ekstranummer»

abonnenter på starten av 30-årene.³⁴² *Arbeiderbladet* hadde 40 000 abonnenter i 1930.³⁴³ I 1932 hadde det økt til 45 000 abonnenter.³⁴⁴ *Ekstrabladet* hadde et opplag på størrelse med *Arbeiderbladets* nynorsktilllegg *Fram*.³⁴⁵

Ekstrabladet var altså ganske liten. Betyr opplaget på mellom 5000-10 000 at det var så mange som leste det fast? Antagelig ikke, abonnenttallet på 1200-1300 er nok det mest korrekte tallet på antall lesere *Ekstrabladet* hadde. Hvor stort løssalget er det ikke mulig å anslå.

Pengetrøbbel

Ekstrabladet hadde mange økonomiske problemer. Det var lave opplagstall og få abonnenter. På sommeren 1931 ble avisens økonomi enda dårligere fordi den ble tvunget til å kjøpe sitt eget trykkeri. Som en følge av den dårlige økonomien hadde avisen store problemer med å komme ut jevnlig. De fleste annonsører boikottet også avisen. I februar 1931 beklaget *Ekstrabladet* seg over at de enda ikke hadde «kunnet få en eneste skikkelig annonse».³⁴⁶ I følge *Ekstrabladet* hadde de «forretningsmenn vi har henvendt oss til åpent utalt at de ikke tør avertere i vår avis av frykt for arbeiderorganisasjonene».³⁴⁷ Om ingen ville annonsere i *Ekstrabladet* av frykt for arbeiderbevegelsens mulige represalier eller fordi de ikke ville bli assosiert med *Ekstrabladet* er usikkert.

Artikkelen om mangelen på annonser appellerte tydeligvis til noen av leserne og det ble startet en kronerulling til avisen. Den første artikkelen om kronerulling kom i nummer 6 og da var det en leser som kalte seg selv «Bjørn fra været» som sendte inn 10 kroner og oppfordret alle som var enige i «*Ekstrabladets* frigjøringskamp» å bidra med minst 5 kroner.³⁴⁸ I svaret på brevet til «Bjørn fra været» kunne redaktør Sæterlie fortelle at avisen slet økonomisk. Inntekten fra salg holdt ikke, så de måtte tigge penger fra privatpersoner hver gang avisen skulle trykkes³⁴⁹. Fra nummer 6 og fram til høsten 1931 ble det av og til kvittert for de beløp som ble gitt til *Ekstrabladet*. Ifølge avisen selv fikk den 100,- kroner i støtte i løpet av den tiden.³⁵⁰

I oktober 1931 ble det igjen trykket et rop om økonomisk hjelp for å støtte avisen og de nye

³⁴² Bjørn, Bjørnsen. *Arbeiderbladet 100 år 1884-1984. Har du frihet og sommersol kjær? - bind II 1918-1984*. Oslo: Arbeiderbladet AS/ I kommisjon Tiden Norsk Forlag, 1986: 149.

³⁴³ Bjørnsen, 1984: 150.

³⁴⁴ Bjørnsen, 1984: 192.

³⁴⁵ *Fram* hadde et opplag på 6-7000 i 1932.(Bjørnsen, 1984: 192.)

³⁴⁶ *Ekstrabladet* nr.5 14/2-1931 «Skal *Ekstrabladet* fremdeles nektes annonser?»

³⁴⁷ *ibid.*

³⁴⁸ *Ekstrabladet* nr.6 19/2-1931 «Kronerulling til *Ekstrabladet*».

³⁴⁹ *ibid.*

³⁵⁰ *Ekstrabladet* nr.6 19/2-1931 «Kronerulling til *Ekstrabladet*», nr. 7. 24/02-1931 «Til kronerullingen», nr. 10. 21/3-1931. «Til kronerullingen» og nr 26. 09/10-1931. «Mottat støtte».

ideene «som er av den aller største betydning for vårt folk»³⁵¹. Det spesielle med denne notisen var at all støtte skulle sendes til Eugen Nielsen, ikke *Ekstrabladets* kontor. Pengemangelen gjorde også at avis nummer 26 ble sendt ut sammen med nummer 27 siden man ikke hadde råd til porto til to utsendelser.³⁵² Man mente derfor at det hastet å konstituere Norsk Folkereising slik at organisasjonen kunne til å gi avisen et fast økonomisk grunnlag.³⁵³

I starten av november 1931 meldte *Ekstrabladet* at avisens fremtid var sikret.³⁵⁴ I artikkelen kunne avisen melde at Norsk folkereisnings arbeidsutvalg hadde skaffet et større firesifret beløp til støtte for organisasjonen og avisen. Året etter kom det fram at det større firesifrete beløpet var 3000 kroner.³⁵⁵ *Ekstrabladet* fikk visstnok også et økonomiutvalg. En revisor og en forretningsfører skulle sørge for at driften ble mer effektiv.³⁵⁶ Dette førte til at man regnet med å kunne gi ut avisen 2 ganger i uken og med et opplag på 10 000.³⁵⁷ Det firesifrete beløpet Norsk Folkereisnings styre hadde skaffet til veie førte til at Lie ble ekskludert fra organisasjonen i april. Lie hadde ikke vært ærlig om hvor mye gjeld avisen hadde.

Den økonomiske støtten gjorde også avisen mer ambisiøs og man forsøkte å utvide driften. I november erklærte *Ekstrabladet* at de hadde åpnet et eget Bergenskantor som skulle sørge for nyheter til en egen vestlandsside³⁵⁸ Det var også ambisjoner om åpne kontorer i Trondheim og Stavanger.³⁵⁹ Det er lite som tyder på at dette faktisk skjedde. Det ble aldri trykket noen nyheter fra Stavanger. Trondheimskantoret ble imidlertid nesten en realitet. Den 29. januar meldte *Ekstrabladet* at Norsk Folkereising hadde dannet en Trondheimsavdeling som skulle dele kontor med *Ekstrabladets* lokalkontor. Lederen for begge var en Eiliv Nielsen.³⁶⁰ Det ble hverken noen vestlands- eller Trondheimsside i i avisen. En artikkel med Bergensnyheter ble trykt, men en måned etter lanseringen kom meldingen om at Bergensiden måtte utsettes «inntil videre».³⁶¹

Ekstrabladet forsøkte også å utvide til Amerika. Der gikk det bedre og det ble opprettet et lokalkontor. Avisen fikk en Chicago-del i slutten av januar 1932.³⁶² I Chicago kunne man abonnere på *Ekstrabladet* i USA for 3 kroner kvartalet og det gikk an å få kjøpt avisen på enkelte bokhandlere

³⁵¹ Ekstrabladet nr.27 14/10-1931. «Vi trenger støtte».

³⁵² *ibid.*

³⁵³ *ibid.*

³⁵⁴ Ekstrabladet. nr.32. 3/11-1931. «Avisens fremtid sikret».

³⁵⁵ Arbeiderbladet 10/6-1932. «Historien om spyfluen og dens endelig»

³⁵⁶ Ekstrabladet. nr.32. 3/11-1931. «Avisens fremtid sikret».

³⁵⁷ *ibid.*

³⁵⁸ Ekstrabladet nr. 33. 6/11.1931. «Ekstrabladet vinner stadig terreng».

³⁵⁹ *ibid.*

³⁶⁰ Ekstrabladet nr. 5. 29/1-1932. «Norsk Folkereising danner avdeling i Trondheim».

³⁶¹ Ekstrabladet nr. 36. 2/12-1931. «Bergensiden».

³⁶² Ekstrabladet nr. 5. 29/1-1932. «Hallo Norsk-amerikanere!»

i Chicago. *Ekstrabladet* fortalte også norsk-amerikanerne at den var «det mest leste» og «det populæreste blad i Norge», noe man kan trygt si ikke stemte.³⁶³ I følge *Ekstrabladet* hadde dets artikler vakt oppsikt i USA. Det kan godt være, det var nok mye lettere for folk langt unna i USA og tro på *Ekstrabladets* "nyheter". Avisen ville også styrke forholdet mellom utvandrede og hjemmевærende nordmenn.³⁶⁴

Ikke alle norsk-amerikanerne i Chicago som var begeistret over avisen. I april skrev de om at de hadde mottatt trusler fra en rekke kommunister og jøder, «med den beryktede Haugan i spissen».³⁶⁵ Det kan virke som om truslene fungerte siden denne artikkelen ble det siste fra Chicago i *Ekstrabladet*.

Hakekorset

Slutten på *Ekstrabladet* var brå. Den 29. april 1932 meldte avisen at:

Fru Marta Steinsvik og redaktør Carl Lie har trukket sig ut av N.F.R.'s styre, da styrets flertall trods deres bestemte protest har fattet beslutninger som efter deres mening står i direkte strid med N.F.R.'s retningslinje.

De har forlangt nytt landsmøte snarest.

Ekstrabladet er således ikke lenger organ for Norsk Folkereisning.³⁶⁶

Det ble også siste nummer av *Ekstrabladet*. I mai ga Lie ut første og siste nummer av en avis kalt *Hakekorset*. Tom B. Jensen skriver at det var en fortsettelse av *Ekstrabladet*.³⁶⁷ I *Hakekorset* ble partiet Norges Nasjonal-Sosialistiske Arbeiderparti proklamert og det skapte mye rabalder i Oslo da nasjonalsosialistene forsøkte å dele det ut og agiterte for partiet i Oslo i mai 1932.

***Ekstrabladet*, en norsk nasjonalsosialisme?**

Ekstrabladet ble organ for Norsk Folkereisning i oktober 1931. Likevel var nok *Ekstrabladet* først og fremst et talerør for Carl Lie og likesinnede, som Adolf Egeberg. Antisemittismen var langt mer fremtredende i *Ekstrabladet* enn i Norsk Folkereisnings trykksak og program. Avisen var også uttalt nasjonalsosialistisk, et begrep som ikke ble brukt i Norsk Folkereisning. Avisen og organisasjonen har likevel ideologiske fellestrekk. Begge var basert på rasisme og ideen om den nordiske rases

³⁶³ *Ekstrabladet* nr. 5. 29/1-1932. «Chicago-nordmenn se her!!»

³⁶⁴ *Ekstrabladet* nr. 5. 29/1-1932. «Hallo Norsk-amerikanere!»

³⁶⁵ *Ekstrabladet* nr. 12/4-1931. «Skal *Ekstrabladet* følges også i Chicago?»

³⁶⁶ *Ekstrabladet* nr. 16. 29/4-1932. «Norsk Folkereisning»

³⁶⁷ Jensen, 1992: 31.

overlegenhet.

Ekstrabladet hadde en klar ideologisk utvikling. På starten var den antidemokratisk, anti-Arbeiderpartiet og anti-fagforeninger uten å egentlig ha noen klar ideologi. Det var en protestavis. I landssviksaken forklarer Lie at han ble nasjonalsosialist etter Russlandsreisen i 1929.³⁶⁸ Hadde Lie en ferdig utviklet ide om hva nasjonalsosialisme er etter Russlandsreisen i 1929? Antagelig ikke. For *Ekstrabladet*, og for Lie, var nok Adolf Egeberg en kilde til nasjonalsosialismen. Som vi husker var det Egeberg som først brukte nasjonalsosialisme for å beskrive hvilket grunnlag folkereisningen skulle bygges på.

Det var på våren og sommeren 1931 at nasjonalsosialismen for alvor tok rot i *Ekstrabladet*. Samtidig med at avisen ble tvunget til å skaffe seg et eget trykkeri ble avisens artikler dreid vekk fra fagforeninger og våpensmugling, selv om disse aldri forsvant helt. Det som ble *Ekstrabladets* store sak var Nasjonen og hvordan det norske folk skulle unngå den kommende katastrofen. Som et tegn på det skiftet avisen undertittel i mars til «Organ for nasjonens frigjørelse».³⁶⁹

Hvilken katastrofe var det Norge sto ovenfor? I det eneste nummeret som kom ut i juni 1931 var overskriften på førstesiden at «den norske arbeiderbevegelse maa bygges paa nasjonal grunn. Arbeidere har valget mellem den nasjonale livsanskuelse eller den jødiske marxisme».³⁷⁰ Tydelig inspirert av det tyske nazipartiet som kalte seg et arbeiderparti. I denne artikkelen ble det hevdet at striden sto;

mellem to motsatte livsanskuelser: Den jødiske materialisme, som den nuværende arbeiderbevegelse bygger på, som bare ser alt som utslag av materielle årsaker og økonomisk spekulasjon, (for jøden er alt forretning), og den nasjonalideelle som ser stort på spørsmålene og er redo til å handle uten økonomisk beregning ut fra helt ideelle formål.³⁷¹

Det ble hevdet at den norske arbeider måtte «ta hensyn til sin nasjonale egenart og særegne forhold han lever under og forstå å utnytte de store fortrin vår rase besitter såvel fysisk som kulturelt».³⁷² Rasisme var en del av avisen, det ble blant annet hevdet at jøde-marxismen ville tvinge «utviklingen tilbake til det trin de laverestående raser og nasjoner i Europa befinner sig

³⁶⁸ L-sak Carl Lie. Dok. 4

³⁶⁹ *Ekstrabladet* nr. 10. 21/3-1931.

³⁷⁰ *Ekstrabladet* nr. 17. 26/6-1931. «Den norske arbeiderbevegelse maa bygges på nasjonal grunn».

³⁷¹ *ibid.*

³⁷² *ibid.*

på.»³⁷³ Det ble presentert en løsning på alle problemene, en nasjonal reisning som skulle samle det norske folk mot «politikere og de av jødene betalte arbeiderledere».³⁷⁴

Denne artikkelen representerer en klar ideologisk forandring i *Ekstrabladet*. Fram til da hadde avisen vært mest opptatt av arbeiderledere, fagforeningene og våpensmugling, men juni 1931 marker da avisen først slo inn på en klar nasjonalsosialistisk linje. *Ekstrabladet* ville vekke det norske folk om faren fra jødedommen og den ville stå i spissen for en nasjonal folkereisning.

For å understreke *Ekstrabladets* nye politiske retning tok avisen inspirasjon fra det tyske nazipartiet. I august fikk *Ekstrabladet* ny logo, et hakekors som var vridd mot klokken (i motsetning til det tyske som er vridd med klokken). Det ble lagd et hakekorsmerke, en sirkel med et hakekors i midten og med påskriften *Norge for nordmenn* rundt kanten. Det ble brukt en kort periode som logo for Norsk Folkereisning i *Ekstrabladet*, det virker ikke som logoen ble brukt av Norsk Folkereisning. Det ble forsøkt å danne et ordensvern, navnet på vernet tok man fra det tyske nazipartiet og i september 1931 ble det dannet et norsk SA³⁷⁵.

I *Ekstrabladet* ble arbeidet med å skape en nasjonal reisning oppfattet som en frihetskamp. Nasjonal Reisning var også Norsk Folkereisnings første navn fram til navneskiftet høsten 1931. I april utdypet Egeberg hva «nasjonal reisning» betydde.³⁷⁶ «Likesom det norske folk gjennom tiderne har reist sig mot undertrykkelse og tvang» skriver Egeberg, «og [har] tvunget sig fram til den plass i solen som det i kraft av sin kultur og brennende frihetstrang har krav på – som i 1814 og i 1905 – slik vil også vi kaste åket av og reise oss til kamp for vår mishandlede frihet og selvstendighet».³⁷⁷ Den nasjonale reisning skulle fri det norske folk fra «jødefinansens griske hender».³⁷⁸ Norsk Folkereisning ble imidlertid aldri like radikal som avisen.

Det ble også gjort forsøk på å forklare og legitimere nasjonalsosialismen og vise hva som gjorde den forskjellig fra fascismen. I september ble det rykket en artikkel om «Nasjonalsosialisme, fascisme og jødehat», i den ble all likhet mellom fascisme og nasjonalsosialisme avvist.³⁷⁹ Fascismen var en romersk-katolsk nasjonalisme og den manglet «enhver forståelse og innsikt i rasespørsmålet».³⁸⁰ Fascismens store svakhet, mente avisen, var at den ikke tok opp de store

³⁷³ Ekstrabladet nr. 17. 26/6 -1931. «Den norske arbeiderbevegelse maa bygges på nasjonal grunn».

³⁷⁴ *ibid.*

³⁷⁵ Ekstrabladet nr. 22. 25/9-1931. «S.A. Den Nasjonalsosialistiske Frihetsbevegelses ungdomsorganisasjon»

³⁷⁶ Egeberg jr., Adolf. Ekstrabladet nr. 14. 25/4-1931. «Nasjonal reisning»

³⁷⁷ *ibid.*

³⁷⁸ *ibid.*

³⁷⁹ Ekstrabladet nr. 21 15/9-1931. «Nasjonalsosialisme fascisme og jødehat»

³⁸⁰ *ibid.*

sosiale spørsmål og at den ikke tok standpunkt til rase eller jødespørsmålet.³⁸¹ Fascismens kamp mot kommunismen var også bortkastet fordi den ikke rettet seg mot «ophavet til kommunismen, nemlig den jødiske storfinans».³⁸² Hvorfor rettet ikke fascismen seg mot jødene? *Ekstrabladet* hadde et svar på det og: «Vi ser nu hvorledes den Marxistisk-jødiske bolsjevisme trenger frem fra øst, mens den romersk-katolske fascisme i sine sorte skjorter marsjerer op i Syd-Europa. Begge retninger har i virkeligheten samme sluttmaal», ødeleggelsen av de nordisk-germanske folk med «raseforgiftning og jødelære».³⁸³ Fascisme og kommunisme hadde samme mål fordi begge sto «under kontroll av den jødiske finanskapital».³⁸⁴

Ekstrabladet mente at nasjonalsosialismen var en nordisk sosialisme som bygget «på rasebevisstheten hos de nordiske folk».³⁸⁵ *Ekstrabladets* definisjon på nordisk innbefattet også tyskere, det ble hevdet at den germanske nasjonalsosialismen reiste seg «til kamp for de nordiske folks frihet og selvstendighet».³⁸⁶ Nasjonalsosialismens program ble oppsummert på følgende måte: «Vi skal slå ned det jødiske herskerverde i Norden, vi vil befri de germanske folk fra finansmakten, fra raseforgiftning og jødelære. Dette mål nåes ikke gjennom et negativt jødehat, men bare gjennom positiv rasehygiene og brudd med lånekapitalens makt over folkehusholdningen».³⁸⁷

Nasjonalsosialismen *Ekstrabladet* forfektet var ikke bare beundring av den tyske nasjonalsosialismen, den var også nasjonalistisk. I «Den Nasjonale Reisnings Program», forløperen til Norsk Folkereisning, skulle man blant annet jobbe for en gjenreisning av forsvaret med «vekt på folkevebning», forbud mot «mindreverdig fremmed innvandring» og «hevdelse av våre interesser på Østgrønland».³⁸⁸ I november skriver *Ekstrabladet* på forsiden at 1814 og 1905 vil få sin gjenfødelse i Norsk Folkereisning» fordi «nasjonalismen er den sterke byggende nasjonale ide».³⁸⁹ Den nasjonalistiske ideen ble tatt med videre i Norsk Folkereisnings program der det ble fastslått at «vårt land og våre borgeres interesser må hevdes med odd og egg likeoverfor alle overgrep fra fremmede makter».³⁹⁰ I sin ytterlighet skulle Norsk Folkereisning «skape en idealstat i Norge, en

³⁸¹ Ekstrabladet nr. 21 15/9-1931. «Nasjonalsocialisme fascisme og jødehat»

³⁸² *ibid.*

³⁸³ *ibid.*

³⁸⁴ *ibid.*

³⁸⁵ *ibid.*

³⁸⁶ *ibid.*

³⁸⁷ *ibid.*

³⁸⁸ Ekstrabladet nr. 25 6/1-1931. «Den Nasjonale reisnings programm»

³⁸⁹ Ekstrabladet nr. 35 14/11-1931. «Kampen om fremtiden»

³⁹⁰ Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931: 12.

nasjonal samling».³⁹¹

Beundringen for de tyske nazistene vokste i løpet av avisens levetid. I september skrev avisen «sandheten om Nazi-terroren i Tyskland».³⁹² *Ekstrabladet* protesterte mot det de mente var en bevist forvrengning av framstilling av nazi-partiet i mediene, det var selvfølgelig jødene som sto bak dette og hensikten var å vende opinionen mot den «nasjonalsocialistiske frihetsbevegelse».³⁹³ I april ble det trykket sanger tilegnet Hitler og det ble solgte prospektkort av Hitler i farger (10 øre per stykk eller 9 kroner for 100).³⁹⁴ Det ble trykket en artikkelserie skrevet av Hitler, «Folk og rase. Forskjellen mellom jøde og germaner».³⁹⁵ Det ble gjort for å vise at «jødespørsmålet er et rasespørsmål og intet har med jødehat å gjøre».³⁹⁶ I midten av april snudde man også hakekorset på avisen riktig vei. I siste nummer av avisen ble dens hensikt forklart som:

Mange er ennå ikke klar over hensikten med vår avis. At det ikke gjelder personlig å sjikanere en eller flere arbeiderledere, men å avsløre hele den nåværende arbeiderbevegelse for på dens ruiner å skape en nasjonalsosialistisk arbeiderbevegelse som kan føre arbeiderene frem til en personlig og sosial frigjørelse. En slik bevegelse kan ikke være reaksjonær, den må være radikal, langt radikalere enn den marxistiske arbeiderbevegelse. Den må bekjempe alle partier, avsløre parlamentarismen og sette arbeide og produksjon over alt annet. Den må ikke bli en ensidig fag- eller industriarbeiderbevegelse, men en sammenslutning av alle produktive mennesker i landet, håndens og åndens arbeidere, på nasjonal grunn under hakekorset, germanernes gamle samlingsmerke, ut fra den forutsetning at vi er et folk med felles interesser, og tilhører en gammel kulturskapende rase.³⁹⁷

Var nasjonalsosialismen *Ekstrabladet* forfektet en kopi av den tyske eller var den et forsøk på å skape en egen norsk nasjonalsosialisme? Avisen tok mye inspirasjon fra det tyske nazi-partiet og var tilhengere av Hitler. Spesielt på slutten av avisens levetid. Likevel var det ikke en ren kopi av den tyske nasjonalsosialismen. *Ekstrabladet* trakk inn en del norske elementer og var nasjonalistisk. Norge var truet, mente *Ekstrabladet*, landet kunne bare reddes ved at det norske

³⁹¹ Ekstrabladet nr. 35 14/11-1931. «Kampen om fremtiden»

³⁹² Ekstrabladet nr. 22 23/9-1931. «Sandheten om Nazi-terroren i Tyskland»

³⁹³ *ibid.*

³⁹⁴ Ekstrabladet nr. 15. 22/4-1932. «Prospektkort av Adolf Hitler».

³⁹⁵ Ekstrabladet nr. 5. 29/1-1932. «Adolf Hitler: Folk og rase.»

³⁹⁶ *ibid.*

³⁹⁷ Ekstrabladet nr. 16. 29/4-1932. Ingen tittel, under hakekorskrans.

folk reiste seg og slo ned den utenlandske faren. Det kan derfor sies at avisen var et forsøk på å skape en norsk nasjonalsosialisme, den var ikke en ren kopi av den tyske nasjonalsosialismen.

Kapittel 5 – Reaksjoner på *Ekstrabladet*

I *Norsk Presses Historie* blir det hevdet at de nasjonalsosialistiske avisene i Norge «ble stort sett fortidd i den øvrige presse».³⁹⁸ Det gjaldt ikke det *Ekstrabladet*. Da avisen først kom ut med sine sensasjonelle nyheter om Arbeiderpartiets påståtte bevæpning førte det til at avisen fikk omtalte andre aviser. Spesielt i *Arbeiderbladet* skrev man jevnlig om Carl Lie og *Ekstrabladet*, eller spyfluen som de kalte avisen. I løpet av 1931 og 1932 ble det skrevet minst 18 artikler i *Arbeiderbladet*. De fleste av disse er referert andre steder i teksten. Andre aviser som *Alarm*, *Aftenposten*, *Arbeidet*, *Dagbladet*, *Stavanger Aftenblad*, *Norges Fremtid*, *Møre Dagblad*, *Inntrøndelagen* og *Hedemarkens Amtstidene* skrev også om *Ekstrabladet* og Lie, men som regel i mye mindre grad, de fleste har en til to artikler om temaet. Grovt sett reagerte arbeider- og venstreavisene fiendtlig og de fleste andre avisene var nøytrale eller ignorerte *Ekstrabladet* helt. Det er verdt å merke seg at aviser som man kanskje skulle tro var sympatiske ovenfor *Ekstrabladet*, som *Tidens Tegn* og *Nationen*, ikke skrev noe om *Ekstrabladet*. *Aftenposten* var delvis sympatisk, men det var mest på grunn av en felles fiende, kommunistene.

Nyhetene førte også til at *Ekstrabladet* og Lie ble etterforsket av myndighetene. Angrepene på arbeiderbevegelsen fikk også praktiske konsekvenser for avisen da de organiserte typografene til slutt nektet å trykke avisen. Avisens aktiviteter ble også møtt med voldelig virkemidler fra arbeidere. Dette kapittelet gir et overblikk over de viktigste reaksjonene *Ekstrabladet* møtte.

«Det er over alt satt ut de mest vanvittige rykter om vår avis»³⁹⁹.

Ekstrabladet var gjenstand for en del spekulasjoner da det først kom ut. Her var en avis som kalte seg selv «Organ for arbeiderklassens frigjørelse» og som angrep fagbevegelsen og Arbeiderpartiet og i tillegg visste man ikke hvem som sto bak avisen. Det eneste navnet som sto oppført var Anton Sæterlie.

I Den anarko-syndikalistiske avisen *Alarm* spekulerte journalist Einar Skaalbones i hva avisen motiver var og om hvem sto bak. Kaoset i fagbevegelsen, skriver Skaalbones, «har ganske naturlig skapt en flerhet av parasiter, som vil forsøke å utnytte situasjonen til personlig fordel og et ganske utpreget eksemplar er det "arbeiderblad" (?) *Ekstrabladet* som har sett dagens lys i Oslo for kort

³⁹⁸ Ottosen(Red), Rune, Henrik G.Bastiansen, Hans Fredrik Dahl, Terje Eggum, Elisabeth Eide, Martin Eide, Ottar Grepstad, Tor Are Johansen, et al. *Norsk Presses Historie. Bind 2 Parti Presse og Publikum 1880-1945*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010: 363.

³⁹⁹ *Ekstrabladet* nr. 1. 10/1-1931. «Vår avis»

tid siden».⁴⁰⁰ Det hele var en svindel for å tjene penger og Skaalbones mente at det hele lignet på Karl Meyers Legion.⁴⁰¹

Alarm forsøkt også finne ut hvem «disse upolitiske, uselviske menn, som har satt sig som oppgave å hjelpe den norske arbeiderklasse ut av alt uføre» var.⁴⁰² Sæterlie hadde hverken Skaalbones eller noen i *Alarm* hørt om. Sæterlie var «et helt ubeskrevet blad i organisasjonens historie» og Skaalbones mente det var et dekknavn.⁴⁰³ Skaalbones hadde gjort noen tilfeldige undersøkelser rundt om i Oslo for å finne ut hvem som egentlig sto bak avisen og det var tre navn som stadig dukket opp, det var « Carl Lee, Hilmar Knudsen og en viss Løving[sic!]». ⁴⁰⁴ Skaalbones var litt usikker på hvor pålitelig disse opplysningene var, men han var helt sikker på at «det er Carl Lee som er sjelen i hele foretagende». ⁴⁰⁵ Disse navnene var for Skaalbones:

forklaringen på den store hemmelighetsfullhet som de har omgitt sig med, det er jo ikke nettopp navn som egner sig til å skape tillit innenfor arbeiderkretser, og deres årelange medlemskap svinner straks hen til endel gjesteroller innenfor organisasjonene som nærmest har karakter av svindel.⁴⁰⁶

Hilmar Knutsen, eller poker-Knutsen som han også var kjent som, var en kjent renegat. Ifølge *Arbeiderbladet* hadde han vært innom både Arbeiderpartiet og Mot Dag, men ble kastet ut fordi «han snøt og bedrog partimedlemmer og begikk hotellbedrageri». ⁴⁰⁷ En kort periode var han også medlem av NKP. Knutsen gikk så over til Fedrelandslaget. Der drev han studiesirkler om arbeidsspørsmål før han ble kastet ut av den organisasjonen også. ⁴⁰⁸ August Løwing var kanskje en tidligere syndikalist fordi de to artiklene han skrev i Ekstrabladet handlet om syndikalistene. ⁴⁰⁹ Løwing drev også et bokbinderi som reklamerte i Ekstrabladet en gang. ⁴¹⁰

Skaalbones mente også at det var helt åpenbart at det var «Fedrelandslaget og de fascistisk anløpne som sto bak og finansierte» avisen, og at avisen derfor burde heise Fedrelandslagets

⁴⁰⁰ Skaalbones, Einar. *Alarm* 10/1-1931 «Et nytt eiendommelig arbeiderblad»

⁴⁰¹ *ibid.*

⁴⁰² *ibid.*

⁴⁰³ *ibid.*

⁴⁰⁴ *ibid.*

⁴⁰⁵ *ibid.*

⁴⁰⁶ *ibid.*

⁴⁰⁷ *Arbeiderbladet*. 23/9-1931. «Hilmar Knutsen».

⁴⁰⁸ *ibid.*

⁴⁰⁹ *Ekstrabladet* nr. 11. 26/3-1931. «Den syndikalistiske bevegelse» og *Ekstrabladet* nr. 12. 11/4-1931 «Den syndikalistiske bevegelse»

⁴¹⁰ *Ekstrabladet* nr. 12. 11/4-1931. «Aug. Løwings Bokbinderi»

merke.⁴¹¹ Skaalbones konklusjon var at «alle arbeidere, enten de er syndikalister, kommunister eller socialdemokrater, bør ha minst mulig befatning med Ekstrabladet» og han håpet at «denne farce vil slutte som en tragedie i likhet med hvad legionen gjorde».⁴¹²

Skaalbones hadde helt rett i at det var Carl Lie som var hoveddrivkraften i avisen, men det er ingenting som knytter avisen til Fedrelandslaget. Som vi husker skrev Lie i et retroperspektiv at det var to menn som startet avisen uten noen organisasjon bak seg, om han henviste til Sæterlie, Knudsen eller Løwing er imidlertid ikke kjent. Avisen nektet også for at Fedrelandslaget hadde noe som helst med avisen å gjøre og truet med advokat dersom Fedrelandslaget ikke dementerte ryktet, noe de ikke fikk.⁴¹³ Saken gikk etter alt å dømme ikke noe lengere enn det.

Ekstrabladet reagerte på Skaalbones spekulasjoner med 3 forskjellige artikler.⁴¹⁴ Der benektet avisen at Carl Lie, Hilmar Knutsen eller Løwing var på noen måte involvert i *Ekstrabladet*.⁴¹⁵ Hilmar Knutsen skrev et leserbrev i *Ekstrabladet* for å «bevitne at jeg intet som helst – i noen som helst form – har hatt noe med Ekstrabladets utgivelse å gjøre som Alarm og Arbeiderbladet beskylder mig for».⁴¹⁶ I september 1931 ansatte Knutsen en sakfører for å få *Arbeiderbladet* til å trekke tilbake påstandene om at han jobbet med Lie.⁴¹⁷ Det virker ikke som om han lyktes i det.

Det er verdt å merke seg at *Ekstrabladet* nektet for at Lie hadde noe med avisen å gjøre. Vi vet at det ikke stemmer, så hvorfor ville ikke *Ekstrabladet* at folk skulle vite at Lie var involvert. Mest sannsynlig var det fordi de skjønnte hvor upopulær Lie var blant arbeidere, hans navn ville skade avisen.

***Ekstrabladet* og Justisminister Sunde**

Ekstrabladets avsløringer av våpensmugling fikk myndighetene til å reagere. Etter en henvendelse fra *Bergens Tidene* i februar 1931 kunne man lese i *Aftenposten* om Justisministers Sundes mening om «det mystiske Ekstrabladets sensasjonelle opplysninger om angivelige våbenfunn og våbenlagre».⁴¹⁸ Sunde sa ganske klart hva han mente om *Ekstrabladet*, Lie og deres avsløringer:

⁴¹¹ Skaalbones, Einar. Alarm 10/1-1931 «Et nytt eiendommelig arbeiderblad»

⁴¹² *ibid.*

⁴¹³ *Ekstrabladet* nr. 1. 10/1-1931. «Løgnene omkring vår avis»

⁴¹⁴ *Ekstrabladet* nr. 1. 10/1-1931. «Vår avis», «Løgnene omkring vår avis» og «Lever Ekstrabladets redaktør?»

⁴¹⁵ *ibid.*

⁴¹⁶ *Ekstrabladet* nr. 3 23/1-1931. «Bevitnelse»

⁴¹⁷ *Arbeiderbladet* 23/9-1931. «Hilmar Knutsen».

⁴¹⁸ *Aftenposten* 23/2-1931. «Justisministeren om Ekstrabladet»

Ekstrabladets eneste eksistensberettigelse synes å være å bringe til torvs sterkt provokatoriske, sensasjonelle opplysninger for hvilke der ikke foreligger noget som helst bevis. Det er ganske riktig at der også er skjedd henvendelser til Justisdepartementet fra den mann som furnerer bladet med «oplysninger» om våbensmugling. Ennskjønt man har hatt all grunn til å stille sig skeptisk overfor disse opplysninger, har departementet allikevel gjennom politiet gjort dem til gjenstand for samvittighetsfull og alvorlig undersøkelse, men stadig uten resultat. Da vedkommende for kort tid siden henvendte sig til mig med anmodning om å få utbetalt et pengebeløp som skude brukes til å bestikke nogen personer som angivelig deltok i våbensmuglingen, blev det avslått.

Efter hvad der fra forskjellige kanter underhånden er blitt mig meddelt har vedkommende imidlertid på annet hold tatt sitt monn igjen, og det skal være rett betydelig beløp som er blitt innsamlet hos godtroende borgere til fortsettelse av virksomheten.⁴¹⁹

Sundes uttalelse ble gitt like før det før Carl Lie tok over som redaktør i *Ekstrabladet* og avisen benektet fortsatt noen kjennskap til han. Det er derfor Sunde henviser til han som *den som fører Ekstrabladet med opplysninger*.

Sundes utsagn ble ikke godt mottatt i *Ekstrabladet*, i de neste to numrene brukte Lie mye spalteplass på å angripe Sunde. I det første nummeret som kom ut etter Sundes utspill erklærte *Ekstrabladet* seg som «Forrådt av dem som vakt skulde være. [...] Istedetfor å opklare våpensmuglingen kaster myndighetene sig over oss som har skaffet alle opplysninger i saken»⁴²⁰ At *Ekstrabladet* skulle ha samlet inn penger ble blank avvist. Avisen skrev at Justisministeren løy og krevde at han dementerte påstandene.⁴²¹ Til tross for at det foregikk en kronerulling i avisen hvor det ble samlet inn penger.

Lie sendte også en meddelelse til *Aftenposten*. I den hevdet Lie at Statsråd Sundes uttalelser om *Ekstrabladet* var ren fantasi.⁴²² Lie henviser også til en privat organisasjon hadde fått penger i åresvis for å etterforske våpensmugling. Lie skriver ikke navnet på denne mystiske organisasjonen, men nekter for å ha fått penger fra den.⁴²³ Penger til undersøkelsen hadde han fått ved å låne penger privat. Lie skriver også *Ekstrabladets* regnskaper var i den skjønneste orden.⁴²⁴

⁴¹⁹ Aftenposten 23/2-1931. «Justisministeren om Ekstrabladet»

⁴²⁰ Ekstrabladet nr. 7. 24/2-1931. «Forrådt av dem som vakt skulde være»

⁴²¹ Ekstrabladet nr. 8. 5/3-1931. «Justisministeren lyver»

⁴²² Aftenposten 25/2-1931. «Ekstrabladet og statsråd Sunde»

⁴²³ ibid.

⁴²⁴ ibid.

På samme tid ble *Ekstrabladet* også etterforsket. Myndighetene ønsket å finne ut om det var noen sannhet i våpenavsløringene og om man burde reise tiltale mot *Ekstrabladet*. Avisen erklærte at de ønsket undersøkelsene velkomne med følgende selvhøytidelige ord: «Sannheten kan hverken arresteres eller undertrykkes. [...] Alle store og gode saker som har vært til landets og folkets gagn har måtte kjempe sig frem mot overmakten – stundom selv mot myndighetene.» I mars 1931 var politiet i Oslo ferdig med å etterforske saken. I *Aftenposten* ble det meldt at man hadde funnet «at der ikke ligger det minste til grunn for Ekstrabladets meddelelser om angivelig våpensmugling»⁴²⁵ Oppdagelsessjef Sveen fortalte året etter at avsløringene «viste sig å være løgn alt sammen».⁴²⁶ Saken ble sendt til statsadvokaten, men det ble ikke reist noen tiltale. *Ekstrabladet* mente som vanlig at det var myndighetenes udugelighet som gjorde at de ikke fant noen beviser for våpensmuglingen.⁴²⁷

Det ble ikke noen rettsak mot *Ekstrabladet*. Det ble tolket som en seier av Lie, som skrev at myndighetene nektet arbeiderlederne, «som i årevis har drevet sin lovstridige propaganda for anskaffelse av våpen, blodig revolusjon og masse mord på landsmenn, den glede at myndighetene løper deres ærinder».⁴²⁸

***Ekstrabladet* mot Oslo typografiske forening**

Ekstrabladet ble gitt ut med ujevne mellomrom, av og til kom det to aviser på en uke og noen ganger gikk det ukesvis mellom numrene. Det var delvis på grunn av at avisens finansielle problemer, men også fordi det i to perioder var vanskelig å få noen til å trykke avisen. Avisens skandaløse og provokative artikler førte til at de fleste typografer hverken ville jobbe for eller med avisen. Som så mye annet som skjedde med og rundt *Ekstrabladet* ble det skrevet om vanskelighetene med å få trykket avisen på den vanlige dramatiske måten. Det var størst problemer med å trykke avisen våren og sommeren 1931, da ble det kun gitt et nummer i løpet av nesten tre og en halv måned.

I slutten av mai 1931 kom det med en meddelelse til abonnentene som forklarte hvorfor *Ekstrabladet* ikke hadde kommet ut siden slutten av april. Her kunne Lie fortelle at *Ekstrabladet* ikke var berørt av streiken som pågikk og at avisen heller ikke var blokkert av Den typografiske forening. Grunnen til at avisen ikke hadde kommet ut var at typografene nektet å trykke avisen. Ifølge Lie hadde alle *Ekstrabladets* avsløringer gjort livet så ubehagelig for arbeiderlederne at de

⁴²⁵ Aftenposten 24/3-1931. «Justisministeren om Ekstrabladet»

⁴²⁶ Innst. 184, 1932: 484.

⁴²⁷ Ekstrabladet nr. 11. 26/3-1931 «Våpensmugling og myndighetene»

⁴²⁸ Ekstrabladet nr. 21. 15/9-1931 «Ingen rettsak mot Ekstrabladet for våre artikler om våpensmuglingen»

ikke kunne tillatte at avisen fortsatte, dermed gikk formannen i Oslo typografiske forening til aksjon mot typografene i trykkeriet og truet dem med forfølgelse og arbeidsledighet dersom de ikke sluttet å trykke avisen.⁴²⁹ Stilt ovenfor dette mente Lie at han var nødt til å bøye seg, han «ønsket ikke å medvirke til at noen ble gjort arbeidsløs».⁴³⁰ Han flyttet til et nytt trykkeri, men der gjentok det samme seg før et eneste nummer hadde blitt trykket. Lie og avisen tapte masse penger fordi avisen ikke ble trykket og Lie stevnet Oslo typografiske forening for retten for å få erstatning for tapt inntekt.

Ekstrabladet ble nødt til å kjøpe sitt eget trykkeri siden ingen av de etablerte trykkeriene ville ta jobben med å trykke *Ekstrabladet*. Lie hadde også problemer med å ansette typografer. I Lies versjon ble han og *Ekstrabladet* forfulgt på grunn av sine avsløringer. Da saken kom opp i byretten ga typografene en helt annen fremstilling av saken.

Rettsaken mellom Lie og Den typografiske forening kom opp i Oslo byrett den 2. mars 1932. Lie var saksøker og Kristian Håkensen var prosessfullmektige. Lie å ville ha erstatning fra Oslo typografiske forening for tapt inntekt fordi han ikke klarte å få trykket avisen på sommeren 1931. Lies versjon av hendelsene har vi allerede lest, men i et utdrag av rettsreferatet som ble trykket i bladet *Typografiske Meddelelser* får vi en helt annen versjon av saken. *Typografiske Meddelelser* framstilling av saken er mer detaljert enn selve rettsreferatet i domsprotokollen fordi typografene ikke har anonymisert vitnene.

I referatet er kommet det klart frem at det var typografene som henvendte seg til Oslo typografiske forening og formann Johs. Hultin fordi de ikke ville trykke avisen lenger. *Ekstrabladet* ble trykket i Industritrykkeriet fram til 1. mai 1931 og typografene hadde vært negativt innstilt ovenfor avisen hele tiden. Da typografene i Industritrykkeriet ikke ville trykke avisen lenger gikk Lie til boktrykker Helge Schultz som først sa seg villig til å trykke avisen, men Schultz ombestemte seg før de hadde trykket et eneste nummer. Schultz ønsket ikke å få problemer med sine ansatte som heller ikke ville trykke avisen. Lie forsøkte deretter å få avisen trykket på flere forskjellige trykkerier i og utenfor Oslo, men ingen var villige til å trykke *Ekstrabladet*.⁴³¹ Løsningen for Lie ble å kjøpe sitt eget trykkeri og Lie ansatte folk til å trykke avisen. De som ble ansatt i Lies trykkeri sluttet ganske snart fordi de fikk beskjed av de andre typografene at, hvis de fortsatte å jobbe for Lie ville ingen arbeide med dem. Lie mente at Den typografiske forening sto bak dette også.

Det var flere årsaker til at typografene nektet å jobbe med eller for *Ekstrabladet*, men

⁴²⁹ *Ekstrabladet*, meddelelse(nr.16) 27/5-1931.

⁴³⁰ *ibid.*

⁴³¹ *Typografiske Meddelelser*, 1932:82.

hverken Oslo typografiske forening eller formann Hultin forsøkte å hindre at *Ekstrabladet* ble trykket, annet enn i konstatere at typografene «ikke var forpliktet til å befatte sig med Ekstrabladet». ⁴³² Foreningen mente den lovlige kunne blokkert *Ekstrabladet*, men den var ikke villige til å gå så langt. Det var unødvendig å gå så langt siden det var typografene selv som nektet.

Hva reagerte typografene på? Under rettsaken ble flere typografer innkalt som vitner. Det mange hadde reagert var språket og innholdet i artikkelene. Typografene hadde sett seg nødt til å redigere Lies artikler, det «hendte at typografene som satte Carl Lies artikler, censurerte dem og skar vekk de verste gloser!». ⁴³³ Maskinsetter Haavard Kolstad fortalte under rettsaken at det i et av manuskriptene «var det artikler som var så svinete og fæle at han umulig kunde sette dem». ⁴³⁴

Noen av typografene, som maskinsetter Christian Hansen, ville ikke ha noe med avisen å gjøre fordi de oppfattet innholdet som straffbart. ⁴³⁵ Sett i lys av at *Ekstrabladet* ble etterforsket av statsadvokaten på starten av 1931 var det kanskje ikke så rart at endel typografer ikke ønsket å ha noen befatning med avisen. I *Ekstrabladet* ble det hevdet at det var en artikkel «om at Mowinckel og Oftedal skulde stekes i sitt eget hvalfett som var så forferdelig at typografene ikke turde trykke den». ⁴³⁶

Det var ikke bare typografenes avsky over stoffet *Ekstrabladet* trykket som gjorde at avisen ble boikottet. De typografene som var villige til å arbeide med avisen ble presset av kollegaer til å slutte. Maskinsetter Helmer Nilsen som jobbet på Lies trykkeri ble utsatt for press da han jobbet i *Ekstrabladet*. Presset kom fra de ansatte i et annet firma hvor Nielsen også var ansatt som truet med å nekte og arbeide med han hvis Nielsen fortsatte for *Ekstrabladet*. Presset kom altså ikke fra fagforeningen eller noen av lederne der, men fra arbeiderene selv. Overrettssakfører Trygve Lie, som prosederte for den typografiske forening, spurte Nielsen om «Hultin eller Den typ. Forening truet dem til å slutte» «Nei, absolutt ikke» svarte Nielsen. ⁴³⁷

Kr. Håkensens prosedering er ikke referert av *Typografiske meddelelser*, men de oppsummerte det på følgende måte:

Carl Lies "prosessfullmektig" Kr. Haakonsen (som vil være kjent fra et optrin på Akers verksted under lockouten i sommer), begynte derpå sitt prosedyre-innlegg, som er noe av

⁴³² Typografiske Meddelelser, 1932:82.

⁴³³ ibid.

⁴³⁴ Typografiske Meddelelser, 1932:83.

⁴³⁵ ibid.

⁴³⁶ Ekstrabladet nr. 8. 4/3-1932. «Ekstrabladets erstatningssak mot Den typografiske forening»

⁴³⁷ Typografiske Meddelelser, 1932:83.

det eiendommeligste som sikkert er levert i norsk rettsal, med forvrengning av vidneprov, og påstander som det ikke var ført bevis for i hopetall. Han gav en god dag i de prov som var avlagt, og bare heftet sig ved at Ekstrabladet blev stoppet. Det måtte Hultin og Den typ. Forening ha skylden for!⁴³⁸

Carl Lie ønsket en erstatning på 5000 kroner. Den typografiske forening og formann Hultin nedla påstand om frifinnelse. Den typografiske forening ble frifunnet og fikk også 200 kroner i saksomkostninger. Lie betale ikke saksomkostningene. I slutten av april 1932 trykket *Ekstrabladet* purringen fra Den typografiske forening som et bevis på at det ikke fantes noen rettsikkerhet i Norge.⁴³⁹

Det kom tydelig fram i retten at hverken Den typografiske forening eller formann Hultin utøvet press mot typografene eller truet dem for at de skulle slutte å trykke Ekstrabladet. Carl Lies dramatiske meddelelse om Hultin og Den typografiske forenings korstog mot Ekstrabladet må man dermed konkludere med er ren løgn, det er langt mer troverdig at typografene ikke ville trykke avisen fordi de ikke likte innholdet. Den konklusjonen støtter også Oslo byretts dom.

Konsekvensene for Ekstrabladet var at avisen måtte skaffe seg sitt eget trykkeri sommeren 1931. Det nye trykkeriet sammenfaller med at avisen ble mer radikal, den ble nasjonalsosialistisk og den ble mer antisemittisk.

Lie var også innblandet i en annen rettsak som kom opp i byretten den 2. februar 1932.⁴⁴⁰ En måned før saken mot Oslo typografiske forening. *Arbeiderbladet* sendte en reporter for å dekke saken. Lie sto ikke på tiltalebenken denne gangen. Det var en faktor Paulsen som var tiltalt for å ha forlatt arbeidet sitt ved Riis aksidenstrykkeri ulovlig. Saken var den at Paulsen skyldte Riis 225 kroner og det skulle trekkes av lønnen hans eller tilbakebetales før han kunne slutte. Paulsen fikk imidlertid et jobbtillbud fra Lie fordi han var uorganisert. 150 kroner per nummer og det skulle trykkes et nummer i uken. Lie skulle også gjøre opp med Riis. Lie gjorde imidlertid ikke opp med Riis og saken endte i byretten der Paulsen ble dømt for å ha forlatt arbeidet ulovlig. Lie gjorde en dårlig jobb da han forsøkte å bortforklare hvorfor han ikke hadde betalt Riis. Det førte til at han fikk kjeft av dommeren. «Dommer Mohr i byretten konstaterer at redaktør Lee ikke er klar i hodet» skriver *Arbeiderbladet* i ingressen.⁴⁴¹

⁴³⁸ Typografiske Meddelelser, 1932:83.

⁴³⁹ Ekstrabladet nr. 16. 29/4-1932. «De truer»

⁴⁴⁰ Arbeiderbladet 3/2-1932 «Ekstrabladets vanskeligheter»

⁴⁴¹ ibid.

I desember 1931 opplevde Ekstrabladet nok en masseflukt av typografer, noe som gjorde at avisen ikke kom ut på 14 dager.⁴⁴² Som vanlig var Ekstrabladets versjon av dette at arbeiderlederne truet og forfulgte de «som våget å arbeide hos oss».⁴⁴³ Dette ble ikke behandlet i rettsaken så vi har ikke noe pålitelige kilder som forteller hvorfor, men med tanke på typografenes vitnemål i rettsaken om hvorfor de ikke ville jobbe for og med *Ekstrabladet* kan vi nok trygt anta at de fleste typografene sa opp fordi de ikke likte avisen eller Lie, eller på grunn av sosialt press slik som Nielsen.

Voldelige reaksjoner på *Ekstrabladet*

Artiklene *Ekstrabladet* trykket var svært provokative og i noen tilfeller førte det til voldelige reaksjoner fra arbeidere. Det er et problem at det av og til bare var den fornærmede parten som rapporterte om overfall, det gjør at man ikke kan stole på hendelsesforløpet i artiklene. Likevel er det liten tvil om *Ekstrabladets* tilhengere av og til fikk juling. I følge avisen selv var avisguttene spesielt utsatt. Det fant sted to gateslagsmål mellom Quislings trontale 7. april og debatten i slutten av juni. Det er rimelig å anta at den politiske temperaturen var høy i Oslos gater og at det skulle lite for å provosere fram et slagsmål. Da Da NNSAP ble dannet i mai 1932 førte agitering for partiet også til to gateslagsmål.

Deler av de voldelige reaksjonene ovenfor *Ekstrabladet* og dets sympatisører er dekket andre steder, derfor nevnes de bare kort her for å få et samlet overblikk. Det gjelder bråket rundt Kristian Håkensen ved Akers mek., foredraget Lie holdt i Venstres hus og gateslagsmålene ved dannelsen av NNSAP.

Ekstrabladet skrev flere ganger at rutene til kontoret ble knust av sinte arbeidere. Etter å forstyrret og ødelagt Carl Lies foredrag i Venstres hus, som blir omtalt i neste kapittel, «stormet en sverm av de unge pøbler til våre kontorer i Torvgaten 30 og knuste ruter».⁴⁴⁴ I oktober klaget avisen over at «en av Tranmæls guttebander» hadde knust rutene i *Ekstrabladets* ekspedisjon.⁴⁴⁵ *Ekstrabladet* skriver at de «blev anført av en ung jødegutt Oskar Kjellstrøm».⁴⁴⁶ Kjellstrøm hadde visstnok også vært med å på knuse ruter hos barbermester Jødal, en av *Ekstrabladets* få annonsører.⁴⁴⁷

⁴⁴² Ekstrabladet. nr. 36. 2/12-1931. «Ny forfølgelse mot vaar avis»

⁴⁴³ ibid.

⁴⁴⁴ Ekstrabladet nr. 20. 9/9-1931 «Pøbelen fra Folkets hus terroriserte Carl Lies foredrag i Venstres hus»

⁴⁴⁵ Ekstrabladet nr. 30. 24/11-1931 «En kulturbærer»

⁴⁴⁶ ibid.

⁴⁴⁷ ibid.

I april 1932 meldte avisen at «Ekstrabladets avisselgere overfaldt».⁴⁴⁸ Tre avisselgere hadde solgt aviser på Karl Johan da «en hel bande, 40-50 banditter fra Tranmæls ungdomsfylkning» kom nedover gaten og overfalt «en selger om gangen. De kastet sig over ham, bokset, slog og spendte og skrek at de skulde drepe ham, flå ham, slå ham ihjel».⁴⁴⁹ Utenfor «Victoria kinomatograf» ble visstnok en arbeidsløs sjømann overfalt og han ble fratatt avisene og de ble revet i stykker.⁴⁵⁰ Tranmælbandittene fikk se «at våre avisselgere ikke er reddharer som løper sin vei» skriver *Ekstrabladet*, «det er arbeidsløse og unge studenter som sprer avisen av interesse for saken».⁴⁵¹ Det var bare *Ekstrabladet* som meldte om disse overfallene, så hva som egentlig skjedde er usikkert.

I mai kom det igjen til slagsmål mellom nasjonalsosialister og arbeidere. Da NNSAP ble dannet, førte utdelingen av Lies nye avis *Hakekorset* til gateslagsmål på Karl Johan.⁴⁵² En arbeider ble sendt til legevakten etter å bli banket opp av NNSAPs aktivister. 2 dager etter ble det igjen slagsmål, denne gangen på Studenterlunden og denne gangen tapte NNSAP.⁴⁵³ Disse slagsmålene står det mer om i neste kapittel.

Det er liten tvil om at fascister og nasjonalsosialister til tider havnet i slåsskamp med arbeidere. Det er et mønster som fortsatte i flere år framover. Under valgkampen i 1933 ble NS-møter forstyrret og medlemmer ble banket opp.⁴⁵⁴ Det mest dramatiske fant sted under valgkampen i 1936. Da ble Nasjonal Samlings valgbuss jaget ut av Gjøvik av rasende arbeidere.⁴⁵⁵ Flere Hirdfolk ble skadet og bussen ble ramponert.⁴⁵⁶ Slagsmål ble også startet av høyre-radikale, som «Forum-slaget» i 1934. Da forsøkte flere hundre medlemmer av Fedrelandslaget, NS og NNSAP å erobre Forum, Oslo Gymnassamfunn, fra arbeiderne.⁴⁵⁷ De forsøkte å storme lokalet, men ble stoppet av Arbeidervernet.⁴⁵⁸

Det er ingen tvil om at *Ekstrabladet* og dets tilhengere ble utsatt for vold fra arbeidere. Det kan imidlertid ikke sies at de var uskyldige ofre, der det er andre kilder enn *Ekstrabladet* kommer det som regel fram at nasjonalsosialistene oppførte seg provokativt. Det var ikke sånn at gjenger

⁴⁴⁸ Ekstrabladet nr. 15. 22/4-1932. «Ekstrabladets avisselgere overfaldt»

⁴⁴⁹ *ibid.*

⁴⁵⁰ *ibid.*

⁴⁵¹ *ibid.*

⁴⁵² Arbeiderbladet 7/5-1932. «Lappo-banditter begår overfall på Karl Johan»

⁴⁵³ Arbeiderbladet 9/5-1932. «Tre av Carl Lies tilhengere arrestert i Studenterlunden igår».

⁴⁵⁴ Høidal, 2002: 126.

⁴⁵⁵ Høidal, 2002: 177.

⁴⁵⁶ *ibid.*

⁴⁵⁷ Emberland og Roughvedt, 2004: 200.

⁴⁵⁸ Emberland og Roughvedt, 2004: 201.

med «Tranmælbanditter» streifet Oslos gater på jakt etter nasjonalsinnet ungdom slik *Ekstrabladet* framstilte det.

Kapittel 6 – Norsk Folkereising og NNSAP

Miljøet rundt *Ekstrabladet* mente at Norge var truet av jødekapitalen. Landet kunne fortsatt berges, men redningen kunne ikke komme fra de eksisterende politiske partier, de var låst i det parlamentariske system, korrupte eller infiltrert av jødene hvis mål var å slavebinde Norge. For å unngå dette måtte nordmennene reise seg å kjempe. Den logiske konsekvensen av det var at man måtte danne en ny, nasjonal organisasjon. Fra mars 1931 begynte man derfor arbeidet med å etablere en ny nasjonalsosialistisk organisasjon. Den organisasjonen fikk til slutt navnet Norsk Folkereising etter å ha het *Nasjonal Reising* en kort periode.⁴⁵⁹ Norsk Folkereising var en organisasjon helt uavhengig av Vidkun Quislings Nordiske Folkereising til tross for de liknende navnene. Norsk Folkereising tok inspirasjon fra nasjonalsosialismen, dens ideologi var sterkt knyttet til *Ekstrabladet*, som var Folkereisingens organ. Organisasjon var imidlertid ikke like radikal som *Ekstrabladet*.

Det første offentlige møtet var et foredrag av Lie i august. Det ble en fiasko, men stoppet ikke arbeidet med organisasjonen. I mars 1932 ble det avholdt et landsmøte. I april 1932 ble organisasjonen splittet. Redaktør Lie og viseformann Marta Steinsvik ble ekskludert fra Norsk Folkereisingens styre. Som en følge av Lies eksklusjon sluttet *Ekstrabladet* å fungere som organ for Norsk Folkereising. Avisen mistet med det sitt finansielle grunnlag og ble nedlagt. Det ble en offentlig oppvask mellom den ekskluderte Marta Steinsvik og Karl Norbeck og Norsk Folkereisingens styre i *Aftenposten*. Norsk Folkereising anla også en rettsak mot Lie for svindel sommeren 1932. De som fortsatt var medlemmer i Norsk Folkereising gikk på høsten 1933 antagelig inn i Nasjonal Samling, men de tok ikke del i dannelsen.⁴⁶⁰

Det var ikke bare Lie og Steinsvik som gikk ut av Norsk Folkereising våren 1932. Sammen med flere av de mest radikale nasjonalsosialistene dannet Lie Norges Nasjonal-Sosialistiske Arbeiderparti(NNSAP) i mai 1932. Partiet ble proklamert gjennom Lies nye avis *Hakekorset*. Lie forsvant imidlertid fort ut av NNSAP, men året etter NNSAP var en viktig del i dannelsen av Nasjonal Samling.

«Der må skapes en nasjonal samling.»⁴⁶¹

Startskuddet for organisasjonen kan sies å være en artikkel i mars 1931. «Hvor er

⁴⁵⁹ Fram til oktober 1931 het organisasjonen Nasjonal Reising.

⁴⁶⁰ Borgersrud, bind 1, 2012: 93.

⁴⁶¹ Ekstrabladet nr. 9 13/3-1931. «Hvor er redningen?»

redningen?» spurte *Ekstrabladet* på forsiden.⁴⁶² For at landet skulle reddes måtte nordmennene organisere og samle seg fordi «bare en nasjonal samling utover alle partier kan redde folket fra den ødeleggende klassekamp som nu pågår, fra den borgerkrig som nu forbredes, bare en slik samling kan føre oss ut av den krise som nu truer med å legge landet øde».⁴⁶³ Måneden etter, i april begynte Adolf Egeberg jr. også å skrive om behovet for en nasjonal bevegelse for å bekjempe jødekapitalen.⁴⁶⁴ I slutten av april skisserte Egeberg denne bevegelsens mål: «Den nasjonale reisningen vi i dag er iferd med å skape, er en folkebevegelse omfattende alle samfundslag. Vår bevegelse står på fast nasjonal grunnvoll og har sin rot i vår gamle historie».⁴⁶⁵ Under samlingsmerket «den flammende baune» skulle de renrasete, ubedervede nordmenn lede kampen mot jødene og det norske folk skulle beskyttes mot jødedom, marxisme og klassekamp.⁴⁶⁶ Samlingsmerket forble ikke en flammende baune.

Sommeren 1931 ble kom det bare et nummer av *Ekstrabladet*, men arbeidet med å skape en nasjonal reisning fortsatte utenfor avisen. I det ene nummeret som kom ut i juni spurte *Ekstrabladet* om noen kunne skaffe et møtelokale i Oslo. Da avisen begynte å utkomme jevnlig igjen fra august hadde forsiden et «Oprop! Til alle nordmenn!».⁴⁶⁷ Da hadde organisasjonen fått navnet Nasjonal Reisning. Med en hakekorslogo og med slagordet «Norge for nordmenn» fortalte avisen at Nasjonal Reisning kunne redde Norge fra den «materialisme, fjaskultur og nasjonal selvoppgivelse som er i ferd med å undergrave den nordisk-ariske kultur og føre vårt folk mot undergangen».⁴⁶⁸ Løsningen lå i den nye verdensbevegelse som hadde oppstått i Tyskland: «**NASJONALSOCIALISMEN**[sic!] [som var] fremsprunget av den nordiske rases skapervilje formår å gi folket kraft og styrke til å reise sig av forfallet» og bekjempe «den internasjonale jødekapitalen».⁴⁶⁹ Alle som var enige med reisningens mål og ideer ble bedt om å melde seg inn i organisasjonen.⁴⁷⁰ Passivt medlemskap kostet 5 kroner, aktivt 2,50.⁴⁷¹

Pøbelen fra Folkets hus

En viktig del av arbeidet med å skape en nasjonal reisning var å holde foredrag som skulle opplyse

⁴⁶² *Ekstrabladet* nr.9 13/3-1931. «Hvor er redningen?»

⁴⁶³ *ibid.*

⁴⁶⁴ *Ekstrabladet* nr. 13. 18/4-1931. «Loven i folkets hånd»

⁴⁶⁵ *Ekstrabladet* nr. 14. 25/4-1931. «Nasjonal reisning»

⁴⁶⁶ *ibid.*

⁴⁶⁷ *Ekstrabladet* nr. 19. 24/7-1931. «Oprop! Til alle nordmenn»

⁴⁶⁸ *ibid.*

⁴⁶⁹ *ibid.*

⁴⁷⁰ *ibid.*

⁴⁷¹ *Ekstrabladet* nr. 19. 24/7-1931. Annonse.

og rekruttere nordmenn. Den viktigste foreleseren var redaktør Lie. Alt på sommeren 1931 begynte Carl Lie å holde foredrag. Han mente at «den voldsomme forfølgelse som er satt igang mot oss gjør det nødvendig å ta op kampen alle felter og tre offentlig frem med våre ideer». ⁴⁷² Det ble etterlyst lokaler i Oslo som kunne brukes til møter og foredrag, det var «særlig arbeiderungdommen som nu forpestes av det smålige politiske kjevl [...] og holdes utestengt fra alle nye ideer og kulturelle strømminger utenfra» som skulle nytte godt og kanskje bli omvendt av disse foredragene. ⁴⁷³

Som vanlig manglet Lie penger og kunne derfor ikke leie et lokale selv, men spurte om hjelp fra leserne. Foredragsrekken ble startet med en liten turne «i bygdene på Østlandet, bl.a. om forholdene i Russland og om storstreiken og dens resultater». ⁴⁷⁴ Om disse ble gjennomført eller ikke finnes det ikke kilder på. I august ble imidlertid Venstres Hus i Oslo leid inn for at Lie skulle holde foredrag. Hvem som betalte leien er ukjent, men det kan godt tenkes at det var Karl Norbeck siden han var der. Det kom en stor mengde arbeidere på foredraget, men de ble hverken opplyste eller omvendte av Lies foredrag. Foredraget ble en katastrofe. Både *Aftenposten*, *Arbeiderbladet* og *Dagbladet* sendte reportere på foredraget. *Aftenposten* var lettere sympatisk, *Arbeiderbladet* og *Dagbladet* gjorde narr av Lie og hans likesinnede. *Ekstrabladet* trykte som vanlig sin egen fremstilling av hvordan foredraget gikk.

Foredraget ble annonsert med en stor annonse i *Ekstrabladet*. Lørdag kveld den 29. august skulle Lie holde et foredrag om «Kampen mot politikerne, organisasjonene og arbeiderlederne». ⁴⁷⁵ Foredraget var åpent for alle og inngang kostet 50øre, det ble også reklamert med at det var anledning til diskusjon etter foredraget. Det var et stort oppmøte i Venstres hus, rundt 200, hvorav de aller fleste var arbeidere. *Aftenposten* meldte at halvparten var kommunister. ⁴⁷⁶ *Arbeiderbladet* fortalte at det møtte «et par hundre lockoutede og andre organiserte arbeidere». ⁴⁷⁷

Før foredraget startet kuppet de arbeiderne møtet og en arbeider, Bertrand Olsen, ble valgt til dirigent. ⁴⁷⁸ Olsen framla følgende forslag:

Møtet i Venstres hus lørdag 29. august, sammenkalt for å påhøre foredrag av Carl Lee, gir

⁴⁷² Ekstrabladet nr.17 26/6-1931. «Et møtelokale»

⁴⁷³ ibid.

⁴⁷⁴ ibid.

⁴⁷⁵ Ekstrabladet nr.19 24/8-1931. «Foredrag»

⁴⁷⁶ Aftenposten 31/8-1931. «Stormende møte i Venstres hus»

⁴⁷⁷ Arbeiderbladet 31/8-1931. «Svindleren Carl Lees møte ble meget beveget»

⁴⁷⁸ ibid.

uttryk for den sterkeste fordømmelse og den dypeste avsky for den avis han redigerer, og den virksomhet han driver. Møtet er opmerksom på at landets arbeidsgiver- og kapitalistklasse med takknemmelighet ser på *Ekstrabladets* virksomhet. Kapitalistklassen ser i dette smussorgan en ny forbundsfelle, som fra en annen front vil føre krigen mot den norske arbeiderklasse. Hensikten er å splitte arbeiderklassen for derved å muliggjøre fascismens fremgang og seier i Norge.

Det er imidlertid grenser for arbeidernes tålmodighet. De vil ikke tillate at svindlere av typen Carl Lie, Løwing og Fridholm skal få fortsette sin skjendige virksomhet. Møtet oppfordrer derfor arbeiderne til å bekjempe smussorganet og den såkalte Nasjonale reisning. Arbeiderklassen har bare sig selv å stole på, og må under enhver omstendighet holde sammen i kampen for felles interesser.⁴⁷⁹

Denne uttalelsen ble vedtatt enstemmig ifølge *Arbeiderbladet*, det er nok ikke helt sant, Carl Lie hadde tilhengere i salen, men de var nok ganske få. Etter at resolusjonen ble vedtatt ble det framlagt et forslag om at entreinntektene skulle gå til lockoutede arbeidere, dette ble også vedtatt.⁴⁸⁰

Ordet ble så gitt til Lie og han begynte på foredraget.⁴⁸¹ Det var omtrent i den stund at *Dagbladets* reporter ankom foredraget. *Dagbladet* skriver, for å rettferdiggjøre reportasjen, at det «neppe [var] noen grunn til å hente hr. Carl Lie frem fra den ubemerkethet han gjør klokest i å befinne seg i», *Ekstrabladet* «vedkommer jo bare ham og de arme idiotene som leser bladet.», men da Lie holdt et møte og tok entre så ble saken alvorligere og avisen så seg nødt til å dekke det.⁴⁸²

Foredraget til Lie ble kort. Han rakk ned på fagforeningene og han sa «uartige ting om en mann han kalte jøden Boll».⁴⁸³ Det gikk etterhvert opp for forsamlingen at det var Edvard Bull han mente og da kom det protester.⁴⁸⁴ Lie ble stadig avbrutt. Karl Norbeck forsøkte å skape orden ved å rope «la oss være voksne mannfolk og høre på Lie!», men fikk bare «nå er direktøren kommet så nå blir'e sirkus her» ropt tilbake.⁴⁸⁵ Det var kun da lokalets bestyrer tok ordet og ba forsamlingen

⁴⁷⁹ Arbeiderbladet 31/8-1931. «Svindleren Carl Lees møte ble meget beveget»

⁴⁸⁰ Dagbladet 31/8-1931. «Ekstrabladets redaktør holder skandalemøte»

⁴⁸¹ Arbeiderbladet 31/8-1931. «Svindleren Carl Lees møte ble meget beveget»

⁴⁸² Dagbladet 31/8-1931. «Ekstrabladets redaktør holder skandalemøte»

⁴⁸³ *ibid.*

⁴⁸⁴ *ibid.*

⁴⁸⁵ *ibid.*

dempe seg at det ble så rolig at Lie kunne fortsette foredraget.⁴⁸⁶ Roen varte ikke lenge, så snart Lie begynte på foredraget igjen fikk han tilrop. Da det var gått rundt 20 minutter hadde møtet blitt helt kaotisk. Ved talerstolen var det slåsskamp.⁴⁸⁷ En arbeider, Oskar Kjellstrøm, løp fram til talerstolen knyttet nevene mot Lie og kastet et vannglass i brystet på han.⁴⁸⁸ En annen arbeider forsøkte å holde sin egen tale, men ble hysjet ned av Lies tilhengere.⁴⁸⁹ *Internasjonalen* og *Ja vi elsker* ble sunget om hverandre av henholdsvis arbeiderne og Lies tilhengere.⁴⁹⁰ Lie ga til slutt opp og gikk av talerstolen.

Selv om foredraget var over var kvelden var likevel ikke slutt. Det hadde blitt avertert med at det var mulighet for diskusjon etter foredraget, men siden det ikke ble noen diskusjon krevde arbeiderne inngangspengene tilbake. De oppdaget da at en av Lies støttespillere hadde stukket av med kassen. Da det ble oppdaget fulgte arbeidere etter Lie og de andre til *Ekstrabladets* kontor og forlangte å få utlevert pengene, det var jo også vedtatt at de skulle gå til lockoutede arbeidere. Lie og hans tilhengere måtte gå spissrotgang til kontoret og «de gjenværende fascister fikk adskillige knubs» skriver *Arbeiderbladet*.⁴⁹¹ *Aftenposten* skriver at «Under skrik og skrål blev de fulgt bortover gaten, chikanert på det voldsomste og fratatt alle sine aviser og brosjyrer».⁴⁹² Det var først da politiet kom at ting roet seg ned.

Møtet ble også omtalt i *Ekstrabladet*. Lie mente at alle de som lagde bråk var sendt av Martin Tranmæl. Lie beklaget seg også over *Arbeiderbladets* fremstilling, som han mente ikke inneholdt et sant ord. Dagbladets fremstilling gjorde Lie enda sintere og han mente at «Jødeavisen Dagbladet raser imot foredragsholleren fordi han våget å fortelle forsamlingen at venstres ledere Mowinckel og Oftedal er jøder. [...] En hver her hjemme, som tar op jødespørsmålet, må rekne med å ha en hensynsløs motstander i jødernes avis Dagbladet».⁴⁹³

Foredraget forteller oss flere ting. Det mest interessante er at Carl Lie fremsto som lederskikkelsen i den voksende nasjonalsosialistiske bevegelsen. Det var jo han som holdt foredragene og var mest synlig i mediene. Det er også interessant at det Karl Nordbeck var på foredraget, han hadde sittet i styret i Den National Legion og ble også valgt inn i styret til Norsk Folkereisning.

⁴⁸⁶ Aftenposten 31/8-1931. «Stormende møte i Venstres hus»

⁴⁸⁷ *ibid.*

⁴⁸⁸ Ekstrabladet nr. 30. 24711-1931 «En kulturbærer».

⁴⁸⁹ Aftenposten 31/8-1931. «Stormende møte i Venstres hus»

⁴⁹⁰ *ibid.*

⁴⁹¹ Arbeiderbladet 31/8-1931. «Svindleren Carl Lees møte ble meget beveget»

⁴⁹² Aftenposten 31/8-1931. «Stormende møte i Venstres hus»

⁴⁹³ Ekstrabladet nr. 20. 9/9-1931 «Pøblen fra Folkets hus terroriserte Carl Lies foredrag i Venstres hus»

Det er også interessant hvordan de forskjellige avisene framstilte foredraget. *Arbeiderbladet* mente at Carl Lie gikk kapitalistklassens ærend og forsøkte å splitte arbeiderklassen, de var mest opptatt av at Lie rakk ned på fagorganisasjonen. *Dagbladet* var den eneste avisen som bemerket Lies antisemittisme. *Aftenposten* var nøytrale ovenfor Lie og hans meninger, men de fremstilte de protesterende arbeiderene som brølende kommunister.

Det mislykkede foredraget førte ikke til at Lie ga opp foredragsvirksomheten, men det ble ikke noen flere foredrag før et ordensvern var på plass. I desember meldte *Ekstrabladet* at «Norsk Folkereisning vil i de måneder som nu kommer drive en intens opplysningsvirksomhet for å spre kjennskapet om sin sammenslutning og dens formål, og opplyse folket over det hele land om den selvmorderiske klassekamp og humbugen i politiske partier». ⁴⁹⁴ Som en del av opplysningsarbeidet holdt Lie tre foredrag i Torpa, der var det «godt fremmøte og usedvanlig stor interesse». ⁴⁹⁵ I januar holdt Lie foredrag i Levanger og Trondheim. Det var ifølge *Ekstrabladet* et sterkt ordensvern på begge møtene så de ble ikke ødelagt. Det møtte heller ikke opp hverken «kommunister eller Tranmælbanditter», men i Trondheim møtte en rekke av byens mest kjente jøder. ⁴⁹⁶ De forsøkte, men klarte ikke å forstyrre møtet noe særlig. *Ekstrabladet* konkludert med at «møtet var en avgjort seier for Norsk Folkereisning og et dundrende nederlag for jødene». ⁴⁹⁷ I slutten av februar 1932 forsøkte Lie og holde enda et foredrag i Oslo, denne gangen i Studentersamfundet. ⁴⁹⁸ På dette foredraget stilte Norsk Folkereisning med ordensvern. ⁴⁹⁹ Dessverre finnes det ikke kilder som sier noe om hva som skjedde på foredraget eller om det ble holdt.

Lie fortsatte å holde foredrag etter at han ble ekskludert fra Norsk Folkereisning. I 1936 holdt han for eksempel et foredrag i Trondheim med tittelen «Hvad er Jødespørsmålet?». ⁵⁰⁰

Dannelsesmøte og arbeidsutvalg

I oktober 1931 hadde Norsk Folkereisning fått nok medlemmer til å ha et formelt dannelsesmøte og i tillegg hadde økonomien i *Ekstrabladet* blitt så dårlig at det var helt nødvendig å danne en organisasjon som kunne hindre at avisen gikk konkurs. Dannelsesmøtet ble holdt den 11. oktober. ⁵⁰¹ Der ble det opprettet et arbeidsutvalg som skulle utvikle retningslinjene for

⁴⁹⁴ Ekstrabladet nr. 37. 8/12-1931. «Carl Lie holder foredrag»

⁴⁹⁵ ibid.

⁴⁹⁶ Ekstrabladet nr. 5 29/1-1932. «Norsk Folkereisning danner avdeling i Trondheim»

⁴⁹⁷ ibid.

⁴⁹⁸ Ekstrabladet nr. 8. 26/2-1932. «Redaktør Carl Lie»

⁴⁹⁹ ibid.

⁵⁰⁰ Adresseavisa 6/6-1936. «Jødespørsmålet»

⁵⁰¹ Ekstrabladet nr.27. 14/11-1931. «Nasjonal Reisning legger grunnstene til sitt virke»

organisasjonen. Arbeidsutvalget skulle også «tegne medlemmer, skaffe et sterkt ordensvern, skape et økonomisk grunnlag for vår avis, og så snart som mulig sammenkalle medlemsmøte for valg av styre». ⁵⁰²

Ingeniør H. Slenes ble arbeidsutvalgets formann, gårdbruker And. Aschehaug ble viseformann, gårdbruker Hj. Øiestad ble sekretær og verkstedarbeider Kristian Håkensen ble kasserer. ⁵⁰³ I tillegg satt redaktør Carl Lie, direktør Karl Nordbeck, handelsborger Per Chr. Aas, Kaptein C.F. Graff av Øhr, stud.jur Eiliv Odde Hauge i arbeidsutvalget, varamann var maler Kåre Lindahl. ⁵⁰⁴ Det var nok noen forandringer i arbeidsutvalget på høsten for da det først ble annonsert i avisen 3. november ble utvalget kun oppført med yrkestitler og de stemmer ikke med yrkestitlene i heftet. ⁵⁰⁵ I *Ekstrabladet* skrev man at det var en arkitekt og gårdeier i arbeidsutvalget. ⁵⁰⁶ Det må ha vært arkitekt og gårdeier Eugen Nielsen.

Den første beslutningen arbeidsutvalget tok var å skifte navn fra Nasjonal Reisning til Norsk Folkereisning. ⁵⁰⁷ Arbeidsutvalget produserte et hefte på 31 sider kalt *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*, det ble trykket en gang mellom oktober og desember 1931. ⁵⁰⁸ I heftet ble Norsk Folkereisnings retningslinjer og lover presentert. I korte trekk gikk det ut på og beskytte den nordiske rasen, styrke «den lutherske religion» og kjempe «mot Marxisme, kommunisme, parlamentarisme, offentlig og kommunal korrupsjon, jesuittisk og jødisk virksomhet». ⁵⁰⁹ Økonomien skulle forbedres ved å fjerne streikerett, øke produksjonen og opprette fagråd.

Arbeidsutvalget skisserte også medlemskriterier og et lovverk for organisasjonen. NFR skulle ledes av et årlig valgt styre støttet av et råd på maksimalt 30 medlemmer. Styret skulle sørge for å bygge opp organisasjonen fram til de kunne nå målet sitt som var «at de politiske partier skal avløses av næringsorganisasjoner og at der skal velges representanter til storting og kommuner fra disse istedetfor fra de politiske partier». ⁵¹⁰

Ekstrabladet ble Norsk Folkereisnings offisielle organ og som en følge av det ble avisens økonomi bedre. Arbeidsutvalget stilte seg som kausjonister for et lån på 3000 kroner mot eiendomsretten til *Ekstrabladet*. ⁵¹¹ Dette var grunnlaget for Lies eksklusjon i april da det viste seg

⁵⁰² Ekstrabladet nr.27. 14/11-1931. «Nasjonal Reisning legger grunnstene til sitt virke»

⁵⁰³ *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*. Oslo: Ekstrabladets trykkeri, 1931: 28.

⁵⁰⁴ *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*, 1931: 28

⁵⁰⁵ *ibid.*

⁵⁰⁶ Ekstrabladet nr. 32. 3/11-1931. «N.F.R.s arbeidsutvalg»

⁵⁰⁷ Ekstrabladet nr. 28. 17/11-1931. «N.F..R.»

⁵⁰⁸ *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*, 1931.

⁵⁰⁹ *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*, 1931: 3.

⁵¹⁰ *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*, 1931: 27.

⁵¹¹ Arbeiderbladet 10/6-1932. «Historien om spyfluen og dens endelig»

at Lie ikke hadde oppgitt *Ekstrabladets* betydelig gjeld og fraværet av aktiva.⁵¹² Den nye kapitalen kom godt med og bidro til at avisen kom jevnlig ut i et par måneders tid.

Norsk Folkereisning landsmøte og splittelse

Kildene er vage på hva NFR foretok seg fram til landsmøtet i mars 1932. Ifølge *Ekstrabladet* var det aktivitet i både Bergen, Stavanger og Trondheim. Det var foredragsvirksomhet og *Ekstrabladet* meldte at det ble dannet en Trondheimsavdeling i januar 1932.⁵¹³ Det er ingen andre kilder enn *Ekstrabladet* som nevner denne aktivitet så det er umulig å si noe sikkert om aktivitetsnivået i de forskjellige avdelingene og medlemstall på denne tiden. Det man kan si med sikkerhet er at organisasjonen arbeidet med å rekruttere medlemmer og i mars 1932 hadde man nok medlemmer til å holde det første landsmøte.

Det konstituerende landsmøtet ble holdt i Oslo 21. mars 1932.⁵¹⁴ Det gikk etter alt å dømme bra. Det ble valgt et styre bestående av formann And. Ascehoug, viseformann Marta Steinsvik, Karl Nordbeck, Kristian Håkensen og Carl Lie.⁵¹⁵ I tillegg ble det valgt varamenn og medlemmer av Norsk Folkereisnings råd. Totalt fikk 25 personer et eller annet verv i Norsk Folkereisning på landsmøtet. I rådet satt blant annet Adolf Egeberg jr. og Kåre Lindahl.⁵¹⁶ Med unntak av Slenes og Hauge fikk hele arbeidsutvalget verv i styret, i rådet eller som vara på det konstituerende møtet i mars 1932.

Allerede måneden etter ble organisasjonen splittet. På styremøtet 26 april 1932 trakk Lie og Steinsvik seg ut av styret og ble samtidig ekskludert.⁵¹⁷ Det førte til at *Ekstrabladet* sluttet å fungere som organ for Norsk Folkereisning, og som en konsekvens av det mistet *Ekstrabladet* sin økonomiske støtte og ble nødt til å legge ned. Marta Steinsvik og resten av Norsk Folkereisnings styre hadde en offentlig skittentøysvask i *Aftenposten*. Carl Lie ga ut *Hakekorset* og stiftet Norges Nasjonal-Sosialistiske Parti. Lie ble også anmeldt av Norsk Folkereisning som mente at de var blitt svindlet.

Medlemstall og medlemmer

Hvor mange som faktisk meldte seg inn i Norsk Folkereisning er vanskelig å anslå, men det var

⁵¹² Arbeiderbladet 10/6-1932. «Historien om spyfluen og dens endelig»

⁵¹³ Ekstrabladet nr. 5. 29/1-1932. «Norsk Folkereisning danner avdeling i Trondheim».

⁵¹⁴ Ekstrabladet nr. 12. 1/4-1932. «Landsmøte i Norsk Folkereisning»

⁵¹⁵ ibid. Varamennene var: Gårdbruker Hj. Øiestad og Handelsborger P. Chr. Aas.

⁵¹⁶ ibid. De resterende 16 var: Gårdbruker Mortvedt, fra Brandbu Konsul Warwic, fra Kristiansund N. Kaptein Kollenborg, fra Blommenholm. Restauratør T. Tonning(Tønning?). Ingeniør F. Bing. Otto Møller, fra Sinsen. Disponent Ellefsen. Kunstmaler Thv. Lerdahl. Gårdbruker Hans Gunnestad. Kjøpmann Scharf. Finn Ulven. Rørleggermester H.L. Lund. Lars Widding. Th. Gjølstad. Brede(Bredo?) Olsen. Kaptein Graff av Øhr.

⁵¹⁷ Aftenposten 18/5-1932. «Norsk Folkereisning og Karl Norbeck»

ingen stor organisasjon. *Arbeiderbladet* skriver at på dannelsesmøtet til Norsk Folkereisning «møtte 13-14 personer, og ni av disse ble innvalgt i arbeidsutvalget for den nye organisasjonen». ⁵¹⁸ Det møtet *Arbeiderbladet* referer til var det som fant sted den 11. oktober 1931. ⁵¹⁹ Som vi har sett fikk 25 stykker verv på dannelsesmøtet i mars. I tillegg til de som fikk verv kan vi nok regne med Eiliv Odde Hauge, som var satt i arbeidsutvalget. Ifølge avisen var det også en Eiliv Nielsen som var leder for Norsk Folkereisning Trondheims-avdeling. Det var også en H.R. Haahum som tok over styreplassen til Lie. ⁵²⁰ Så vi kjenner til navnet på 28 medlemmer.

Den 19. november 1932 ringte Kaptein Graff av Øhr til Kaptein A.F. Munthe for å snakke om Norsk Folkereisning, han ikke tak i Munthe men la igjen en beskjed. Munthe var medlem i Quislings Nordiske Folkereisning. ⁵²¹ Graff av Øhr fortalte at Norsk Folkereisning hadde rensket ut de sosialistiske elementene, blant annet hadde Kristian Håkensen mistet styreplassen. Etter utrenskningene fortalte Graff av Øhr at Norsk Folkereisning hadde rundt 200 medlemmer. Grunnen til at Graff av Øhr ringte Munthe var for å si at han ville arbeide for at organisasjonen skulle skifte navn slik de to organisasjonene ikke kunne forveksles og at den skulle melde seg inn i Nordisk Folkereisning som «en tilsluttet organisasjon». ⁵²² Hvis det medlemstallet stemmer så vil det si at Norsk Folkereisning var langt større en Nordisk Folkereisning. I Nordisk Folkereisning møtte det på det meste opp cirka 30 medlemmer. ⁵²³

Spørsmålet man da kan spørre seg er om 200 medlemmer er plausibelt? Jeg tror det er det. Da Den National Legion stilte til valg i 1927 fikk den 1210 stemmer bare i Oslo. ⁵²⁴ NNSAP hadde antagelig rundt 1000 medlemmer på det største. ⁵²⁵ Sett i forhold til de to partiene høres ikke 200 personer urimelig ut, *Ekstrabladet* hadde antagelig rundt 1200 abonnenter på det meste. Likevel så er det jo et poeng at selv om Graff av Øhr doblet, eller til og med firedoblet den faktiske medlemsmassen så var Norsk Folkereisning en større organisasjon målt i medlemmer en Quislings Nordiske Folkereisning.

Hvem var det som ble medlemmer i Norsk Folkereisning? Som vi har sett var det en viss overlapping med Den Nationale Legion. To av lederskikkelsene i Legionen ble med i Norsk

⁵¹⁸ *Arbeiderbladet* 10/6-1932. «Historien om spyfluen og dens endelig»

⁵¹⁹ *Ekstrabladet* nr.27. 14/11-1931. «Nasjonal Reisning legger grunnstene til sitt virke»

⁵²⁰ «Kaptein Graff av Øhr meddeler følgende i telefonen» Riksarkivet: Vidkun Quisling PA-0750/F/L0001/0002. (Se Vedlegg 2)

⁵²¹ Høidal, 2002: 102.

⁵²² «Kaptein Graff av Øhr meddeler følgende i telefonen» Riksarkivet: Vidkun Quisling PA-0750/F/L0001/0002.

⁵²³ Høidal, 2002: 56.

⁵²⁴ Emberland, 2015(manuskript): 91.

⁵²⁵ Emberland og Roughvedt, 2004: 196.

Folkereisning, Karl Nordbeck og Eugen Nielsen. Det kan godt være at flere legionærer ble med i Norsk Folkereisning. Disse kan man tenke seg var mer moderate enn de nasjonalsosialistiske medlemmene som startet NNSAP. Hvordan styrkeforholdet var er umulig å anslå, men det at Graff av Øhr fortalte Munthe at NFR hadde rensket ut de sosialistiske elementene tyder på at nasjonalsosialistene var i mindretall. I likhet med Legionen bestod nok Folkereisningen av en stor andel som var misfornøyde med politikerne og så kommunismen som en stor trussel som måtte bekjempes. De var ikke ute etter å omdanne Norge til en nasjonalsosialistisk stat. De var på det meste proto-fascister.

Nasjonalsosialismen i Norsk Folkereisning?

Enhver kamp for å frigjøre og samle vårt folk er helt nyttesløs dersom den ikke bygger på rasen. Skal folket gjenfødes og vekkes til selvhevdelse og samlet nasjonal handling, kan det kun bli ved en bevegelse som står i den mest intime pakt med vår folkerases innerste karakter og lynne. Folket må gjenreises innenfra ved å gis tilbake troen på sig selv og den nordiske rases overfor andre raser, og samles til felles kamp utad mot all fremmede, nedbrytende krefter som vil ødelegge alt godt, byggende, handlekraftig og ideelt i folket. Det skulde være nok å henvise til historien som viser at det er den nordiske rase som har skapt alle store kulturer, den greske, den romerske, den germanske, og at en er mer samfundsskapende, handlekraftig og hardfør enn noen annen rase.⁵²⁶

Slik starter Norsk Folkereisnings hefte, dette utdraget passer rett inn i Griffins definisjon på fascismens mytiske kjerne. Det norske folket må reise seg slik at Norge kunne bli gjenfødt.

Likevel var det nok sånn at Norsk Folkereisning ikke radikale nok til å bli definert som noe annet en proto-fascistisk. Organisasjonen hadde mange fascistiske trekkene, men den var ikke ekstrem nok til å ødelegge det bestående samfunnet. Det er også et poeng at Norsk Folkereisning ikke omtalte seg selv som nasjonalsosialistisk, det var det bare *Ekstrabladet*, Lie og Egeberg som gjorde. I heftet til Norsk Folkereisning ble heller ikke hakekorset brukt. Likevel så må det sies at Norsk Folkereisning var antisemittisk og rasistisk, i heftet skriver de blant annet at «det er jødene og den jøde-materialistiske livsanskuelse som står bak den nuværende samfunnsnedbrytende arbeiderbevegelse» og «for oss norboer er blodblanding med jødene ved inngifte, den rene

⁵²⁶ Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931: 5.

gift».⁵²⁷

I Norsk Folkereisning reagerte medlemmene når de mente at noe gikk for langt. Et eksempel på det er det styret i Norsk Folkereisning skriver i *Aftenposten* etter at de ekskluderte medlemmene hadde dannet NNSAP og vært involvert i to gateslagsmål i mai 1932. «Norsk Folkereisning er en helt norsk-nasjonal organisasjon, hvis retningslinjer nettop krever skjerpet straff og skarpere lovbestemmelser mot enhver samfundstridig virksomhet, lovbrytere og gatens terror».⁵²⁸

Et annet eksempel er i oktober 1931 da Hj. Øiestad i arbeidsutvalget måtte rykke ut å slukke Lies brannfakler.⁵²⁹ Lie hadde sagt at Stortinget skulle jages vekk med et bondetog, noe et NFR-medlem syntes hørtes farlig ut.⁵³⁰ Øiestad beroliget nervøse lesere med at man selvfølgelig ikke skulle avskaffe Stortinget som institusjon, bare erstatte de nåværende representantene med noen mer egnete.⁵³¹ Det var innenfor grunnloven, mente Øiestad, fordi det daværende storting var «*grunnlovsstridig sammensatt*».⁵³²

Det er også interessant at Norsk Folkereisning ikke innførte førerprinsippet. Organisasjonen skulle ledes av et valgt styre. Man kan spørre seg om dette var en konsekvens av de tidligere legionærenes erfaring med Karl Meyer som fører eller om det var et forsøk på å distansere seg fra nasjonalsosialismen. Norsk Folkereisning var nok ikke radikale nok til å kunne karakteriseres som noe mer enn proto-fascistisk. Likevel ble organisasjonen et samlingspunkt for flere nasjonalsosialister, da disse ble ekskludert eller gikk ut av organisasjonen dannet de NNSAP.

Oppvask i *Aftenposten*

Marta Steinsvik hadde en oppvask med Norsk Folkereisning i *Aftenposten*. Bakgrunnen til oppvasken var en artikkel om et slagsmål mellom arbeiderungdom og «en del ungdom, som sogner under *Hakekorset*».⁵³³ *Aftenposten* hevdet at Norsk Folkereisning ga ut *Hakekorset* og at Karl Nordbeck og Carl Lie var blant lederne i organisasjonen.⁵³⁴ Artikkelen ble skrevet etter at Lie og Steinsvik ble ekskludert.

Karl Nordbeck reagerte på artikkelen og skrev til avisen. Den 11. mai publiserte *Aftenposten*

⁵²⁷ Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931: 6.

⁵²⁸ *Aftenposten* 27/5-1932. «Norsk Folkereisning (N.F.R.)

⁵²⁹ Ekstrabladet 24/10-1931. «En misforståelse»

⁵³⁰ *ibid.*

⁵³¹ *ibid.*

⁵³² *ibid.*

⁵³³ *Aftenposten* 9/5-1932. «Hakekorsets kamp i Rosenkrantzgaten»

⁵³⁴ *ibid.*

en meddelelse av Norbeck. I den skriver Norbeck at Lie og Steinsvik var blitt ekskludert og at han «håber organisasjonen vil vokse, og bli sterk, da vi nu har fått ukruttet ut».⁵³⁵

Den «chikanøse form hr. Norbeck» ga meddelelsen sin provoserte Steinsvik til å svare.⁵³⁶ I *Aftenposten* den 18. mai redegjøre Steinsvik for sin involvering i Norsk Folkereisning. Hun hadde blitt invitert til det konstituerende landsmøtet og siden «N.F.R. ifølge sine statutter skulde være en nasjonal bevegelse som bl.a. vilde arbeide for den lutherske kirke og mot bolsjevistiske tendenser» ble hun med.⁵³⁷ Steinsvik ble etter ganske kort tid klar over at hun «ikke kunde sympatisere ed styreflertallets (inkl. hr. Nordbeck's) opfatning av bevegelsens mål og midler».⁵³⁸ Etter å ha protestert mot det hun mente var «graverende styrebeslutninger» trakk hun seg 26 april». Lie trakk seg også ut samtidig og på samme grunnlag ifølge Steinsvik.⁵³⁹

Norsk Folkereisnings styre så seg nødt til å svare Steinsvik og *Aftenposten*. Siste ord i oppvasken ble gitt 27 mai, da påpekte styret at Lie hadde blitt ekskludert av flere grunner, «deriblandt fordi han hadde erholdt betydelige beløp av N.F.R.s midler uten å oppfylle sine forpliktelser herfor».⁵⁴⁰ Norsk Folkereisning hadde derfor brutt «forbindelsen med Ekstrabladet og hr. Lie» og styret besluttet «å overgi hans operasjoner til nærmere granskning for rette forum».⁵⁴¹ Rette forum var Oslo forhørsrett. Striden med Steinsvik lot de løpe ut i sanden.

Marta Steinsvik og Norsk Folkereisning

Marta Steinsviks korte periode i Norsk Folkereisning har blitt beskrevet i biografien om Marta Steinsvik, *Kors og Kårde*, der er den viet et omtrent halvt kapittel.⁵⁴² Dessverre er det fullt av faktafeil fordi bokens forfatter, Ingeborg Solbrekken, blander sammen Norsk og Nordisk Folkereisning og trekker Quisling inn i den interne striden i Norsk Folkereisning. Det er fort gjort, navnene ligner på hverandre, problemet er bare at en av kildene hennes er meddelelsen av Karl Norbeck fra den 11. mai, den henviser til en artikkel i *Aftenposten* 2 dager tidligere.⁵⁴³ I den artikkelen opplyste *Aftenposten* at «Den norske folkereisning. Den må ikke forveksles med Den nordiske folkereisning. De to foreninger har intet med hverandre å gjøre»⁵⁴⁴

⁵³⁵ Aftenposten 11/5-1932. «Hakekorsets kamp i Rosenkrantzgaten. Fra direktør Norbeck»

⁵³⁶ Aftenposten 18/5-1932. «Norsk Folkereisning og Karl Norbeck»

⁵³⁷ *ibid.*

⁵³⁸ *ibid.*

⁵³⁹ *ibid.*

⁵⁴⁰ Aftenposten 27/5-1932. «Norsk Folkereisning»

⁵⁴¹ *ibid.*

⁵⁴² Solbrekken, Ingeborg. *Kors og kårde. Marta Steinsviks liv og virke 1877-1950*. Oslo: Vidarforlaget, 2012.: 491-500.

⁵⁴³ Aftenposten 11/5-1932. «Hakekorsets kamp i Rosenkrantzgaten»

⁵⁴⁴ Aftenposten 9/5-1932. «Hakekorsets kamp i Rosenkrantzgaten»

Solbrekken forsøker tidligere i boken å revaske Steinsvik fra påstanden om at hun var antisemitt ved å hevde at «påstanden om at Marta Steinsvik var antisemitt, stammer fra det faktum at hun i 1932 ble valgt inn i styret for Norsk Folkereisning.»⁵⁴⁵ Norsk Folkereisning var, som vi allerede har sett, en antisemittisk organisasjon og den hadde *Ekstrabladet* som organ, en dypt antisemittisk og nasjonalsosialistisk avis med Hakekorslogo. Det er liten tvil om at Steinsvik viste hva denne organisasjonen sto for.

Det er lite vi kan si med sikkerhet om Marta Steinsviks deltagelse i Norsk Folkereisning. *Ekstrabladet* hadde trykket en positiv artikkel om henne og det ble annonsert for Steinsviks anti-katolske bok *St Peters Himmelnøkler*.⁵⁴⁶ Det stemmer nok at hun ble invitert inn i bevegelsen, men hva som gjorde at hun trakk seg ut er ukjent.

Eugen Nielsen og Norsk Folkereisning

Nielsens navn dukker ikke direkte opp i noe av materialet om Norsk Folkereisning, men det er liten tvil om han støttet organisasjonen. Nielsens anonymitet i Norsk Folkereisning stemmer med hans karakter. Nielsens erfaringer med Den Nationale Legion i 1927 førte til at han ikke ville bli medlem av noen organisasjon igjen.⁵⁴⁷ Han ble heller ikke medlem av NNSAP.⁵⁴⁸ Et parti han betraktet som nærmest sitt private parti fra opprettelsen av *Fronten* i 1932 til bruddet med medlemmene i 1934.⁵⁴⁹ I NNSAP ville Nielsen være «bakmann og økonomisk støttespiller».⁵⁵⁰ Den samme rollen inntok han i Norsk Folkereisning. Av ukjente grunner forsvant han ut av Norsk Folkereisning på samme tid som Lie og «tok over» Lies nye parti, Norges Nasjonal-Sosialistiske Parti. Det var antagelig fordi Norsk Folkereisning ikke var antisemittisk og antifrimurersk nok for Nielsen. Som vi allerede har sett var Nielsen med i Norsk Folkereisnings arbeidsutvalg på starten, men han ville antagelig ikke ha navnet sitt på trykk.

Norsk Folkereisning mot Carl Lie.

Den 24. mai 1932 meldte *Arbeiderbladet* at styret i Norsk Folkereisning hadde anmeldt Lie for bedrageri.⁵⁵¹ Denne saken var av stor interesse for *Arbeiderbladet*. De sendte en reporter og en rettstegner for å dekke saken da den rettslige forundersøkelsen åpnet i Oslo byrett den 10. juni. Rettsreferatet har imidlertid vist seg å være vanskelig å finne og er antagelig offer for

⁵⁴⁵ Solbrekken, 2012: 333.

⁵⁴⁶ Ekstrabladet nr. 17. 26/6-1931. «Fru Martha Steinsvik».

⁵⁴⁷ Emberland, 2015(manuskript): 110.

⁵⁴⁸ Emberland, 2015(manuskript): 127.

⁵⁴⁹ Emberland, 2003: 127.

⁵⁵⁰ Emberland, 2015(manuskript): 127.

⁵⁵¹ Arbeiderbladet 24/5-1932 «Carl Lie anmeldt for bedragerier»

ureglementert kassasjon ved Oslo Politikammer.⁵⁵² Det er derfor *Arbeiderbladets* versjon som ligger til grunn for fremstillingen av saken.

Bakgrunnen for rettsaken var at Lie høsten 1931 hadde problemer med å finansiere *Ekstrabladet*, de private bidrag han hadde fått var ikke tilstrekkelige og gjelden steg.⁵⁵³ Han måtte derfor finne en annen måte å finansiere avisen på. Det var begynt å bli fart i arbeidet rundt Norsk Folkereisning høsten 1931 og organisasjonen ble *Ekstrabladets* redning. Etter at det var nedsatt et arbeidsutvalg og *Ekstrabladet* ble Norsk Folkereisnings organ gikk arbeidsutvalgs medlemmer med på å stille seg som kausjonister for et lån på 3000 kroner.⁵⁵⁴ Som sikkerhet stilte Lie *Ekstrabladet*, men han lot være å nevne at avisen ikke hadde noen nevneverdig aktiva og en gjeld på flere tusen kroner.⁵⁵⁵

Da arbeidsutvalget ble klar over avisen dårlige økonomi utnevnte de et økonomiutvalg. Det ble nedsatt mellom den 11. oktober og den 3. november og besto av en revisor og en forretningsfører som skulle sørge for at avisen ble driftet bedre.⁵⁵⁶ Økonomiutvalget gjorde tydeligvis jobben sin. Fra det ble utnevnt og fram til Norsk Folkereisnings konstituerende møte kom avisen regelmessig og ofte ut. I april ble Lie ekskludert fra Norsk Folkereisnings styre og etter alt å dømme overtok styret i Norsk Folkereisning *Ekstrabladet* i mai.⁵⁵⁷ Styret oppdaget da at det eneste de fikk fra *Ekstrabladets* bo var gjeld og anmeldte Lie for bedrageri.⁵⁵⁸

Saken fortsatte den 20. og den 21. juni. Da ble Karl Norbeck, Marta Steinsvik og And. Aschehaug avhørt. *Arbeiderbladet* sendte ikke en reporter til dette møtet så hva som kom fram i saken vet vi ikke.⁵⁵⁹ Den 28. juni meldte *Arbeiderbladet* at forundersøkelsen var avsluttet. Etter en rekke avhør ble saken sendte videre til påtalemyndigheten hvor skyldspørsmålet skulle avgjøres.⁵⁶⁰ Det virker ikke som om det ble noen dom. *Arbeiderbladet* meldte vanligvis fra når noe gikk galt for Lie, men skrev ikke noe mer om denne saken. Det er heller ingenting i landssviksaken til Lie som skulle tilsi at han ble dømt for noe annet enn de to presseforsøelsene han fikk på 1920-tallet.

Den 30. juni fikk Lie publisert en meddelelse i *Arbeiderbladet*. Avisen tok den inn, men det var ikke helt frivillig for avisen poengterte at meddelelsen var noe Lie forlangte inntatt «under

⁵⁵² E-post fra Statsarkivet. 20/3-2015.

⁵⁵³ *Arbeiderbladet* 10/6-1932. «Historien om spyfluen og dens endelig.»

⁵⁵⁴ *ibid.*

⁵⁵⁵ *ibid.*

⁵⁵⁶ *Ekstrabladet* nr. 32. 3/11-1932. «Avisens fremtid sikret»

⁵⁵⁷ *Arbeiderbladet* 10/6-1932. «Historien om spyfluen og dens endelig.»

⁵⁵⁸ *ibid.*

⁵⁵⁹ *Arbeiderbladet* 21/6-1932. «Spyfluens endeligt»

⁵⁶⁰ *Arbeiderbladet* 28/6-1932. «Bedrageri-anmeldelsen mot Carl Lie»

henvisning til straffeloven».⁵⁶¹ I meddelelsen påstod Lie at det var han ikke var under etterforskning, det var tvert om han som hadde anlagt sak mot Norsk Folkereisnings styre. Han hevdet også at han hadde anmeldt dem for falsk anklage, injurier samt at det skulle reises tiltale mot det «ulovlige styre for Norsk folkereisning».⁵⁶² *Arbeiderbladet* trodde ikke på dette og trakk frem uttalelser fra oppdagelsessjef Sveen som sa at Lie var under etterforskning.⁵⁶³ Denne meddelelsen er interessant av to grunner, den kan tolkes som at Lie forsøkte å få kontrollen over Norsk folkereisning igjen, eller den kan tolkes som et slags brannslukningsforsøk for Lies omdømme.

Det kan tenkes at bedragerianmeldelsen var en måte å presse Lie ut av Norsk Folkereisning. I organisasjonen var det samlet en rekke forskjellig folk, men det virker som de mindre radikale var i flertall. I november sendte formannen i Norsk Folkereisnings råd Kaptein Graff av Øhr en melding til Kaptein A.F. Munthe i Nordisk Folkereisning. I meldingen fortalte Graff av Øhr at «organisasjonen har nu rensket ut alle sosialistiske elementer, bl.a. er redaktør Lie gått ut».⁵⁶⁴ Hvem disse sosialistiske elementene var kan vi ikke vite helt sikker, og hva Graff av Øhr mente med sosialistisk er også ukjent. En rimelig antagelse er at disse i stor grad overlapper med medlemmene i Lies neste politiske organisasjon, NNSAP, og at de i stor grad hadde befunnet seg i Norsk Folkereisnings ordensvern, SA. I Lies tilfelle var det nok derimot tilfellet at han ble ekskludert fordi styret mente seg svindlet.

Norsk Folkereisnings SA.

Etter katastrofale foredraget til Lie i august 1931 var det åpenbart at Norsk Folkereisning trengte et ordensvern. Allerede i midten av september ble ordensvernet proklamert. Navnet på ordensvernet tok man fra det tyske nazipartiet, og Norsk Folkereisnings SA proklamert.⁵⁶⁵ I *Ekstrabladet* oppfordret man «enhver nasjonalbevist ungdom om å slutte op om SA til vern om det 20. århundredes store ide: Den nasjonalsocialistiske frihetskamp»⁵⁶⁶

I tillegg til å beskytte Norske Folkereisnings talere, ledere og organisasjon skulle SA være Norsk Folkereisnings ansikt utad og dens «levende propaganda-organisme».⁵⁶⁷ SA var hverken en hemmelig eller en miliær organisasjon og aktivitetene skulle skje i det åpne. For å være klare til å

⁵⁶¹ *Arbeiderbladet* 30/6-1932. «Spyfluen og dens redaktør»

⁵⁶² *ibid.*

⁵⁶³ *ibid.*

⁵⁶⁴ «Kaptein Graff av Øhr meddeler følgende i telefonen» Riksarkivet: Vidkun Quisling PA-0750/F/L0001/0002.

⁵⁶⁵ *Ekstrabladet* nr. 22. 23/9-1931. «S.A.»

⁵⁶⁶ *ibid.*

⁵⁶⁷ *ibid.*

møte utfordringene skulle SA sørge for «fysisk oppdragelse og disiplin» og man skulle øve seg i «sport, nødverge, boksing og jui-jutsi»⁵⁶⁸.

Det har ikke vært lett og finne ut noe om SA. Det virker som om den har ført en ganske anonym tilværelse. SA ble bare omtalt direkte en annen gang i *Ekstrabladet*, det var i en artikkel i mars 1932. Den var skrevet av SA-medlem Kåre Lindahl. Han forsøkte å rekruttere flere medlemmer. «Meld Dere inn i SA og kjemp Dere frem til seir under Hakekorsets fane» manet han.⁵⁶⁹ Lindahl er forøvrig det eneste SA-medlemmet vi kjenner navnet på.⁵⁷⁰

SA ble ikke nevnt, men i reklamen for og omtalene av Lies senere foredrag ble alltid ordensvernet nevnt så det må ha vært mer en et medlem.⁵⁷¹ Det er sannsynlig at medlemmene i SA i stor grad overlappet med de som stiftet Norges Nasjonal-Socialistiske Arbeiderparti i mai 1932.

Spilte Norsk Folkereisnings SA noen rolle? Antagelig ikke, de eneste livstegnene som finnes i avisen er de to artiklene i *Ekstrabladet* og et par indirekte referanser til SA. Det finnes ikke noe medlemsregister, så å skulle anslå noe størrelse vil bli ren spekulasjon, men de var antagelig svært få.

Carl Lies tilhengere

I siste nummer av *Ekstrabladet*, etter at avisen sluttet å fungere som organ for Norsk Folkereisning, ble det skrevet en artikkel om «Hitlers triumf ved de siste valg».⁵⁷² I artikkelen skriver avisen at «Nasjonalsosialismen må få sin organisasjon i Norge! om kort tid begynner vi med møter og demonstrasjoner. Alle må med! La oss følge Hitlers eksempel!»⁵⁷³ Allerede i starten av mai 1932 fikk Norge sin nasjonalsosialistiske organisasjon.

Den 6. mai 1932 kom det første og eneste nummeret av *Hakekorset* ut. Tom B. Jensen skriver at det var en fortsettelse av *Ekstrabladet*.⁵⁷⁴ Jeg er ikke så sikker på at det kan regnes som det fordi *Ekstrabladet* var tett knyttet til Norsk Folkereisning og *Hakekorset* var et forsøk på å starte en helt ny organisasjon. Et problem med denne delen av oppgaven er at jeg ikke har klart å oppdrive *Hakekorset*. Nasjonalbiblioteket har registrert at de hadde en utgave, men den er blitt

⁵⁶⁸ Ekstrabladet nr. 22. 23/9-1931. «S.A.»

⁵⁶⁹ Ekstrabladet nr. 10. 11/3-1932. «Norsk ungdom – Frem til Handling! Meld Dem inn i N.F.R.s S.A. avdeling!»

⁵⁷⁰ Kåre Lindahl (født 10/4-1913) ble medlem av NS i 1933. Han forble i partiet til sin død, enten 8/12-1940 eller 27/2-1941. L-sak Kåre Lindahl.

⁵⁷¹ Ekstrabladet nr. 5 29/1-1932. «Norsk Folkereisning danner avdeling i Trondheim» og nr. 8. 26/2-1932. «Redaktør Carl Lie»

⁵⁷² Ekstrabladet nr. 16. 29/4-1932. «Hitlers triumf ved de siste valg»

⁵⁷³ ibid.

⁵⁷⁴ Jensen, 1992: 38.

borte. Heldigvis for oss skapte utgivelsen av *Hakekorset* en del bråk i Oslo og ble delvis referert i avisene så det er mulig å skape seg et godt bilde av hva som sto i *Hakekorset*.

Den 2. mai 1932 ble, ifølge *Arbeiderbladet*, NNSAP stiftet og Lie ble valgt som leder.⁵⁷⁵ *Morgenbladet* skriver at «Norges nasjonal-socialistiske parti blev mandag[2. mai] stiftet på et møte her i byen og det organiseres helt efter mønster fra Hitlerbevegelsen i Tyskland. Partiet har allerede fått sitt organ *Hakekorset*, det er nærmest en fortsettelse av *Ekstrabladet*». ⁵⁷⁶ Hadde *Arbeiderbladet* vært den eneste kilden som sa at Lie var den første lederen NNSAP så hadde det vært all grunn til å være skeptisk. *Arbeiderbladet* hadde ikke fullstendig oversikt over sine motstandere, de mente blant annet at Norsk Folkereisning var en del av den Nordiske Folkereisning, noe som ikke stemmer.⁵⁷⁷ *Alarm* mente også at Lie var lederen i NNSAP.⁵⁷⁸ Det samme gjorde *Arbeidet*.⁵⁷⁹ Det sikkert at Lie var involvert i dannelsen av NNSAP, under et Statspolitiavhør i 1942 fortalte Lie selv at han «har startet partiet Norsk Folkereisning i 1930, og Norges nasjonalsosialistiske arbeiderparti i 1931». ⁵⁸⁰ Datoene er et år for tidlig, men det viser at han var med på å starte NNSAP. *Hakekorset* skulle også være NNSAPs organ.⁵⁸¹ Lie og *Hakekorset* forsvant imidlertid fort ut av partiet. Ingen av dem nevnes i NNSAPs nye avis *Fronten* da den begynte å komme ut i juni 1932.

Allerede fredag 6. mai skapte partiet uro. *Arbeiderbladet* skriver at «En del av de unge jyslinger som har forlest sig på beretningene om Hitler optrådte igår kveld på Karl Johan med «hakekors» rundt armen». ⁵⁸² NNSAP-ungdommen solgte *Hakekorset* og det provoserte en del annen ungdom. *Morgenbladet* skriver at noen arbeidere reagerte på utdelingen og mente den var ulovlig.⁵⁸³ De fikk tak i en politikonstabel som tok med alle til Piperviken politistasjon for en avgjørelse, men politiet ville ikke stoppe utdelingen.⁵⁸⁴ De dro så tilbake til Karl Johan. En av NNSAPerne forsøkte deretter å holde en tale og fikk sporadiske tilrop med «Leve Hitler» av sine meningsfeller.⁵⁸⁵ Talen ble tydeligvis for mye for noen av tilskuerne for det ble slagsmål mellom nasjonalsosialistene og noen arbeidere. *Aftenposten* beskriver slagsmålet:

⁵⁷⁵ *Arbeiderbladet* 7/5-1932. «Lappo-banditter begår overfall på Karl Johan»

⁵⁷⁶ *Morgenbladet* 9/5-1932. «Kommunistpetakler i Studenterlunden igår»

⁵⁷⁷ *Arbeiderbladet* 12/5-1932 «Ukruttet»

⁵⁷⁸ *Alarm* 14/5-1932. «En ny fascistorganisasjon i Oslo»

⁵⁷⁹ *Arbeidet* 11/5-1932. «Den norske Hitler»

⁵⁸⁰ L-sak Carl Lie. Dokument 12.

⁵⁸¹ *Arbeiderbladet* 7/5-1932. «Lappo-banditter begår overfall på Karl Johan»

⁵⁸² *ibid.*

⁵⁸³ *Morgenbladet* 7/5-1932. «Slagsmål i centrum»

⁵⁸⁴ *ibid.*

⁵⁸⁵ *ibid.*

Der blev munnhuggeri og derefter et regulært slagsmål, hvori efterhånden flere og flere deltok. Kampens bølger gikk høit, der vanket blå øine og blodige neser, mens de stridende efterhånden trakk sig opover Rosenkrantzgaten mot Bøndernes Hus. En av de kjempende blev så ille medfaren at han måtte bringes til lægevakten med maltraktert nese og kløvet overlepe. På legevakten blev konstatert hjernerystelse, og vedkommende blev innlagt på Ullevål. også en annen blev slemt medfaren, men ikke verre enn at han kunde greie sig hjem.⁵⁸⁶

Slagsmålet i Karl Johans gate virket ikke avskrekkende for NNSAP-aktivistene. Han som havnet på sykehus var en arbeider, dessuten hadde de utlyst til et friluftsmøte i Studenterlunden 8. mai og til tross for slagsmålet så møtte de opp. Frelsesarmeen holdt møte på da Lie og da NNSAP innfant seg på ettermiddagen 8. mai så ble de nødt til å vente.⁵⁸⁷ Ryktet om NNSAP hadde spredt seg i byen og det hadde møtt fram en del mennesker som ville ta en nærmere titt på den nye norske «Hitlerbevegelse».⁵⁸⁸ Politiet var også på stedet. *Arbeiderbladet* skriver at da Frelsesarmemøtet var over ble klart at Lie og de fleste NNSAPerne hadde dratt og «hakekors-merkene blev raskt puttet i lommen av de få som blev igjen».⁵⁸⁹ *Arbeiderbladet* skryter når de sier at de skremte bort Lie. *Morgenbladet* skriver at da Frelsesarmeen var ferdig «steg Carl Lie op på soklen. Noen flammende tale blev det ikke for taleren var ikke før begynt før plassen var oversvømt av kommunister».⁵⁹⁰ *Morgenbladet* er temmelig vage på hvor mange nasjonalsosialister det var som hadde møtt fram, «rundt taleren stod hans ikke fåtallige tilhengere», skriver de.⁵⁹¹ Etter å ha overdøvet Lie forvandlet de fremmøtte arbeiderne NNSAPs friluftsmøte til et fordømmelsesmøte. «Et par arbeidere som var til stede, holdt korte taler, og fortalte hvad dette nye parti, som svindleren Carl Lie stiftet, *er og vil*».⁵⁹² Det ble for mye for en av de gjenværende NNSAPerne. Han tok på seg hakekorsbindet igjen og, med *Arbeiderbladets* ord, «optrådte meget provokatorisk».⁵⁹³ Arbeiderne sang Internasjonalen for å overdøve Lie og de tilskuerne som ikke tok av seg hatten fikk den slått av.⁵⁹⁴ Det ble slagsmål

⁵⁸⁶ Aftenposten 7/5-1932. «Når man leker Tyskland i Norge»

⁵⁸⁷ *Arbeiderbladet* 9/5-1932. «Tre av Carl Lies tilhengere arrestert i Studenterlunden igår».

⁵⁸⁸ *Morgenbladet* 9/5-1932. «Kommunistpetakler i Studenterlunden igår»

⁵⁸⁹ *Arbeiderbladet* 9/5-1932. «Tre av Carl Lies tilhengere arrestert i Studenterlunden igår».

⁵⁹⁰ *Morgenbladet* 9/5-1932. «Kommunistpetakler i Studenterlunden igår»

⁵⁹¹ *ibid.*

⁵⁹² *Arbeiderbladet* 9/5-1932. «Tre av Carl Lies tilhengere arrestert i Studenterlunden igår».

⁵⁹³ *ibid.*

⁵⁹⁴ *Morgenbladet* 9/5-1932. «Kommunistpetakler i Studenterlunden igår»

og NNSAPern ble arrestert av politiet, delvis for hans egen beskyttelse. NNSAPerne var i mindretall. Senere på dagen ble to andre NNSAPere arrestert for det samme.⁵⁹⁵ En av dem som ble arrestert var Stein Barth-Heyerdahl.⁵⁹⁶

Barth-Heyerdahl fikk trykket sin versjon av saken i *Morgenbladet* 10 mai.⁵⁹⁷ I den hevder Barth-Heyerdahl at han tilfeldigvis kom til Studenterlunden da Lie hadde møte.⁵⁹⁸ Der gikk han rett inn «arbeidernes ordensvern som møte for ved terror å hindre et nazistmøte med Carl Lie».⁵⁹⁹ Barth-Heyerdahl hevder at han havnet i slåsskamp med 8-10 arbeidere fordi han og kameratene ikke tok av seg hattene da Internasjonales ble sunget og fordi han reddet en nasjonalsosialist fra å få juling.⁶⁰⁰ Under slåsskampen brakk Barth-Heyerdahl nesen og skadet kjeven før politiet arresterte han.⁶⁰¹

Poenget med artikkelen var at Barth-Heyerdahl mente det var arbeidervernet som hadde startet bråket, ikke kommunistene, derfor måtte organisasjonen forbys.⁶⁰² Barth-Heyerdahl hevder også at «jeg ikke har noget med nasjonalsosialistene og gjøre og antagelig aldri får noget med dem å gjøre».⁶⁰³ Dette er en ytterst tvilsom påstand. Barth-Heyerdahl hadde vært med i Den Nationale Legion og er kjent som en radikal nasjonalsosialist senere på 30-tallet.⁶⁰⁴ Barth-Heyerdahl var også et av de første medlemmene i NNSAP.⁶⁰⁵ Barth-Heyerdahl skrev antagelig at han ikke var nasjonalsosialist for at *Morgenbladet* skulle trykke artikkelen hans. Likevel er det ingenting som knytter navnet hans til hverken *Ekstrabladet* eller Norsk Folkereisning.

Etter gateslagsmålet 8. mai ble det stille i avisene om NNSAP. Om det var flere slagsmål var de ikke nyhetsverdige. Det er ikke så rart at det ble stille rundt partiet for 24. mai kom *Arbeiderbladet* med nyheten om at Carl Lie var anmeldt av styre i Norsk Folkereisning for «forskjellige forhold vedrørende hans befattning av Ekstrabladet, som styret mener er av bedragerisk art».⁶⁰⁶ Og på samme tid foregikk Norsk Folkereisnings oppvask i *Aftenposten*.

Lies lederrolle i NNSAP ble kortvarig. Etter den korte opptreden på Studenterlunden i mai 1932 har jeg ikke funnet noe som knytter Lie til partiet. Det kan være flere grunner til det. En av

⁵⁹⁵ Arbeiderbladet 9/5-1932. «Tre av Carl Lies tilhengere arrestert i Studenterlunden igår».

⁵⁹⁶ *ibid.*

⁵⁹⁷ *Morgenbladet* 10/5-1932. «Hvad der kan hende i Oslo bys centrum»

⁵⁹⁸ *ibid.*

⁵⁹⁹ *ibid.*

⁶⁰⁰ *ibid.*

⁶⁰¹ *ibid.*

⁶⁰² *ibid.*

⁶⁰³ *ibid.*

⁶⁰⁴ Emberland og Roughvedt, 2004: 136-137.

⁶⁰⁵ Emberland og Roughvedt, 2004: 194.

⁶⁰⁶ Arbeiderbladet 24/5-1932. «Carl Lie anmeldt for bedragerier.»

hovedgrunnene er antagelig rettsaken mellom Lie og Norsk Folkereisning. Eugen Nielsen som hadde støttet *Ekstrabladet* finansielt og såvidt sittede i arbeidsutvalget finansierte NNSAPs organ *Fronten*, som ble startet i juni 1932. Det er lett å tenke seg at Nielsen ikke ville ha noe mer med Lie å gjøre hvis han følte seg svindlet. Man kan også tenke seg at for de unge aktivistene i NNSAP ble Lie for gammel og sær. Partiet ble populært blant universitetsstudenter og elever på Oslos gymnaser.⁶⁰⁷ I 1932 var Lie 36 år gammel. Eugen Nielsen var eldre enn Lie, men han hadde midlene til å drifte en avis, det hadde ikke Lie. Carl Lie var i tillegg et svært belastet navn. NNSAP kalte seg et arbeiderparti, men hvis partiet skulle ha noen sjangse til å tiltrekke seg arbeidere måtte de kvitte seg med den, i arbeiderbevegelsen, forhatte Lie. Som vi har sett var han godt kjent og lite likt. Lie ble også veldig aktuell sommeren 1932 da han ble trukket inn i Quisling-saken.

Som vi har sett var Lie med å danne NNSAP gjennom sin avis *Hakekorset*. Datidens aviser gir inntrykk av at han var en lederskikkelse i partiet. En spørsmål å spørre seg er om NNSAP hadde blitt dannet og om det hadde vært klart til å stille til valg i 1933 uten Lie, *Ekstrabladet* og Norsk Folkereisning? Det tok 10 måneder fra avisen startet i desember 1930 til oktober 1931 Norsk Folkereisning fikk et arbeidesutvalget. Det var først i mars 1932 at organisasjonen hadde nok medlemmer til å ha et konstituerende landsmøte. Hadde NNSAPs lederskikkelser, Adolf Egeberg jr. og Eugen Nielsen klart å danne et nasjonalsosialistisk parti som var klar for å stille til valg før sommeren 1933 uten *Ekstrabladet* og Lie? Det virker usannsynlig. Egeberg var i utlandet i perioder fram til sommeren 1932. Likevel må Hitler og det tyskenazipartiets økte oppslutning og popularitet fram til 1933 tas med i betrakningen, det kan godt være at det ført til et norsk nasjonalsosialistisk parti før NS. Man skal likevel ikke underdrive hvor lang tid det kan ta å bygge opp et parti, ikke minst et ekstremt parti. Lie og *Ekstrabladet* la deler av grunnlaget for en norsk nasjonalsosialisme.

Norsk Folkereisning og Nordisk Folkereisning

Det mest interessante punktet i Norsk Folkereisnings retningslinjer er kanskje punkt 12: «Norsk Folkereisning vil arbeide parallelt – helst og i forståelse – med Nordisk Folkereisning, likeoverfor de øvrige germanske og ariske folk».⁶⁰⁸ Her finner vi kanskje grunnen til navneskiftet fordi det kommer tydelig fram i heftet at de grovt overvurderte Nordisk Folkereisnings innflytelse. Nordisk Folkereisning ble oppfattet som en flernasjonal bevegelse. Norsk Folkereisning var kanskje var de eneste ikke-medlemmene som tok Nordisk Folkereisning seriøst. I begrunnelsen for punkt 12 skriver arbeidsutvalget at:

⁶⁰⁷ Emberland, 2003: 125.

⁶⁰⁸ Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931: 3.

Den Nordiske Folkereisning(N.F.) omfatter eller søker å omfatte *alle germanske folk*; og dens samfundsofatning og prinsipper faller i meget sammen med Norsk Folkereisnings. Et samarbeide synes derfor mulig, kanskje ønskelig. Men innen rammen av alle de germanske folk er det norske et av de minste og trenger for å hevde sine rent nasjonale interesser å være organisert som ett folk, før det kan gjøre noen innsats i og med ære og trygghet delta i den store germanske folkereisning som en påaktet faktor i denne, uten fare for sig selv. Derfor vil N.F.R. danne det beste grunnlag for det norske folks deltagelse i N.F.⁶⁰⁹

Da Norsk Folkereisning ble dannet i oktober hadde Nordisk Folkereisning allerede eksistert et halvt års tid, men fordi Vidkun Quisling gikk inn i Regjeringen Kolstad i mai 1931 var det ikke mye aktivitet i Nordisk Folkereisning da Norsk Folkereisning ble dannet. Norsk Folkereisnings ide om at den skulle fungere som den norske armen i Nordisk Folkereisning stemte godt overens med Nordiske Folkereisnings egne retningslinjer. For å unngå å konkurrere med de andre høyreaktivistiske organisasjonene i Norge skulle Nordiske Folkereisning fungere som «et koordinerende paraplyforbund» for nasjonale organisasjoner.⁶¹⁰

Norsk Folkereisning og Nordisk Folkereisning hadde begge navn som ligner, men var de like? Begge organisasjonene hadde et lignende ideologisk grunnlag. Norge var truet av kommunismen. Den som ble ansett som unorsk. Den største kommunistiske faren var det Arbeiderpartiet som utgjorde. Den eneste måten Norge kunne berges fra faren var ved at nordmennene samlet seg og bygget om samfunnet til et mer produktivt ett, uten arbeidskonflikter og parlamentarisme.

Begge organisasjonene hadde et rasistisk grunnsyn fordi de mente at det nordiske folkeslaget var det mest verdifulle og sterkeste. Nordisk Folkereisning var rasistisk, men den var ikke utalt antisemittisk på samme måte som Norsk Folkereisning. Der Nordisk Folkereisning mente at en «hovedoppgave [for organisasjonen] var problemet marxismen, det vil si Arbeiderpartiet»⁶¹¹ Og fastslo at den var «importert».⁶¹² Der tok Norsk Folkereisning det et hakk videre og konkluderte med at det var «jødene og den jødisk-materialistiske livsanskuelse som står bak den nuværende samfundsnedbrytende arbeiderbevegelse».⁶¹³ Norsk Folkereisning var langt mer ekstreme i jødehatet.

⁶⁰⁹ Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931: 17-18.

⁶¹⁰ Høidal, 2002: 56.

⁶¹¹ Høidal, 2002: 57.

⁶¹² ibid.

⁶¹³ Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931: 6.

De to organisasjonene var også annerledes oppbygd. Begge hadde et råd, men Norsk Folkereisning skulle ledes av et styre. Nordisk Folkereisning var basert på førerprinsippet.⁶¹⁴ Norsk Folkereisning var en vanlig organisasjon på den måten at den hadde en avis, møter og foredrag ble avholdt og man forsøkte åpent å rekruttere medlemmer. Nordisk Folkereisning ønsket å vokse i hemmelighet. Medlemmene skulle organisere seg i grupper og celler, på den måten ville man forsøke å oppnå innflytelse.⁶¹⁵ Medlemsmassen var også ganske forskjellig. Nordisk Folkereisnings medlemmer var forretningsmenn, selvstendig næringsdrivende, akademikere og offiserer.⁶¹⁶ Det var et overklassefenomen. Norsk Folkereisning hadde ikke en like topptung medlemsmasse, den hadde både kroppsarbeidere og ingeniører.

Norsk Folkereisning inn i NS?

I *Vi er jo et militært parti* skriver Borgersrud at en kvinne forvekslet Norsk og Nordisk Folkereisning, og da hun skjønnte at det var snakk om to forskjellige organisasjoner kontaktet hun Leonard Prytz i Nordisk Folkereisning, det dannet grunnlaget «for at det senere ble tatt formell kontakt med Norsk Folkereisning. Enden på det hele ble at Norsk Folkereisning gikk inn i det nystiftede NS høsten 1933».⁶¹⁷ Borgersruds eneste referanse til dette er *Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer*, så hvor han har dette fra er jeg ikke sikker på. Det kan godt være at han har sett meldingen fra Kaptein Graff av Øhr som jeg har referert til tidligere. I tillegg til å melde fra om at de «sosialistiske elementene» hadde blitt rensket ut og cirka medlemstall viser meldingen at det var kontakt mellom Norsk og Nordisk Folkereisning i oktober 1932.⁶¹⁸ Det meldingen også viser var at deler av Norsk Folkereisning ønsket og slå seg sammen med Nordisk Folkereisning.⁶¹⁹

Norsk Folkereisning må ha også vært kjent for Quisling og Nordisk Folkereisning. I Quislings privatarkiv finner man *Ekstrabladet* nummer 32 fra november 1931.⁶²⁰ Da hadde Norsk Folkereisnings arbeidsutvalg blitt nedsatt og retningslinjene ble trykket i det nummeret. Punkt 12, «Norsk Folkereisning vil arbeide parallelt – helst og i forståelse – med Nordisk Folkereisning, likeoverfor de øvrige germanske og ariske folk», ble også trykket i det nummeret av *Ekstrabladet*.⁶²¹ Nordisk Folkereisning fikk også tilsendt eller fikk tak i, Norsk Folkereisnings hefte *Redegjørelse for*

⁶¹⁴ Høidal, 2002: 61.

⁶¹⁵ Høidal, 2002: 62.

⁶¹⁶ Høidal, 2002: 61

⁶¹⁷ Borgersrud, bind 1, 2012: 93.

⁶¹⁸ «Kaptein Graff av Øhr meddeler følgende i telefonen» Vidkun Quislings privatarkiv. Riksarkivet, PA-0750/F/L0001/0002.

⁶¹⁹ *ibid.*

⁶²⁰ Vidkun Quislings Privatarkiv. Riksarkivet: PA-0750/F/L0011/0001

⁶²¹ *Ekstrabladet* nr. 32. 3/11-1931. «Foreløbig forslag til retningslinjer for Norsk Folkereisning (N.F.R.)»

Norsk Folkereisnings retningslinjer. Det finner vi Nordisk Folkereisning-delen av Nasjonal Samlings arkiv.⁶²² Norsk Folkereisning sendte også et gratulasjonstelegram til Quisling den 22. april 1932 for å takke ham for «mandig oppførsel i Stortinget».⁶²³ Jeg har ikke funnet noe korrespondanse fra Quisling om eller til Norsk Folkereisning.

Antagelig meldte en del av medlemmene i Norsk Folkereisning seg inn i NS på eget initiativ, men jeg har ikke funnet noe annet en Borgersruds påstand som tilsier at Norsk Folkereisning som organisasjon ble en del av eller spilte noen rolle for NS. Det vi derimot vet er at NNSAP spilte en rolle for dannelsen av NS og at store deler av NNSAP gikk i NS da det ble dannet.

NNSAP inn i NS

I 1933 ble NNSAP helt sentrale i dannelsen av Nasjonal Samling. NNSAPs leder Adolf Egeberg holdt et foredrag om nasjonalsosialismen Walter Fürst diskusjonsklubb, Den Nationale Klubb. Etter foredraget leste Egeberg opp det nye partiprogrammet til NNSAP og fortalte Fürst at han skulle melde NNSAP til stortingsvalget i 1933.⁶²⁴ Fürst mente at man for all del måtte unngå og få to konkurrerende partier på ytterste høyre fløy. Han tok med *Fronten*, der programmet var trykket, til Quisling for å få fart i dannelsen av Nasjonal Samling.⁶²⁵

I mai ble det holdt møter på Grand Hotell der sentrale NNSAPere som Adolf Egeberg jr., Eliv Odde Hauge og Stein Barth-Heyerdaahl var med.⁶²⁶ Formålet med møtene var å danne Nasjonal Samling med Quisling som fører.⁶²⁷ Da NS ble stiftet 17. mai 1933 valgte de fleste NNSAPerne og gå inn i Quislings parti.⁶²⁸

Hadde NS blitt dannet uten Fürst og NNSAP? Ifølge Hans Fredrik Dahl, Bernt Hagtvvet og Guri Hjeltnes, antagelig ikke. De mener at Fürst initiativ gjorde at NS ble dannet.⁶²⁹ Og Fürst initiativ var, som vi har sett, betinget på NNSAPs beslutning om å stille til valg i 1933. Dahl, Hagtvvet og Hjeltnes mener også at hvis NS ikke hadde blitt dannet i mai-juni 1933 hadde det kanskje aldri blitt dannet i det hele tatt.⁶³⁰ Quisling ville kanskje forsøkte å bygge ut Nordisk Folkereisning, men forholdene i Norge lå ikke til rette for fascisme andre halvdel av 1930-tallet.⁶³¹

⁶²² Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer, 1931. NS Partiarkiv PA-0760/F/Fb/L0020/0001/0001

⁶²³ «Herr. statsråd Quisling» Vidkun Quisling privatarkiv: RA PA-0750/G/Gf/L0001/0002/0099.

⁶²⁴ Hartmann, 1959: 270.

⁶²⁵ *ibid.*

⁶²⁶ Emberland og Roughvedt, 2004: 197.

⁶²⁷ Hartmann, 1959: 272.

⁶²⁸ Emberland og Roughvedt, 2004: 197.

⁶²⁹ Dahl, Hagtvvet og Hjeltnes: 61.

⁶³⁰ Dahl, Hagtvvet og Hjeltnes: 61-62.

⁶³¹ Dahl, Hagtvvet og Hjeltnes: 61.

Lie startet *Ekstrabladet* i 1930. I 1931 ble Norsk Folkereisning ble dannet igjennom avisen. Da Norsk Folkereisning ble splittet i 1932 var Lie med på å danne NNSAP gjennom sin nye avis *Hakekorset*. Lie forsvant ut av NNSAP sommeren 1932, men partiet fortsatte uten han og ble en av årsakene til at Nasjonal Samling ble dannet på våren 1933. Lies arbeide for nasjonalsosialismen i Norge fikk på denne måten konsekvenser og la deler av grunnlaget for NS dannelse.

Kapittel 7 – Carl Lie og Quisling-saken

Dette kapittelet skal i all hovedsak dreie seg om Carl Lie og *Ekstrabladets* innvirkning på Quisling-saken. Det åpner for en rekke spørsmål. *Ekstrabladets* dekning av saken i april 1932 er en del, hvordan reagerte *Ekstrabladet* på avsløringene? Lie ble trukket inn i saken fordi han hadde gitt informasjon til Generalstabens etterretningskontor, men hvor kom 172 andre dokumentene fra og hvor pålitelige var de? Det var politimester Welhaven og oppdagelsessjef Sveens vitnemål som koblet Lie til Quisling-saken. Hva sa de to politimennene om Lie? Hvordan ble Lie trukket inn og brukt i behandlingen av saken i Spesialkomiteen, i Stortinget og i mediene? Var Lie og *Ekstrabladet* det eneste som ble brukt til å angripe Quisling? Hadde Lie og Quisling noen kontakt? Det viktigste spørsmålet er imidlertid om Lie hadde noen effekt på saken?

Quisling-saken ble startet av forsvarsminister Vidkun Quisling under trontaledebatten den 7. april 1932. Fram til den 7. april hadde Quisling blitt angrepet av Arbeiderpartiet for forskjellige forhold. Da han ble utnevnt til forsvarsminister skrev *Arbeiderbladet* at Quisling hadde vært bolsjevik på 1920-tallet.⁶³² Quislings lederskap i Nordisk Folkereisning ble også trukket fram, Nordisk Folkereisning ble oppfattet som fascistisk og førte til at *Dagbladet* snudde seg mot Quisling og hevdet at han ikke var skikket som statsråd.⁶³³ Han ble enda mindre populær i arbeiderbevegelsen da han kommanderte tropper til Menstad for å sikre ro og orden. Den 2. februar ble Quisling enda mer kontroversiell, da ble han visstnok overfalt på kontoret i forsvarsdepartementet. Quisling hadde gått innom kontoret på kvelden for å hente noen papirer. Der hadde han overrasket en inntrenger, inntrengeren hadde kastet pepper i øynene til Quisling og rispet han med en kniv. I stedet for å melde fra til vekten og politiet dro Quisling hjem, overfallet ble først meldt til politiet rundt midnatt av Frederik Prytz.⁶³⁴ Saken ble aldri oppklart, men det svirret med rykter om hva som egentlig hadde skjedd.⁶³⁵ Arbeiderpartiet hevdet at det hele bare var simulert for å kunne legge skylden på sosialistene.⁶³⁶

Det var altså en presset forsvarsminister som skulle holde innlegg i trontaledebatten. Quislings tale var både en forsvarstale og en angrepstale. Han forsøkte å hvitvaske seg fra de beskyldningene som var blitt rettet mot ham. I talen hevdet også Quisling at Menstadslaget var et

⁶³² Høidal, 2002: 67.

⁶³³ Høidal, 2002: 69.

⁶³⁴ Dahl, 2004: 98.

⁶³⁵ Høidal, 2002: 73-74.

⁶³⁶ Høidal, 2002: 75.

forsøk på å starte en kommunistisk revolusjon. Han hevdet at ikke bare NKP, men også Arbeiderpartiet var revolusjonære og sto under ordre fra Moskva. Quisling hevdet også at arbeidervernet var en rød garde som forberedte seg til å begå væpnet revolusjon, men han sa aldri direkte at de var bevæpnet i talen.⁶³⁷ Quisling mente derfor at arbeiderpartiene var landsforrædere. Med seg på talerstolen hadde Quisling en dokumentmappe med hemmelige dokumenter fra Generalstabens etterretningskontor, som han mente beviste påstandene.

Talen skapte en sensasjon. Mange borgerlige oppfattet dette som et etterlengtet oppgjør med de revolusjonære. Quisling fikk mengder av støttebrev. Frederik Prytz satte i gang en støttekampanje for å samle underskrifter.⁶³⁸ 153 fremstående borgere skrev under, blant annet to eks-statsministere og en rekke tidligere statsråder.⁶³⁹ Blant mengdene med støttebrev fikk Quisling også et telegram fra Norsk Folkereising den 22. april der de takket ham for hans «mandige optreden i Stortinget, og deres fedrelandssindende innlegg under trontaledebatten».⁶⁴⁰ De borgerlige partiene var litt mer lunkene, men de støttet til dels Quisling. De parlamentariske følgene var derimot større. Arbeiderpartiet krevde at Quislings dokumenter skulle framlegges og undersøkes av Stortinget. Det var enighet på tvers av partilinjene om at dokumentene måtte granskes av en spesialkomité.⁶⁴¹ Det ble enstemmig vedtatt.

Talen var en egentlig en kjempetabbe av Quisling fordi han ikke kunne vinne på saken. Hvis spesialkomiteen fant at Quisling hadde rett, hvorfor hadde ikke disse dokumentene vært lagt frem tidligere?⁶⁴² Og hvis dokumentene ikke ga Quisling rett, hvorfor brukte han hemmeligstemplede dokumenter for å forsvare seg selv?⁶⁴³ Angrepet var urealistisk.⁶⁴⁴ Hva ville Quisling oppnå? Trodde han at hans gjennomslagskraft var så stor at han kunne feie Arbeiderpartiet ut av Stortinget med en tale? Saken fikk en viss betydning for Quisling. Han fikk som sagt en mengde støttebrev og da vårsesjonen var slutt reiste Quisling på foredragsturne.⁶⁴⁵ Det møtte fram flere tusen for å forsvarsministeren tale og han ble møtt med applaus.⁶⁴⁶

Et interessant perspektiv i denne saken er Arbeiderpartiets. Der ble Quislings angrep delvis

⁶³⁷ *Stortingstidende, inneholdende enogåttiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1932. Forhandlinger i Stortinget, 07/4-1932:544-549.*

⁶³⁸ Dahl, 2004: 102.

⁶³⁹ Dahl, 2004: 103.

⁶⁴⁰ «Herr. statsråd Quisling» Vidkun Quisling privatarkiv: RA PA-0750/G/Gf/L0001/0002/0099.

⁶⁴¹ Dahl, 2004: 103.

⁶⁴² *ibid.*

⁶⁴³ *ibid.*

⁶⁴⁴ Høidahl, 2002: 79.

⁶⁴⁵ Høidahl, 2002: 81.

⁶⁴⁶ Dahl, 2004:105-106.

oppfattet som et forsøk på å starte en ny 1000-dagers valgkamp. Arbeiderpartirepresentanten Fr. Monsen sammenlignet Quislings tale med tidligere skremselstaktikker brukt mot arbeiderbevegelsen, blant annet i valgkampen i 1930.⁶⁴⁷ Arbeiderpartiets parlamentariske leder Johan Nygaardsvold var mer direkte og hevdet at «Statsråd Quisling var i full gang med å forberede bruken av dem[dokumentene] til neste stortingsvalg».⁶⁴⁸ Dette ble gjentatt i *Arbeiderbladet*.⁶⁴⁹ Det kan forklare Arbeiderpartiets reaksjon på beskyldningene og den massive kritikken de ga Quisling.

Da Quisling holdt talen den 7. april utkom fortsatt Ekstrabladet, men da saken ble behandlet i Stortinget var avisen nedlagt og forundersøkelsene i Norsk Folkereisnings sak mot Lie avsluttet.

Ekstrabladet og Quisling-saken

Ekstrabladet reagerte på Quislings avsløringer ved å gi ut et ekstrasnummer den 9. april.⁶⁵⁰ Her forsøkte avisen å innkassere på Quisling-saken. «Nye avsløringer i anledning statsråd Quislings angrep på de røde garder» var overskriften.⁶⁵¹ De nye "avsløringene" tok utgangspunkt i Quislings tale, men de var langt mer konkrete. «De røde garder i Oslo ledes av Ingvald Haugen og Einar Gerhardsen» skriver avisen og advarte om at det revolusjonære framstøtet skulle skje 1. mai.⁶⁵² Ekstrasnummeret ble solgt i Oslos gater og den sensasjonelle overskriften slo an. Hele opplaget på 5000 ble solgt i løpet av få timer.⁶⁵³

Ekstrabladet skrøt av at påstander som først hadde blitt framsatt i avisen nå kom frem for offentligheten, både gjennom andre aviser og i Stortinget.⁶⁵⁴ Lie følte nok at Quislings tale rettferdiggjorde det han hadde skrevet om våpensmugling året før. «Hvor blev ikke vi hånet ifjor da vi skrev om de røde garder og deres bevegning, om borgerkrigen som truet og om den ulovlige anskaffelse av våben».⁶⁵⁵ I det neste nummeret av avisen kom det flere avsløringer. Denne gangen var det Martin Tranmæl fikk mest oppmerksomhet. «Martin Tranmæl faller streikende arbeidere i ryggen. Kr. 800,000 fra Russland underslått og delvis brukt til ulovlig anskaffelse av våpen» sto det i ingressen.⁶⁵⁶ I en annen artikkel i samme nummer ble det også spekulert om de røde gardene var

⁶⁴⁷ Stortingstidende, 29/6-1932: 2521-2522.

⁶⁴⁸ Stortingstidende. 30/6-1932: 2605.

⁶⁴⁹ Arbeiderbladet 2/7-1932 «Nygaardsvold holder oppgjør med borgerpartiene»

⁶⁵⁰ Ekstrabladet nr.14. 15/4-1932. «Ekstrabladets ekstrasnummer». Ekstrasnummeret ble trykket i sin helhet i nummer 14.

⁶⁵¹ Ekstrabladet nr. 14. 15/4-1932. «Nye avsløringer i anledning statsråd Quislings angrep på de røde garder»
⁶⁵² ibid.

⁶⁵³ Ekstrabladet nr. 14. 15/4-1932. «Ekstrabladets ekstrasnummer».

⁶⁵⁴ Ekstrabladet nr. 14. 15/4-1932. «Redselen for Quislings dokumenter»

⁶⁵⁵ ibid.

⁶⁵⁶ Ekstrabladet nr. 15. 22/4-1932. «Vårt svar til de kjøpte og betalte fedrelandsforrædere»

ledet av politimester Welhaven.⁶⁵⁷ Siste nummer av avisen kom den 29. april. Avisen fortsatte å skrive sine avsløringer om røde garder. Avisen beklager seg også over at Quislings dokumenter var overlatt til en parlamentarisk komite, det viste «hvordan jødene i Moskva driver sitt undergravningsarbeide» fordi de ville sørge for at Stortinget ikke gjorde noe for å hindre revolusjonen.⁶⁵⁸

*Ekstrabladet*s dekning av Quisling-saken var i grunnen ganske typisk for avisen. Quisling ble hyllet for oppgjøret med Arbeiderpartiet og avisen kom med sine egne, langt drøyere, avsløringer. Var det et forsøk fra avisens side på å få solgt flest mulig aviser eller trodde Lie faktisk på sine egne avsløringer? Det var nok litt av begge. For *Ekstrabladet* var Quisling-saken en mulighet til å få solgt aviser og spre sin nasjonalsosialistiske propaganda. Quisling-saken var nok også viktig for Lie fordi det var en bekreftelse på det han tidligere hadde skrevet om Arbeiderpartiets bevæpning.

Det kan godt være at Lie trodde på sine egne nyheter i forstand at han og hans nasjonalsosialistiske tilhengere mente at den jødisk-styrte arbeiderbevegelsen var revolusjonær og dermed måtte være bevæpnet. Hvis man tror på konspirasjonsteorier, som jo dette var, så trenger man ikke å la fakta komme i veien for teorien. Lie så også på nasjonalsosialismen som et kamporgan mot kommunismen og Quisling-saken var en god mulighet til å selge flere aviser og spre det nasjonalsosialistiske budskapet, så det kan være at han fant på disse avsløringene vel vitende om at de ikke var sanne.

Generalstabens dokumenter

Dokumentmappen Quisling hadde med seg inneholdt 173 forskjellige dokumenter. Disse strakk seg tilbake til 1918 og bestod av materiale om arbeiderbevegelsen og kommunistene. Det hadde vært overvåkning før 1918, men den hadde ikke vært like omfattende som etter 1918.⁶⁵⁹ Generalstabens overvåkning var et svar på den russiske revolusjonen, man fryktet at revolusjon skulle finne veien over grensen. Man holdt også et øye på de potensielle femtekolonnister i arbeiderbevegelsen.

Det var en del utenlandske rapporter fra for eksempel Sverige og England, men det er ikke noen grunn til å tro at de var mer troverdige enn de norske. Historiker Gill Bennett skriver om det kompliserte etterretningsmiljøet i mellomkrigstiden at det fantes agenter som fabrikerte rapporter som de så forsøkte å selge til flest mulig lands etterretningstjenester.⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ Ekstrabladet nr. 15. 22/4-1932. «Sandheten om de røde garder.»

⁶⁵⁸ Ekstrabladet nr. 16. 29/4-1932. «Jødene i Moskva holder hatets gryte kokende»

⁶⁵⁹ Johansen, 1982:11.

⁶⁶⁰ Bennett, Gill. *A most extraordinary and mysterious business. The Zinoviev Letter of 1924*. London: Foreign & Commonwealth Office, General Services Command 1999.: 4-5, 30.

Mange av rapportene kom også fra folk som forventet å få betalt på et eller annet vis, som regel med penger eller strafferabatter. Per Ole Johansen skriver at både «politiet og offiserene holdt seg med tystere og infiltratører, en temmelig broket og sammensatt gruppe».⁶⁶¹ Tysterne som ble rekruttert var ofte kriminelle.⁶⁶² Tysterne og infiltratørene kan også hatt andre motiver. Johansen trekker frem fanatisme, personlig hat, og hang til intriger som mulige motiver.⁶⁶³ Spenningen som er knyttet til spionvirksomhet, «the spy-game», kan også ha vært en motivasjon.⁶⁶⁴ Generalstabens kilder var derfor ofte alt annet enn pålitelige. En av disse informatørene var Carl Lie. En av rapportene om våpensmugling er basert på hans informasjon.

At kildene og dermed dokumentene var svært lite troverdige må generalstabens etterretningskontor selv ha vært klar over, siden hverken de eller noen av de tidligere forsvarsministerne hadde gått til aksjon basert på dem. Likevel er det vanskelig å trekke en definitiv konklusjon om dokumentenes troverdighet når de fleste var anonyme. Hans Fredrik Dahl mener at Generalstabens etterretningskontor fanget opp deler av den utenlandske etterretningsvirksomheten som foregikk i Norge i mellomkrigstiden.⁶⁶⁵ Blant er det kommet fram i ettertiden at NKP (og Ap fram til 1923) faktisk fikk penger fra Sovjet til å blant annet drifte aviser.⁶⁶⁶

Dokumentene omtalte en rekke forhold. Alt fra utenlandske etterretningsrapporter og anonyme meldinger fra Norge om den revolusjonære bevegelse og til detaljerte beskrivelser av våpensmugling, våpenlagring og organisering av røde garder.⁶⁶⁷ Noe av informasjonen høres ut som det er tatt fra en kioskroman, som dok. 31. Det omhandler et foredrag i 1928 der en ukjent person holdt et foredrag om «militariseringen av den sovjetledete, verdensomspennende revolusjonære bevegelse» der det blant annet ble hevdet at «krigsministeren» i Russland hadde utarbeidet et «verdensomspennende reglement for borgerkrigen».⁶⁶⁸ Dokumentene var også av varierende kvalitet, det var rykter, meldinger uten hverken navn eller dato, brosjyrer og avisutklipp.

For behandlingen av spesialkomiteen ble dokumentene delt inn i fem mapper: 1. Den internasjonale revolusjonære ledelse, 2. NKP og dets revolusjonære virksomhet, 3.

⁶⁶¹ Johansen, 1982: 16.

⁶⁶² *ibid.*

⁶⁶³ Johansen, 1982: 17.

⁶⁶⁴ *ibid.*

⁶⁶⁵ Dahl, 2004: 104-105.

⁶⁶⁶ Holtmark, Sven G. *Gullet fra Moskva. Sovjetisk pengestøtte til norske kommunister 1917-1990*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1999: 16-17.

⁶⁶⁷ *Dokument Nr.8. (1932)(Fra spesialkomiteen.) Vedkommende Quisling-saken*

⁶⁶⁸ Dokument nr. 8. nr. 8., 1932: 6. Dok 31. «La militarisation du mouvement revolutionare mondial par les sovjets» og «Reglement mondial de la guerre civile». Min oversettelse.

Arbeiderpartiets politikk og virksomhet, 4. Menstad-affæren, 5. Enkelte personer.⁶⁶⁹

Det er mappe 3 som er relevant for denne oppgaven, «Dokumenter vedrørende Det norske arbeiderpartiets revolusjonær politikk og virksomhet (herunder arbeidervern) og dets forbindelse med Moskva».⁶⁷⁰ I den mappen lå det tre rapporter fra 1930 og 1931 om Arbeiderpartiets våpensmugling. Til tross for at Quisling ikke sa noe eksplisitt om våpensmugling i talen, ble disse viktig del av debatten om Quisling hadde belegg for sine påstander eller ikke.

Lie og Generalstabens etterretningskontor

Lies karriere som agent for Generalstabens etterretningskontor var kort. Det er et dokument som kan knyttes til Lie, det er dokumentet 152. I dokumentet står det at politimestrene i Oslo og Trondheim hadde et møte med Generalstabens etterretningskontor fordi Generalstaben hadde fått en rapport om våpensmugling i Nordland. De kunne imidlertid ikke gi noen opplysninger om smugling så en «privatmann» foretok videre undersøkelser.⁶⁷¹ Privatmannen var Lie. Sveen bekreftet det under spesialkomiteens møte.⁶⁷²

Den rapporten Lie avga lignet på det *Ekstrabladet* skrev om vinteren 1931. Både rapporten og avisen nevner Hertas Flak som et knutepunkt for våpensmugling.⁶⁷³ Begge hevdet også at det var en del våpenlagre i Oslo.⁶⁷⁴ En forskjell mellom rapporten og avisen er at avisen fremhever en storsmugler Bremer, men i rapporten blir storsmugleren Reidar Roy fremhevet. Det kan nok forklares med at Lie ikke ville offentliggjøre navnene på de smuglerne han fikk informasjon fra i avisen. Reidar Roy var en av disse.⁶⁷⁵ Carl Lie klagde også over politimyndighetene til Generalstaben fordi de ikke hadde klart og finne våpenlagrene han avslørte. Han mente politiet «behandlet det hele temmelig lettvent eller meget klosset»⁶⁷⁶

Politimester Welhaven og oppdagelsessjef Sveen forklarer seg

Arbeiderpartiet forsøkte å diskreditere både Quisling som person og dokumentene han la frem. Arbeiderparti-representanten Anton Jenssen, som satt i spesialkomiteen, forsøkte å kaste tvil over dokumentene da han sa at av de 173 dokumentene var:

⁶⁶⁹ Dokument nr. 8. nr. 8. 1932.

⁶⁷⁰ Dokument nr. 8. nr. 8. 1932: 23.

⁶⁷¹ Dokument nr. 8, 1932: 29.

⁶⁷² Innst. 184, 1932: 484.

⁶⁷³ Ekstrabladet nr. 1. 10/1-1931 «Store masser av våpen er smuglet inn i landet»

⁶⁷⁴ Ekstrabladet nr. 5. 14/2-1932 «Der finnes minst 10 våpenlagere i Oslo»

⁶⁷⁵ Innst. 184, 1932: 484.

⁶⁷⁶ Dokument nr. 8, 1932: 29.

51 er dokumenter uten kilde. 43 handler om almindelig kjente ting. Det er avisartikler, valgbrosjyrer o. lign. 25 er politirapporter og andre rapporter. 7 er skrivelser fra Utenriksdepartementet. 4 er opsnappede telegrammer uten nogen nevneverdig betydning. 16 er utenlandske politirapporter. 15 som nærmest må betegnes som kuriosa. 12 omhandler Menstadaffæren.⁶⁷⁷

Arbeiderpartirepresentanten Fr. Monsen, som også satt i spesialkomiteen, mente at dokumentenes tilfeldige natur ikke var det mest kompromitterende. «Den skarpeste dom om statsråd Quislings kilder ble dog felddt av politimester *Welhaven* og oppdagelseschef *Sveen*» skriver Monsen i sin bok om Quisling-saken.⁶⁷⁸

Det at Arbeiderpartiet, ifølge de hemmelige dokumentene, smuglet våpen og var bevæpnet, ble det gjort et stort nummer av fra Arbeiderpartiets side. Dette var rykter som var både grove, spektakulære, detaljerte og relativt nye. Det viktigste var nok at dette var rykter man kunne avkrefte fordi politimester *Welhaven* og oppdagelsesjef *Sveen* fortalte at Lie sto bak et av disse dokumentene og hva slags kilder Lie brukte.

Under spesialkomiteens undersøkelser ble politimester *Welhaven* og oppdagelsesjef *Sveen* kalt inn for å avgi forklaring om de dokumentene som handlet om våpen. Våpensmuglingsryktene hadde sirkulert siden valgkampen i 1930 og de hadde blitt etterforsket i Oslo flere ganger. Dahl skriver at det forholdet mellom politiet og Generalstabens etterretningskontor ikke var det beste. Da politimennene ble kalt inn fikk de den «glede av å gå den militære etterretning i sømmene».⁶⁷⁹

Om påstandene om våpensmugling og våpenlagere i Oslo i årene før 1932 kunne politimester *Welhaven* fortelle at det var «Ekstrabladet som stadig hadde "faktiske" og "pålidelige" opplysninger om, at der skulde være våpenlagre».⁶⁸⁰ Lie hadde ikke bare publisert disse ryktene, han hadde også kontaktet politiet for å få dem til å undersøke våpensmuglingen han mente foregikk. Da politiet ikke fant noe gikk han til Generalstaben.⁶⁸¹ I dok. 152, som er basert på Lies informasjon, blir han omtalt som «en privatmann».⁶⁸² *Welhaven* og *Sveen* slo fast at Generalstabens dokumenter om våpensmugling og våpenlagre ikke hadde noen basis i virkeligheten. Hver gang Lie hadde kommet med informasjon om våpen, hadde politiet rykket ut

⁶⁷⁷ Monsen, Fr. *Quislingsaken – En dokumentasjon og redegjørelse*. Oslo: Det norske Arbeiderpartis Forlag, 1932: 14.

⁶⁷⁸ Monsen, 1932: 14.

⁶⁷⁹ Dahl, 2004: 104.

⁶⁸⁰ Innst. 184, 1932: 483.

⁶⁸¹ Dokument nr. 8,, 1932: 29.

⁶⁸² Innst. 184, 1932: 484.

men hadde aldri funnet noe.⁶⁸³

Welhaven og Sveen fortalte også hvor Lie hadde fått informasjonen fra. Han hadde samarbeidet eller fått informasjonen av smuglere. Sveen trakk frem tre stykker med de lite tillitsvekkende navnene «Vellinga», Wilhelm «Brytern» Olsen og Reidar Roy.⁶⁸⁴ Sveen mente de gjorde dette for å tjene penger.⁶⁸⁵ Welhaven konkluderte med at:

pointet ved disse saker, er at i alle tilfelle har kilden vist sig å være av aller skumleste sort. Hver gang man har ment å kunne gi oss faktiske opplysninger har det ved undersøkelse alltid vist sig å savne ethvert grunnlag, det kan man sikkert si.⁶⁸⁶

Dette var «en svindel så grandios som man sjelden har sett».⁶⁸⁷ For Oslo politis del var disse våpenryktene altså bare løgn. Man hadde undersøkt dem flere ganger, men aldri funnet noe.

Hvor lenge Lie ga informasjon til GE er usikkert.⁶⁸⁸ Sveen gir inntrykk av at Lie ble etterforsket på et tidspunkt fordi «de kilder som han fikk penger fra begynte å få mistillit til ham»⁶⁸⁹ Det var antagelig på vinteren 1931 og etterforskningen de henter til er nok den samme etterforskningen som justisminister Sunde satte i gang mot Lie.

Politimennenes forklaring ble en gavepakke til Arbeiderpartiets forsøk på å diskreditere Quislings påstander. Her hadde to av de ledende politimennene i Oslo sagt rett ut at noen av dokumentene var svindel og Arbeiderpartiet brukte det for alt det var verdt.

Quisling og våpenlagrene

Siden påstandene om våpensmugling ble brukt av Arbeiderpartiet, er det på sin plass å spørre hva Quisling faktisk sa om arbeiderpartienes bevæpning. Han hadde to muligheter til å trekke dette frem. Den første var i trontalen den 7. april, men da sa han ingenting direkte om våpen. Han understreket det selv da han deltok i debatten 30. juni, da sa han at «jeg har ikke fremsatt nogen

⁶⁸³ Innst. 184, 1932: 485.

⁶⁸⁴ Innst. 184, 1932: 488.

⁶⁸⁵ Innst. 184, 1932: 484.

⁶⁸⁶ Innst. 184, 1932: 471.

⁶⁸⁷ *ibid.*

⁶⁸⁸ Det var nok bare den ene rapporten. Imidlertid står det i det stenografiske referatet at Sveen sa at det var Lie som sto bak ryktene i valgkampen i 1930 også. «General Gulbransons kilde er den samme som vi fikk inntrykk av hadde spekulert i dette for å tjene penger» (Innst. 184, 1932: 483.). Det ville bety at flere dokumenter skrev seg fra Lie. Det er *feil*. Sitatet ble senere rettet til «general Gulbransons kilde er *vel* den samme som vi fikk inntrykk av hadde spekulert i dette for å tjene penger» (Stortingstidende, 30.06.1932: 2603). Det finnes ikke belegg for å hevde at Lie hadde noe som helst å gjøre med våpenryktene fra valgkampen 1930.

⁶⁸⁹ Innst. 184, 1932: 485.

som helst beskyldning om våpensmugling».⁶⁹⁰ Det Quisling mente han hadde sagt var «at man hadde skjellig grunn til å gå ut fra at de revolusjonære partier søkte å skape sig væpnede organisasjoner, og at de meldinger man hadde fra forskjellige hold støttet dette».⁶⁹¹ Det er et utsagn som ikke stemmer helt. Det Quisling sa var at Arbeidervernet skulle beskytte arbeiderorganisasjonenes eiendom og de skal forhindre fascistiske anslag og statskupp, men hvordan skulle de klare det, «det sies at de ikke har våben, men skal dette da skje med tørre never?».⁶⁹² Utsagnet er vagt og han sier ikke eksplisitt at de har våpen, men det er åpenbart at han henter om det.

Den andre muligheten Quisling fikk til å trekke frem arbeiderbevegelsens bevæpning var da han sendte de hemmelige dokumentene til spesialkomiteen. Da skrev han et følgebrev hvor han utdypet sine påstander fra trontalen. Her går han mye lengere enn i talen. I brevet skrev han at det var Arbeidervernets hensikt å bevæpne seg.⁶⁹³ Han mente at det ble støttet av «meldinger om forskjellige våbentransaksjoner, selv om de hittil ikke har gitt positive resultater av betydning».⁶⁹⁴ I brevet skrev Quisling også at det var neppe noen tvil om at Arbeiderpartiet kom til «å gå til en voldelig revolusjon» hvis muligheten var der.⁶⁹⁵ Quisling skriver også at både Arbeiderpartiet og NKP «er beredte på en voldelig omstyrtelse av det nuværende samfund og arbeider på å forberede sig herpå».⁶⁹⁶ Så selv om han lot være å si det på talerstolen og han senere prøvde å vri seg unna, så var arbeiderbevegelsens bevæpning faktisk et tema som Quisling selv trakk fram. I Stortingdebatten den 29. og de 30. juni var han langt mindre forsiktig. Han sa blant annet at «drives øvelser av arbeiderorganisasjoner i Trondheim og Oslo med granatkasting» og for de som fortsatt tvilte trakk han frem skuddene som ble avfyrt mot statspolitiet i Randsfjorden som bevis på arbeiderbevegelsens bevæpning.⁶⁹⁷

Quisling sendte også med dokumentene om våpensmugling som bevis. Det kan hevdes at han gjorde det fordi Stortinget ba Quisling sende «alle de papirer om arbeiderledere som statsråd Quisling omtalte i debatten og som var beroende i Forsvarsdepartementet».⁶⁹⁸ Dette argumentet er ikke overbevisende fordi det fremgår tydelig av Quislings følgebrev at han mente at

⁶⁹⁰ Stortingstidende, 30/6-1932: 2646.

⁶⁹¹ *ibid.*

⁶⁹² Stortingstidende, 07/4-1932: 548.

⁶⁹³ Innst. 184, 1932: 457.

⁶⁹⁴ *ibid.*

⁶⁹⁵ Innst. 184, 1932: 454.

⁶⁹⁶ *ibid.*

⁶⁹⁷ Stortingstidende, 30/6-1932: 2601.

⁶⁹⁸ Innst. 184, 1932: 460.

revolusjonsfaren var reel og at arbeiderpartiene søkte å bevæpne seg.

Likevel må det sies at Quisling unngikk å si noe direkte om våpen ved de to anledningene, han var forsiktig og brukte ikke de dokumentene som omhandlet våpen. Det måtte også Arbeiderpartiet medgi. «I sin tale i Stortinget og i skrivelsen til komiteen behandler han bevæbningen i forholdsvis forsiktige ord – kort sagt med den omtrentlighet og unøiaktighet som preger statsrådets hele fremstilling», skriver Fr. Monsen og Anton Jenssen i spesialkomiteens innstilling.⁶⁹⁹

Hvilke andre saker ble trukket fram for å angripe Quisling?

Arbeiderpartiet søkte å latterliggjøre Quisling og å motbevise alle påstandene han hadde kommet med. Lie flere ganger ble brukt som eksempel for å vise hvor upålitelige kildene var.

For å unngå og gi et skjevt bilde av saken må det også fremheves at Lie bare var en del av Arbeiderpartiets angrep på Quisling. Arbeiderpartiet trakk også frem en rekke andre forhold for å angripe Quisling og skade hans integritet. Blant annet Quislings bevis for at Menstadslaget var et planlagt opprør, det mest betydningsfulle beviset var et telegram som oppfordret til videre kamp som ble sendt fra kommunisten Peder Furubotn i Moskva fem dager etter at slaget var over.

I 1925 hadde Quisling visstnok tilbudt seg å danne røde garder for Arbeiderpartiet. Dette hadde Martin Tranmæl hevdet da Quisling ble forsvarsminister og Tranmæl gjentok beskyldningene etter trontalen.⁷⁰⁰ I tillegg sto de to tidligere kommunistene Olav Scheflo og Jacob Fris fram og hevdet at Quisling hadde tilbudt seg å gå inn i Generalstabens for å spionere for NKP.⁷⁰¹ Dette ble brukt for alt det var verdt av Arbeiderpartiet som forsøkte å så tvil om Quislings integritet

Mindretallet tok også et PM som hadde blitt sendt med dokumentene, men som ikke ble gjengitt i sin helhet i *Dokument nr. 8*.⁷⁰² PMet var en utledning om hvorvidt Arbeiderpartiet var et lovlig parti siden det var revolusjonært og hvordan man kunne hindre at revolusjonære ble valgt inn. Det ble også brukt mot Quisling fordi han ikke viste hvem han hadde fått det fra.

Quislings medlemskap i Nordisk Folkereising førte til at Arbeiderpartirepresentantene anklaget ham for å være den egentlige revolusjonære.

Spesialkomiteen

Spesialkomiteen bestod av stortingsrepresentantene Olaf Fjalstad (H), Anton Jenssen (AP), Ivar

⁶⁹⁹ Innst. 184, 1932: 470.

⁷⁰⁰ Høidal, 2002: 78-79.

⁷⁰¹ *ibid.*

⁷⁰² Innst. 184, 1932: 478- 481.

Lykke (V), Fr. Monsen (AP), Gabriel Moseid (B), Olav Myklebust (V), Rudolf Peersen (V) og Olav Østby-Deglum (B). Undersøkelsene pågikk mellom 22. april, da dokumentene ble sendt til Stortinget, til 29. juni da resultatet ble fremlagt Stortinget for debatt.

Komiteen delte seg i to. Et flertall bestående av formann Myklebust, Fjalstad, Lykke, Moseid, Peersen og Østby-Deglum og et mindretall bestående av de to Arbeiderpartirepresentantene Jenssen og Monsen.⁷⁰³

Flertallet var stort sett enig med Quisling. De fant at forsvarsministeren hadde et godt nok grunnlag for sine beskyldninger, og antagelig var de i noen grad enig i Quislings uttalelser. Flertallets bemerkninger var på seks sider. Selv meldingene om våpenlagre, som hadde blitt totalt diskreditert, unnlot de å si noe direkte negativt om.⁷⁰⁴ I realitet ville de borgerlige ha saken ute av verden så fort som mulig og de ville unngå å gi Arbeiderpartiet noen politiske poeng. Flertallet anbefalte at saken ikke skulle behandles videre.

Mindretallet skrev sin egen innstilling og trakk Quislings kilder. Blant annet ved å trekke frem Lie. De brukte en og halv side av femten i Stortingsinnstillingen på hva Welhaven og Sveen hadde sagt om våpensmuglingsryktene og Lie.⁷⁰⁵ Det meste av dette var utdrag fra referatet, men ikke alt. Mindretallet skrev at Quisling hadde gjentatt beskyldningene om våpensmugling og våpenlagre fra valgkampen i 1930.⁷⁰⁶ Videre skrev de at referatet fra møtet med Welhaven og Sveen viste hvilke kilder Quisling hadde bygget sine anklager på.⁷⁰⁷ De trakk spesielt fram at Lie hadde vært en av kildene og mente at det var tilstrekkelig for å vise at Quisling hadde bygget saken sin på løgn.⁷⁰⁸ Mindretallet mente at det ville ha vært svært lett for Quisling å sjekke hva politiet sa om disse ryktene, han måtte derfor ha handlet «mot bedre vidende».⁷⁰⁹ Av dette fulgte det at «det må være en selvfølge at en så uvederheftig optreden av en statsråd må ha følger for hans stilling som medlem av regjeringen».⁷¹⁰

På bakgrunn av alt som hadde blitt avslørt forslo Arbeiderpartiet at Stortinget skulle uttale:

- I. De i spesialkomiteens innstilling fremlagte opplysninger viser at statsråd Quisling ved sine uvederheftige uttalelser og ubegrunnede siktelser har utvist grov uforstand i sin stilling som medlem av regjeringen.

⁷⁰³ Innst. 184, 1932: 460.

⁷⁰⁴ Innst. 184, 1932: 464.

⁷⁰⁵ Innst. 184, 1932: 470-472.

⁷⁰⁶ Innst. 184, 1932: 470.

⁷⁰⁷ Innst. 184, 1932: 470-472.

⁷⁰⁸ Innst. 184, 1932: 472.

⁷⁰⁹ *ibid.*

⁷¹⁰ *ibid.*

- II. Stortinget anmoder regjeringen om å sørge for at generalstabens etterretningsvirksomhet som indrepolitisk spioncentral straks bringes til ophør.
- III. Stortinget henstiller regjeringen å foranledige at saken angående overfallet på statsråd Quisling 2 februar i år søkes helt opklart ved optagelse av forhør i rettslige former.

I Stortingsdebatten var det bare Arbeiderpartiet som stemte på alle de tre punktene i mindretallets innstilling.⁷¹¹

Stortingsdebatten

I likhet med spesialkomiteen delte Stortinget seg i to.⁷¹² Generelle trekk ved debatten var at de borgerlige trakk fram det de mente var best belyst, finansieringen av NKP, at Menstadslaget var planlagt og Ap og NKPs revolusjonære retorikk.

Arbeiderpartiet trakk frem det som var minst troverdig, påstandene om arbeiderbevegelsens bevæpning, Quislings tilbud om å gå inn i de røde gardene i 1925, overfallet på ham i forsvarsdepartementet og hans fremstilling av Menstadslaget. I det sistnevnte fikk Arbeiderpartiet støtte fra Venstre-representanten Carl Wilhelm Hartmann.

Statsadvokat Hartmann hadde behandlet straffesakene etter Menstadslaget og kjente detaljene svært godt. Han mente at komiteen ikke hadde gjort jobben sin fordi den «hadde undlatt å [...] trekke de riktige konklusjoner av det materiale den har trukket frem».⁷¹³ Konklusjonen han mente de burde nådd var at Quisling hadde vist grov uforstand. Når:

man skal bedømme forholdene, bedømme det materiale som har blitt forlagt, kan man derfor ikke holde seg med komitéflertallets innstilling, forslaget om å utale, at saken ikke gir anledning til nogen forføining fra Stortingets side; man må der efter min mening holde sig til de punkter som inneholdes i mindretallets konklusjon.⁷¹⁴

Det betydde derimot ikke at Hartmann var ukritisk til mindretallets fremstilling, punkt I ville han stemme på, men punkt II og III ønsket han egentlig ikke å stemme på fordi han mente de gikk for langt. Ved voteringen ble mindretallets innstilling delt i 3 og Hartmann stemte på forslag I med Arbeiderpartiet, men ikke på II og III.⁷¹⁵

⁷¹¹ Innst. 184, 1932: 482.

⁷¹² Med unntak av venstrerepresentanten Hartmann som stemte med Arbeiderpartiet på det første forslaget.

⁷¹³ Stortingstidende, 30.06.1932: 2632.

⁷¹⁴ *ibid.*

⁷¹⁵ Stortingstidende, 30.06.1932: 2654.

Våpensmugling og bevæpningen av arbeiderbevegelsen er det bare spesialkomiteens ordfører Fjalstad kommenterte. Fjalstad sa at selv om arbeiderpressen har gjort et stort nummer av at mange av meldingene kan føres tilbake til upålitelige kilder, så finnes det «også bevislige rapporter og meldinger fra utenlandsk hold, og fra annet hold som ikke kan føres tilbake til Ekstrabladet eller dets redaktør Karl Lee». ⁷¹⁶ Som vi har sett var det ikke sikkert at de var mer pålitelige enn de norske. Fjalstad legger også stor vekt på at politimester Welhaven som fortalte i forhørsretten at det ble smuglet inn enkeltvåpen, og at politimesteren tok det forbeholdet «at det kan selvfølgelig godt hende at der finnes våpenlager uten at politiet har nogen rede på det». ⁷¹⁷ Peersen mente at hele mindretallsinnstillingen og Arbeiderparti-representantenes innlegg i Stortingsdebatten var «en tilsiktet agitasjon til bruk vesentlig utenfor denne sal». ⁷¹⁸ Fjalstad sa også at komiteen var helt enige om at det ikke fantes noen bevis for våpensmugling i Generalstabens materiale. ⁷¹⁹

Arbeiderpartirepresentantene brukte Lie i talene, men han utgjorde ikke noe stor del av dem. Da Anton Jenssen oppsummerte våpenryktene ble ikke Lie trukket fram engang. ⁷²⁰ Det betyr ikke nødvendigvis at Lie ikke var viktig for å slå tilbake Quislings påstander. Det Welhaven og Sveen hadde sagt om våpenryktene og Lie var så dømmende og endelig at det ikke var nødvendig og trekke det fram så mye.

Mindretallets forslag til Stortinget var, som vi har sett, langt mer alvorlig enn flertallets. Med unntak av Hartmann, som bare stemte på forslag I, var bare arbeiderpartiet som stemte på mindretallets forslag. Det ble ikke bifalt. Så ble det votert om flertallets forslag om ingen videre forføyning, det ble enstemmig vedtatt. Arbeiderpartirepresentantene ville avslutte saken.

Arbeiderbladets og Aftenpostens dekning av Quisling-saken

Quisling-saken foregikk ikke bare på Stortinget. En del av den foregikk i mediene. De fleste aviser i Norge omtalte saken, men jeg bruker *Aftenposten* og *Arbeiderbladet* som eksempler. De var på hver sin side av det politiske spekteret og kan illustrere hvordan saken ble oppfattet i mediene og i *Arbeiderbladets* tilfellet hvordan Lie ble brukt mot Quisling. Her vil hovedfokuset være rettet mot omtalen av Carl Lie og *Ekstrabladet* i denne sammenhengen og i hvilken grad han og avisen fra arbeiderbevegelsens side ble brukt for å diskreditere de hemmelige dokumentene.

⁷¹⁶ Stortingstidende, 29/6-1932: 2570.

⁷¹⁷ Stortingstidende, 29/6-1932: 2571.

⁷¹⁸ Stortingstidende, 29/4-1932: 2580-2581.

⁷¹⁹ Stortingstidende, 29/6-1932: 2571.

⁷²⁰ Stortingstidende, 29/6-1932: 2589.

«Sensasjonelt innlegg fra statsråd Quisling» var førstesideoppslaget til *Aftenposten* 7. april, videre i ingressen trakk man fram hva Quisling hadde sagt om Menstadslaget «og at der i departementet finnes dokumenter, meget kompromitterende for norske arbeiderledere – "Kjøpte og betalte agenter, fiender av folk og fedreland."». ⁷²¹ *Aftenposten* trykte også deler av Quislings tale, men lot være å gjengi det drøyeste han sa om arbeidervernet. ⁷²² Dagen etter forsvarte *Aftenposten* Quisling mot *Arbeiderbladet* og venstrepressen og mente at man ikke kunne felle noen dom over Quisling før man hadde sett dokumentene. ⁷²³ Avisen brukte forholdsvis ganske lite plass på saken og nevnte ikke arbeiderbevegelsens påståtte bevæpning, men sa at det helt klart forelå en revolusjonær fare.

Arbeiderbladets dekning var annerledes. Der gjenga man kort hva Quisling hadde sagt, men var selvfølgelig fiendtlig innstilt. «Han har ingenting å fortelle om "overfallet", men fabler om et planlagt opprør i forbindelse med Menstad-affæren», skriver avisen. ⁷²⁴ Dagen etter meldte avisen at alle dokumentene skulle overleveres Stortinget. ⁷²⁵ *Arbeiderbladet* forsøkte også å fremstille Quisling som politisk isolert. ⁷²⁶ Heller ikke *Arbeiderbladet* trakk frem våpen på noen måte.

Da saken ble offentliggjort og Stortingsdebatten den forgikk begynte 29. juni, støttet *Aftenposten* flertallsinnstillingen, som det ble trykket et forkortet utdrag av. ⁷²⁷ Avisen trykket også et referat av debatten hvor man siterte Fr. Monsen som hevdet at statsråd Quislings «kilder er bedrageren Karl Lie, redaktør av smussorganet Ekstrabladet». ⁷²⁸ Den 30. juni mente avisen at saken ikke kom til å få politiske følger. ⁷²⁹ De mente også at «Arbeiderpartiet gjør mislykkede anstrengelser på å komme utenom sakens kjerne». ⁷³⁰ Fjalstads tale ble også trykket, der han blant annet sa at det fantes våpenrykter fra utlandet «som ikke stammer fra Ekstrabladet og Carl Lie». ⁷³¹ *Aftenpostens* dekning av Quisling-saken var en rekke referater fra Stortinget. Carl Lie og *Ekstrabladet* ble nevnt et par ganger, men ble ikke tillagt noen vekt.

Arbeiderbladets dekning av saken var en helt annen *Aftenpostens*. Arbeiderpartiets organ brukte mye plass på saken, det gjaldt å forsvare seg mot Quislings beskyldninger. På forsiden den

⁷²¹ *Aftenposten* 7/4-1932 «Sensasjonelt innlegg fra statsråd Quisling»

⁷²² *ibid.*

⁷²³ *Aftenposten* 8/4-1932 «Revolusjonsplaner»

⁷²⁴ *Arbeiderbladet* 7/4-1932 «Quisling løper løpsk i frontaledebatten idag»

⁷²⁵ *Arbeiderbladet* 8/4-1932 «Efter debatten»

⁷²⁶ *Arbeiderbladet* 8/4-1932 «Efter debatten» og *Arbeiderbladet* 8/4-1932 «Quisling-skandalen i stortinget»

⁷²⁷ *Aftenposten* 29/6-1932 «Spesialkomiteens innstilling stadfester i det vesentlige statsråd Quislings tale»

⁷²⁸ *Aftenposten* 29/6-1932 «Quisling-saken»

⁷²⁹ *Aftenposten* 30/6-1932 «Quisling-saken får ingen politiske konsekvenser»

⁷³⁰ *ibid.*

⁷³¹ *ibid.*

29. juni sto det at «de fremlagte opplysninger er absolutt fellende for statsråden. Han har bl. a bygget på utsagn fra vitterlige forbrytere og løgnhalsen».⁷³² Welhaven og Sveen ble også sitert på i tjukk skrift på forsiden, men de sitatene nevnte ikke Lie. Senere i avisen ble det skrevet enn artikkel om Quislings kilder, der ble «bedrageren Carl Lies smussblad» trukket fram i ingressen.⁷³³ På samme side skrev man enn annen artikkel om våpenlagre og siterte Welhaven og Sveens uttalelser om Lie.⁷³⁴

Arbeiderbladets dekning av Quisling-saken var omfattende. Carl Lie utgjorde imidlertid bare en del av den. Likevel kan man nok si at Welhaven og Sveens uttalelser om Lie og hans kilder var svært ødeleggende for Quislings angrep. Da det viste seg at noen av dokumentene var totalt upålitelige kunne man kaste tvil over de andre.

Lies brev til Quisling

Et interessant spørsmål i denne saken er hvordan Lie reagerte på omtalen han fikk av Welhaven og Sveen og i avisene.

Da spesialkomiteens innstilling ble offentliggjort, foregikk forundersøkelsene til rettsaken mellom Lie og Norsk Folkereisning. Han var altså allerede i *Arbeiderbladets* søkelys. Lie må følt seg forfulgt. Dessverre finnes bare to kilder fra Lie i denne perioden. Den 20. juli skrev han et brev til Vidkun Quisling.⁷³⁵ Her klaget han over omtalen han hadde fått og skrev at han hadde blitt feilaktig anklaget for bedrageri. Han fortalte om hvordan han hadde arbeidet med Ekstrabladet og holdt det gående tross alle forfølgelser. Avslutningsvis spurte Lie om hjelp fra Quisling.⁷³⁶ Om Quisling svarte Lie er ikke kjent. Den andre kilden er den tidligere omtalte meddelelse som ble trykket i *Arbeiderbladet* den 30. juni.⁷³⁷

Etter Quisling-saken ble det stille rundt Lie. *Arbeiderbladet* trakk han frem et par ganger de neste par årene når de skrev om norske fascister og nasjonalsosialister, men nytt om Lie ble ikke publisert før i 1934.

Lie ble også trukket fram etter at Quisling-saken var over. Da Mot Dag-bladet Veien Frem hadde et fascismenummer i 1936 trykket bladet store deler av referatet fra spesialkomiteens møte med Welhaven og Sveen.⁷³⁸

⁷³² *Arbeiderbladet* 29/4-1932 «Quisling avsløret gjennom spesialkomiteens innstilling»

⁷³³ *Arbeiderbladet* 29/4-1932 «Statsråd Quislings kilder:»

⁷³⁴ *Arbeiderbladet* 29/4-1932 «Beskyldningene, om våbensmugling og våpenlagre»

⁷³⁵ Brev fra Carl Lie til Vidkun Quisling, PA-0750/G/Gf/L0001/0002/0099

⁷³⁶ *ibid.*

⁷³⁷ *Arbeiderbladet* 30/6-1932 «Spyfluen og dens redaktør»

⁷³⁸ Veien Frem, nr. 5. 1936:

Lies rolle i Quisling-saken

Var Lie en viktig kilde for Quisling? Nei, Lies informasjon utgjorde ett av 173 forskjellige dokumenter og selv om Quisling var mer uttalt om arbeiderbevegelsens bevæpning enn han selv ville medgi var dette et av de vageste områdene i angrepet. Det hindret imidlertid ikke Arbeiderpartiet fra å bruke Welhaven og Sveens uttalelser for alt det var verdt. Her hadde man to polititjenestemenn som avkrefte GEs dokumenter om våpensmugling og våpenlagre ved å trekke frem at det var Carl Lie som sto bak et av dem og at han fikk informasjonen sin fra smuglere. Påstandene om Arbeiderpartiets bevæpning hadde blitt trukket fram under valgkampen i 1930, det kan være en forklaring på at Arbeiderpartiet gikk såpass hardt til motangrep på Quisling. Det gjaldt å unngå enda et dårlig valg. Derfor ble Lie også trukket fram i *Arbeiderbladet* som en av Quislings kilder. Det var et svakt punkt man effektivt kunne angripe og bruke til å kaste tvil over hele kildegrunnlaget til Quisling. I det konservative *Aftenposten* ble Lie såvidt nevnt, men avisen gjenga også Fjalstad som mente at man måtte huske at ikke alle våpenpåstandene skrev seg fra Lie. Likevel var dette Lies mest betydningsfulle rolle i saken, som ammunisjon mot Quislings påstander.

Lie selv var passiv i saken. Han hadde samlet inn opplysninger om våpenlagre og gitt dem til GE og politiet på starten av 1931. Etter Quislings tale i april 1932 trykket han nye "avsløringer" i *Ekstrabladet* og skrøt litt av at nå var det også andre som sa ifra om faren fra Arbeiderpartiet, men det var det eneste han foretok seg. Avisen gikk inn før saken ble avsluttet, så hans reaksjon på å bli brukt av Arbeiderpartiet og Welhaven og Sveens uttalelser kjenner vi ikke. Det virker som om Quisling-saken hadde en negativ effekt for Lie siden det var først to år etter, i 1934, at han klarte å starte en ny avis og igjen ble omtalt i *Arbeiderbladet*.

Kapittel 8 – Epilog

Etter anmeldelsen fra Norsk Folkereisnings styre og oppmerksomheten i forbindelse med Quisling-saken sommeren 1932 ble det stille rundt Lie. Han flyttet etterhvert til Bergen, men når det skjedde er ikke sikkert. Antagelig var det i 1935 fordi den neste avisen hans ble delt ut i Oslo. Fram til krigen var Lie redaktør i tre høyreekstremer aviser.⁷³⁹ Han ble gift og i 1938 fikk han en datter, Signe.⁷⁴⁰

I 1934 startet han avisen *For Frihet*, undertittel «Det kjøpende publikums avis». En avis som lignet på *Ekstrabladet*, men den var rettet mot kooperasjonen.⁷⁴¹ *For Frihet* startet som en avis kalt *Kampen mot Kooperasjonen – det kjøpende publikums egen avis*.⁷⁴² En avis han delte ut gratis i Oslo i juli 1934.⁷⁴³ *Arbeiderbladet* kalte avisen «en tro kopi av *Ekstrabladet* bare med den forandring at denne gang er det kooperasjonen i stedet for fagorganisasjonen og Det norske arbeiderparti som er gjenstand for tilsviningen».⁷⁴⁴ Det ble gitt ut seks nummere av *For Frihet* fra oktober 1934 til mars 1935.⁷⁴⁵

I 1935 ga Lie ut sin første bok, *Martin Tranmæl – En psykologisk studie*. Det er en kort bok som prøver å avsløre hvor forferdelig og hyklersk Martin Tranmæl er. Hvor stort opplaget var ukjent, men det fikk noe oppmerksomhet i arbeiderpressen.⁷⁴⁶ Knut Hamsun skal visstnok ha uttalt at «dette er en bok som er bygget på kjensgjerninger».⁷⁴⁷ Den andre boken utgitt i 1936, *Et menneske i Russland* og er en reiseskildring fra Lies Russlandsreise i 1929. Den gikk som føljetong i NS-avisen *Samarbeid* en periode.

I 1937 ble Lie invitert til et forfatterhus i Travmünde i Tyskland, det var et arrangement som påstod at det var upolitisk, men det var organisert av Nordische Gesellschaft som var ledet av Alfred Rosenberg og ble delvis finansiert gjennom Josefs Goebbels propagandaministerium.⁷⁴⁸ Lie ble anbefalt av lederen for det tyske pressebyråets nordenavdeling, Bernhard Ohling.⁷⁴⁹ Besøket

⁷³⁹ Jensen, 1992:120.

⁷⁴⁰ L-sak Carl Lie. Dok. 5. og Dok. 4.

⁷⁴¹ Kopier av *For Frihet*. Coop arkiv. Riksarkivet. PA-1394/Z/L0008.

⁷⁴² *Arbeiderbladet*. 25/7-1934 «Nytt svindelforetagende av Carl Lie»

⁷⁴³ *ibid.*

⁷⁴⁴ *ibid.*

⁷⁴⁵ Jensen, 1992: 31.

⁷⁴⁶ *Arbeiderbladet* 25/7-1936. «Små streiftokt»

⁷⁴⁷ *Veien Frem*. Nr. 5. 1936: 38. «G.E.»

⁷⁴⁸ Emberland og Roughvedt, 2004: 316.

⁷⁴⁹ *ibid.*

ble det derimot ikke noe av, Lie måtte melde avbud kort tid før reisen.⁷⁵⁰ I 1939 ble en artikkel om Knut Hamsun, skrevet av Lie, oversatt og publisert i det tyske tidsskriftet *Der Norden*.⁷⁵¹

I 1937 ble Lie redaktør i det tidligere NS-organet *Samarbeid*. Avisen brøt med Nasjonal Samling under partistriden i 1937.⁷⁵² Stillingen som redaktør beholdt Lie til avisen ble lagt ned i 1939.⁷⁵³ Da han var redaktør i *Samarbeid* ble han stadig vekk omtalt av *Bergen Arbeiderblad*. Som i desember 1938 da «de bergenske nazister, med Carl Lee i *Samarbeid* i spissen» demonstrerte for at Norge måtte «slutte sig til de tyske jødeforfølgelser».⁷⁵⁴

Etter at *Samarbeid* ble lagt ned startet Lie *Norgesposten* i desember 1939.⁷⁵⁵ Det ble gitt ut 35 numre av avisen før den ble lagt ned av Nasjonal Samling under krigen. Lie hadde visstnok skrevet noe stygt om Quisling i avisen. *Norsk Tidend* skriver i 1940 at avisen ble stoppet og at Carl Lie ble «arrestert av Bergenspolitiet fordi han begynte å organisere jøderazzia på egen hånd».⁷⁵⁶

Lie ble kalt inn til statspolitiet fire ganger under krigen «for forhånelser mot Føreren og partiet».⁷⁵⁷ I 1942 ble han kalt inn til avhør for å «ved flere anledninger [ha] uttalt seg ufordelaktig mot NS og Føreren», Lie hadde sagt at Quisling levde i «sus og dus» på Bygdø og led av malaria.⁷⁵⁸

Norgesposten skapte også trøbbel for Lie etter krigen. Deler av landssvikdommen fikk han fordi han hadde opptrådt unasjonalt i avisen og blant annet skrevet at man burde legge ned våpnene og at Kongen og Regjeringen burde avsettes mens kampene i Norge fortsatt pågikk.⁷⁵⁹ Lie ble også straffet fordi han jobbet som tolk for tyskerne i april 1940 og oversatte avisartikler til norsk.⁷⁶⁰ Lie gjorde også tyskerarbeid som møbelagent. I 1941 ble han agent for Abwehr, den tyske militære etterretningstjenesten.⁷⁶¹ Lie avga noen rapporter til Abwehr, men det virker ikke som om de fikk noen konsekvenser for noen av dem han rapporterte.

Etter krigen ble Lie fengslet og etterforsket for landssvik. Han ble dømt til åtte års tvangsarbeid i juni 1946. Han fikk også inndratt 8000 kroner.⁷⁶² Han ble løslatt ut i 1949. Etter løslatelsen var Lie arbeidsledig og slet med helsen som følge av oppholdet i fangeleirer etter

⁷⁵⁰ Emberland og Roughvedt, 2004:317

⁷⁵¹ *Der Norden*. Nr.8. 1939. 322-324.

⁷⁵² Høidal, 2002: 213.

⁷⁵³ Jensen, 1992: 82.

⁷⁵⁴ *Bergen Arbeiderblad*. 14/12-1938. «Bergensnazistene går inn for jødeforfølgelser»

⁷⁵⁵ Jensen, 1992: 65.

⁷⁵⁶ *Norsk Tidend*. 26/11-1940. «Et skandalblad stoppet»

⁷⁵⁷ L-sak Carl Lie. Dok. 4.

⁷⁵⁸ L-sak Carl Lie. Dok. 12.

⁷⁵⁹ L-sak Carl Lie. Dok. 19.

⁷⁶⁰ L-sak Carl Lie. Dok. 36.

⁷⁶¹ L-sak Carl Lie. Dok. 19.

⁷⁶² *Aftenposten* 12/8-1946. «17 Abwehr-folk dømt i Bergen»

krigen.⁷⁶³ Han ble frisk, men slet med å forsørge seg selv, kona og datteren fordi ingen ville ansette ham. I 1955 ble resten av gjelda ettergitt.⁷⁶⁴

Kildene sier ikke noe om når han døde.

Norges Nasjonal-Socialistiske Arbeiderparti ble overtatt av Adolf Egeberg og Eugene Nielsen på sommeren 1932. Egeberg var fører og redaktør av *Fronten*. Nielsen startet og finansierte NNSAPs avis *Fronten*. I september 1933 tok partiet navnet Norges Nasjonal-Socialistiske Arbeiderparti.⁷⁶⁵

NNSAP tok mye inspirasjon fra det tyske nazipartiet, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei(NSDAP). Partinavnene var nesten like, NNSAP brukte brune uniformer, de hadde en egen SA avdeling og de brukte hakekorset. Partiet hadde på det meste rundt tusen medlemmer og var stort sett begrenset til de byene.⁷⁶⁶ Partiet var spesielt populært på gymnasene, de politiske motstanderne i Mot Dag skrev i 1934 at NNSAP var Oslos «ledende gymnasiastorganisasjonen».⁷⁶⁷

Da Vidkun Quislings Nasjonal Samling(NS) ble dannet i 1933 valgte mange av NNSAPs medlemmer og gå inn Nasjonal Samling.⁷⁶⁸ For mange de radikale NNSAPerne ble det et kort medlemskap.⁷⁶⁹ Nasjonal Samling ble ikke oppfattet som nasjonalsosialistisk nok og mange mente at Quisling var uegnet som fører. De radikale NNSAPerne var viktige i den interne kampen som foregikk i 1934 om kristendommens rolle og antisemittismen i NS.⁷⁷⁰ De forsøkte å påvirke NS til å innta en mer nasjonalsosialistisk linje.⁷⁷¹ Noen av de tidligere medlemmene vendte tilbake til NNSAP etter partisplittelsen i Nasjonal Samling i 1936-37.⁷⁷²

I 1934 brøt de gjenværende NNSAPerne med Nielsen på grunn av personlige og ideologiske årsaker, Nielsens antifrimureriske og antisemittiske holdninger var til hinder for det nasjonalsosialistiske budskapet til resten av partiet.⁷⁷³ Kampen mot bolsjevismen kom i første rekke for mange av NNSAP-medlemmene, Nielsens sterke fokus på antisemittisme og frimureri kom i veien for den kampen.⁷⁷⁴ Da de brøt med Nielsen mistet NNSAP *Fronten* som partiavis. Den nye partiavisen het *Nasjonalsocialisten* og Stein Barth-Heyerdahl var redaktør. Da hadde han meldt seg

⁷⁶³ L-sak Carl Lie. Dok. 2.

⁷⁶⁴ L-sak Carl Lie.

⁷⁶⁵ *Fronten*. 15/9-1933. «Navneforandring». Fram til da het det Norges nasjonal-socialistiske parti.

⁷⁶⁶ Emberland og Roughvedt, 2004: 196.

⁷⁶⁷ Sitert etter: Emberland, 2003: 126.

⁷⁶⁸ Emberland, 2003: 129.

⁷⁶⁹ Emberland, 2003: 126-127.

⁷⁷⁰ Emberland, 2003: 130.

⁷⁷¹ Emberland, 2003: 127.

⁷⁷² Emberland, 2003: 129.

⁷⁷³ Emberland, 2003: 127.

⁷⁷⁴ Emberland, 2003: 129.

ut av NS.

Partiet ble lagt ned i mai 1940 og medlemmene ble oppfordret til melde seg inn i Nasjonal Samling.⁷⁷⁵ De aller fleste fulgte oppfordringen.⁷⁷⁶

Adolf Egeberg ble medlem av NS i 1933 og han ble partiets første sekretær.⁷⁷⁷ Han startet NS-pressekontor i 1935 og skrev i partiavisen *Nasjonal Samling*.⁷⁷⁸ Fra 1935 til 1936 var han redaktør i *Vestlandets avis*.⁷⁷⁹ Han meldte seg ut av NS i 1937.⁷⁸⁰ Under okkupasjonen skrev han i *Aftenposten*.⁷⁸¹ Egeberg ble medlem av NS igjen på høsten 1940 og sto i partiet til krigens slutt.⁷⁸²

Eugen Nielsen fortsatte å drive *Fronten* fram til høsten 1940.⁷⁸³ I avisen fikk hans konspiratoriske teorier om frimureriene, antisemittisme og antikristelig ideer fritt spillrom.⁷⁸⁴ Nielsen ble ikke medlem av NS under krigen, men samarbeidet med tyskerne.⁷⁸⁵ Han samarbeidet med det tyske sikkerhetspolitiet SD for å kartlegge frimureriet i Norge.⁷⁸⁶ Han fikk også i oppgave og administrere Frimurerlosjens eiendeler da den ble stengt, eiendelene ble ikke sendt til Tyskland, og etter krigen fant man to billass hjemme hos han.⁷⁸⁷

For Norsk Folkereisnings formann, Karl Norbeck, ble denne reisningen hans siste politiske prosjekt. Fram til han døde i 1939 brukte han den meste av tiden sin på travsporten.⁷⁸⁸

⁷⁷⁵ Emberland, 2003: 130.

⁷⁷⁶ *ibid.*

⁷⁷⁷ L-sak. Adolf Egeberg jr. dok. 16.

⁷⁷⁸ Emberland, 2003: 132.

⁷⁷⁹ Jensen, 1993: 96.

⁷⁸⁰ Emberland, 2003: 132.

⁷⁸¹ *ibid.*

⁷⁸² L-sak. Adolf Egeberg jr.

⁷⁸³ Emberland, 2003: 122.

⁷⁸⁴ Emberland, 2003: 119-122.

⁷⁸⁵ Emberland, 2003: 122.

⁷⁸⁶ *ibid.*

⁷⁸⁷ *ibid.*

⁷⁸⁸ Emberland, 2015(manuskript): 127.

Kapittel 9 – Konklusjon

Carl Lie var tilhørte Arbeiderpartiets venstre fløy på 1920-tallet og var aktiv i partiet. Han var redaktør i Arbeiderpartiets organ i Haugesund, *Haugesunds Folkeblad*. Han ble fengslet som en følge av militærstreiken i likhet med flere av arbeiderpartiets tillitsmenn. I 1925 ble han valgt til formann i Haugesund Arbeiderparti. Han måtte imidlertid dra fra Haugesund fordi han hadde forfalsket en veksel og han reiste til Oslo, København og Tyskland. Det virker som om han holdt på sin politiske overbevisning fram til 1929. Da reiste han til Sovjet og så kommunismen på nært hold, det ble et vendepunkt for Lie og han ble antikommunist. Han forble riktignok sosialist, men innenfor rammene av nasjonalsosialismen, som han anså som et kampmiddel mot kommunismen.

I desember 1930 startet han *Ekstrabladet* som var den første nasjonalsosialistiske avisen i Norge. Avisen begynte ikke som en nasjonalsosialistisk avis, men som en anti-Arbeiderparti- og anti-fagforeningsavis. Imidlertid fikk avisen ganske tidlig en nasjonalsosialistisk agenda. Den forfektet sin egen form for nasjonalsosialisme i et opplag på 5000-10000 og til sine rundt 1200 abonnenter. Avisen var likevel ikke et marginalt fenomen, den fikk omtale i avisene og i arbeideravisene og *Arbeiderbladet* spesielt ble det skrevet mye om Lie. *Ekstrabladet* fikk også reaksjoner, den ble etterforsket, den hadde problemer med at ingen typografer ville trykke avisen og i noen tilfeller var dets sympatisører involvert i slagsmål. Det var andre aktører involvert i avisen. Eugen Nielsen var med å finansiere avisen og Adolf Egeberg jr. virker å ha vært spesielt viktig for avisens nasjonalsosialistiske profil, men det var Carl Lie som var hoveddrivkraften. Avisen var helt sentral i dannelsen av Norsk Folkereisning.

Norsk Folkereisning var en proto-fascistisk organisasjon med en nasjonalsosialistisk fløy. Noen kilder blander den sammen med Vidkun Quislings Nordiske Folkereisning, men som vi har sett var dette to uavhengige organisasjoner med nesten like navn. Carl Lie framsto som en lederskikkelse i organisasjonen, men det var andre viktige aktører også. Deriblant Karl Norbeck. Det er svært usikkert hvor mange medlemmer organisasjonen hadde, rundt 200 er det høyeste nummeret det har vært mulig å finne. Det gjør likevel Norsk Folkereisning til en langt større organisasjon en Nordisk Folkereisning som hadde rundt 30 medlemmer på det meste. Det virker som om noen av Norsk Folkereisnings medlemmer gikk i NS.

Av langt større betydning for Nasjonal Samling var Norges Nasjonal-Sosialistiske Arbeiderparti. Det ble dannet av utbrytere fra Norsk Folkereisning. Partiet ble proklamert gjennom

Carl Lies avis *Hakekorset* og agiterte i Oslos gater i starten av mai 1932. Carl Lie sto fram som en lederskikkelse i partiet i mai 1932, men forsvant så helt ut av partiet. Sommeren 1932 fikk Lie mye negativ publisitet, det kan ha ført til at han ble kastet ut. Lie ble anmeldt av Norsk Folkereisnings styre i juni 1932 for påstått bedrageri. Det er mulig at en av dem han skal ha bedratt var Eugen Nielsen, som finansierte NNSAPs organ *Fronten* fra juni 1932 og at Lie derfor forsvant ut av NNSAP.

Da Quisling-saken ble behandlet i 1932 ble politimester Welhaven og oppdagelsesjef Sveen kalt inn til intervju av spesialkomiteen som skulle undersøke Quislings påstander og dokumenter. Politimennene skulle forklare seg om de av Quislings dokumenter som sa at Arbeiderpartiet var bevæpnet. De to politimennene fortalte at det var Lie og *Ekstrabladet* som sto bak våpenryktene i Oslo i 1931 og at Lie fikk sin informasjon fra smuglere. Politimennene mente at dette var ren svindel fra Lies side. Til tross for at Quisling ikke hadde brukt Lies informasjon direkte ble Welhaven og Sveens uttalelser brukt av Arbeiderpartiet for å angripe Quisling og kaste tvil over alle de hemmelige dokumentene han hadde lagt til grunn for sine påstander. Arbeiderpartiet angrep Quisling på flere måter, Lie var bare en del av det, men uttalelsene om Lie var så dømmende og endelig at de ble «den skarpeste dom om statsråd Quislings kilder».⁷⁸⁹

Våren 1933 ble NNSAP viktige i dannelsen av NS. Da hadde Lie for lengst forsvunnet ut av NNSAP. Likevel kan man si at Lie var en viktig årsak til at NNSAP ble dannet, partiet sprang ut av Norsk Folkereisning som igjen ble dannet gjennom *Ekstrabladet*. Quisling hadde begynt arbeidet med NS tidligere på året, men han forsøkte først og fremst å få til et samarbeid med Bondepartiet. Det var Walter Fürsts initiativ som satte igang dannelsen av NS. NNSAPs leder Adolf Egeberg jr. fortalte Fürst at NNSAP planla å stille til valg i 1933, det førte det til at Fürst tok med nyheten til Quisling og presset på for at han måtte danne et parti. Det gjaldt å unngå å få to konkurrerende partier. Som en følge av det ble det holdt dannelsesmøter på Grand Hotell i mai 1933 der tre NNSAPere deltok. To av dem hadde vært med i Norsk Folkereisning, Adolf Egeberg jr. og Eiliv Odde Hauge. Da NS ble dannet gikk store deler av NNSAP inn i det nye partiet. Som vi husker, mener Dahl, Hagtvet og Hjeltnes at hvis NS ikke hadde blitt dannet i tide til valget i 1933 så hadde det antagelig aldri blitt dannet, ihvertfall ikke i den formen den fikk.

Så tilbake til hovedproblemstillingen: *Hvilken rolle spilte Carl Lie og Ekstrabladet i introduksjonen og organiseringen av nasjonalsosialismen i Norge?*

Gjennom sitt arbeid med å spre nasjonalsosialismen i Norge og gjennom sitt organisasjonsarbeid la Carl Lie og *Ekstrabladet* en av nasjonalsosialismens grunnstener i Norge. I

⁷⁸⁹ Monsen, 1932: 14

sin ytterste konsekvens var Carl Lie og *Ekstrabladet* en av grunnene til at NS i det hele tatt ble dannet. På den måten spilte Carl Lie og *Ekstrabladet* en viktig rolle i introduseringen og organiseringen av nasjonalsosialismen i Norge.

Kildeliste

Utrykte kilder

Brev fra Lie til Quisling. Datert: 20/7-1932. PA-0750/G/Gf/L0001/0002/0099

Norsk Folkereisnings hyllest til Quisling. 22/4-1932. PA-0750/G/Gf/L0001/0002/0099

Memo fra Kaptein Graff av Øhr til Kaptein Munthe. Vidkun Quislings privatarkiv. Riksarkivet, PA-0750/F/L0001/0002.

Epost fra statsarkivaren. 20/5-2015

Trykte kilder

Lie, Carl. *Der Norden*. Nr.8. 1939. 322-324

Nordiske Folkereisning i Norge. Retningslinjer og lover. Oslo: Det Mallingske bogtrykkeri, 1931.

Norsk centralforening for boktrykkere. *Typografiske meddelelser – Syv og femtiende årgang*. Arbeidernes Aktietrykkeri. Oslo, 1932.

Redegjørelse for Norsk Folkereisnings Retningslinjer. Oslo: Ekstrabladets trykkeri, 1931.

Aviser

Adresseavisa

Aftenposten

Alarm

Arbeiderbladet

Arbeidet

Bergens Arbeiderblad

Dagbladet

Den 17de mai

Ekstrabladet

For Frihet

Fronten

Haugesunds Avis

Haugesunds Folkeblad

Hedemarkens Amtstidene

Innrøndelagen

Møre Dagblad

Nationen

Nordre Bergenshus Amtstidene

Norges Fremtid

Norges Kommunistblad

Norsk Tidend
Samarbeid
Samfundsliv
Stavanger Aftenblad
Tidens Tegn
Veien Frem

Arkiver

Arbeiderbevegelsens arkiv(Arbark)

Oslo Typografiske Forening
AAB/ARK-1552/A/Aa/L0005/0002 Protokoll 1929- 1933

Landsvikarkivet

Carl Lie
Adolf Egeberg jr.
Kåre Lindahl

Riksarkivet

Coop NKL BA (Coop Norge SA)
PA-1394/Z/L0008 Kopier fra aviser/avisutklipp

NS-arkivet:

PA-0760 F/Fb/L0020/0001/0001 Vedr. Norsk Folkereisning(brosjyrer m.v.), 1931.
PA-0760 F/Fa/L0001 Nordisk Folkereisning – Referat – og møtebok

Rolf Ingebrigtsen (Alfa bibliotek)

PA-1308/G/Gc/L0006/0011 Fronten, organ for Norges nasjonalsocialistiske arbeiderparti, redaktør
Eugen Nielsen
PA-1308/G/Gc/L0017/0002 Norges nasjonalsocialistiske parti 1933

Vidkun Quisling:

PA-0750 F/L0001/0002 Avisutklipp 1931-1932
PA-0750 F/L0002/0009 Nordisk Folkereisning
PA-0750 F/L0002/0003 Arbeiderledernes landsforræderi
PA-0750 F/L0002/0007 Avisutklipp. Div. korrespondanse
PA-0750 F/L0008/0001 Korrespondanse (privat)
PA-0750 F/L0011/0001 Opprettelsen av NS, 1933
PA-0750 G/Gf/L001/0002/0099 Norsk Folkereisning

Statsarkivet

Oslo Tingrett

SAO/A-10456/F/Fg/L0076 Domsprotokoll - forhør
SAO/A-10456/H/Hc/Hcb/L0018 Domsprotokoll sivile saker, 06.01.1932 – 31.03.1932

Stortingsarkivet:

Innst. s. nr. 184. Innstilling fra specialkomiteen til undersøkelse av Quisling-saken.

Stortingstidende, inneholdende enogåttiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1932. Forhandlinger i Stortinget
Stortingstidende, inneholdende enogåttiende ordentlige Stortings forhandlinger. 1932. Forhandlinger i Stortinget.

Dokument Nr.8. (1932)(Fra specialkomiteen.) Vedkommende Quisling-saken.

The Statue of Liberty -Ellis Island Foundation

Carl Lie. Passenger id: 102028110032.

<http://www.libertyellisfoundation.org/passenger-details/czoxMjoiMTAyMDI4MTEwMDMMyjs=/czo5OjJwYXNzZW5nZXliOw==>

Litteratur

Agøy, Nils Ivar. *Militæretaten og «den indre fiende» fra 1905 til 1940. Hemmelige sikkerhetsstyrker i Norge sett i et skandinavisk perspektiv.* Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

Bennett, Gill. *A most extraordinary and mysterious business. The Zinoviev Letter of 1924.* London: Foreign & Commonwealth Office, General Services Command 1999.

Lenke 11.12.2014: http://issuu.com/fcohistorians/docs/history_notes_cover_hphn_14

Bech, Dagfinn. *Reaksjon eller fremskritt: En oversikt over de fascistiske bevegelser og den økonomiske krise.* Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag, 1931.

Bjørn, Bjørnsen. *Arbeiderbladet 100 år 1884-1984. Har du frihet og sommersol kjær? - bind II 1918-1984.* Oslo: Arbeiderbladet AS/ I kommisjon Tiden Norsk Forlag, 1986.

Borgersrud, Lars. *Konspirasjon og kapitulasjon. Nytt lys på forsvarshistorie fra 1814 til 1940.* Oslo: Oktober forlag, 2000.

Borgersrud, Lars. *Vi er jo et militært parti. Den norske mitlitærfascismens historie 1930-1945 – Bind 1.* Oslo: Scandinavian Academic Press (SAP), 2012.

Borgersrud, Lars. *Like gode nordmenn? Den norske mitlitærfascismens historie – Bind 2.* Oslo: Scandinavian Academic Press (SAP), 2012.

Brevig, Hans Olaf og Figueiredo, Ivo de. *Den Norske Fascismen. Nasjonal Samling 1933-1940.* Oslo: Pax forlag, 2002.

- Bull, Edvard. *Arbeiderklassen i norsk historie*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1947.
- Bull, Edvard og Mykland, Knut(redaktør). *Norges Historie. Bind 13. Klassekamp og felleskamp 1920 – 1945*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1979.
- Bull, Trygve. *Mot Dag og Erling Falk*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1987.
- Dahl, Hans Fredrik. Hagtvet, Bernt og Hjeltnes, Guri. *Den norske nasjonalsosialismen. Nasjonal Samling 193-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax forlag, 1990.
- Dahl, Hans Fredrik. *Vidkun Quisling. En fører blir til*. Oslo: Aschehoug, 1991.
- Dahl, Hans Fredrik. *Quisling. En norsk tragedie*. Oslo: Aschehoug, 2004.
- Danielsen, Rolf og Larsen, Stein Uglevik. *Fra ide til dom. Noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling*. Bergen, Oslo, Tromsø: Universitetsforlaget, 1976.
- Danielsen, Rolf. *Høyres historie 2. Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*. Oslo: Cappelen, 1984.
- Emberland, Terje. *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: Humanist forlag, 2003.
- Emberland, Terje og Roughvedt, Bernt. *Det ariske idol. Forfatteren, eventyreren og nazisten Per Imerslund*. Oslo: Aschehoug, 2004.
- Emberland, Terje. *Da fascismen kom til Norge. Den Nasjonale Legions vekst og fall 1927 til 1928*. Oslo: Dreyer forlag. Forventet publisering 2015(manuskript).
- Eriksen, Trond Berg. Harket, Håkon og Lorenz, Erling. *Jødehat - Antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo: N.W. Damm & Søn, 2005
- Furre, Berge. *Vårt hundreår. Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1991..
- Fyrst, Walter. *Min Sti*. Oslo: eget forlag, 1981.
- Gabrielsen, Bjørn. *Martin Tranmæl ser tilbake*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1959.
- Griffin, Roger. *The Nature of Fascism*. London and New York: Routledge, 1991.
- Halvorsen, Kari Foss. *Militærstreikeaksjonen i 1924*. Hovedoppgave: Universitetet i Oslo, 1976.
- Hartmann, Sverre. *Fører uten folk. Quisling som politisk og psykologisk problem*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1959.
- Hegna, Trond. *Oslo typografiske forening 100 år*. Oslo: Oslo Typografiske forening, 1972.

- Holtmark, Sven G. *Gullet fra Moskva. Sovjetisk pengestøtte til norske kommunister 1917-1990*. Oslo: Institutt for forsvarsstudier, 1999.
- Høidal, Oddvar. *Quisling. En studie i landssvik*. Oslo: Universitetsforlaget, 1988.
- Johansen, Per Ole. *Menstadkonflikten 1931*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1977.
- Johansen, Per Ole. «Arbeidervern og revolusjonsfrykt». *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*. Nr. 1. (1981): 131- 178.
- Johansen, Per Ole. «Da Generalstaben var overvåkningspoliti.» *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*. Nr 2. (1982): 9-51.
- Johansen, Per Ole. *Samfunnets pansrede neve. Statspoliti og ekstraordinær overvåkning 1918-1941*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1989.
- Jensen, Tom B. *Nasjonal Samlings periodiske skrifter 1933-1945*. Oslo: Grafisk Media Forlag, 1992.
- Karsrud, Eivind. *Med pistol og Totschläger. Den hemmelige organisasjonen «Samfundsvernet» i mellomkrigstida*. Særtrykk av TOTN, 1985.
- Lange, Halvard M. *Nazi og Norge*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1934.
- Lahlum, Hans Olav. *Oscar Torp - En politisk biografi*. Oslo: Cappelen, 2008.
- Lie, Carl. *Martin Tranmæl. En psykologisk studie*. Bergen: eget forlag, 1935.
- Lie, Carl. *Et menneske i Russland. Inntrykk og minner fra et opphold i Sovjet-samveldet*. Bergen: eget forlag, 1936.
- Maurseth, Per. *Arbeiderbevegelsens historie i Norge 3 – Gjennom kriser til makt(1920-1935)*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1987.
- Mendelsohn, Oskar. *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år. Bind 1 1660-1940*. Oslo, Bergen, Stavanger, Tromsø: Universitetsforlaget, 1987.
- Monsen, Fr. *Quislingsaken – En dokumentasjon og redegjørelse*. Oslo: Det norske Arbeiderpartis Forlag, 1932.
- Norland, Andreas. *Hårde tider. Fedrelandlaget i norsk politikk*. Oslo: Dreyers Forlag, 1973.
- Olstad, Finn. *Jern og Metall 100 år. Bind 1. 1891-1940*. Oslo: Fellesforbundet/Seksjon Jern og Metall, Tiden Norsk Forlag, 1990
- Olstad, Finn. *LOs historie. Bind 1. 1899-1935. Med knyttet neve*. Oslo: Pax forlag, 2009.
- Olstad, Finn. *Frihetens århundre. Norsk historie gjennom de siste hundre år*. Oslo: Pax Forlag, 2010.

Ottosen(Red), Rune, Henrik G.Bastiansen, Hans Fredrik Dahl, Terje Eggum, Elisabeth Eide, Martin Eide, Ottar Grepstad, Tor Are Johansen, et al. *Norsk Presses Historie. Bind 2 Parti Presse og Publikum 1880-1945*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.

Paxton, Robert O. *The Anatomy of Fascism*. Penguin Books. London, 2004.

Ringdal, Nils Johan. *Gal mann til rett tid. NS-minister Sverre Risnæs – en psykobiografi*. Oslo: Aschehoug, 2004.

Sandvik, Pål Thonstad. *Såpekriegen 1930-31. «Lilleborgsaken, venstrestaten og norsk økonomisk nasjonalisme.» Historisk tidsskrift*, bind 89. Nr. 3(2010). 389-424.

Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder. Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax Forlag, 2005.

Solbrekken, Ingeborg. *Kors og kårde. Marta Steinsviks liv og virke 1877-1950*. Oslo: Vidarforlaget, 2012.

Sørensen, Øystein: *Solkors og solidaritet. Høyreautoritær samfunnstenkning i Norge ca. 1930-1945*. Oslo: J.W. Cappelens forlag, 1991.

Sørensen, Øystein. *Fra Marx til Quisling. Fem sosialisters vei til NS*. Oslo: Dreyers forlag, 2012.

Sørensen, Øystein. *Drømmen om det fullkomne samfunn. Fire totalitære ideologier - En totalitære mentalitet?* Oslo: Aschehoug, 2010.

Thorud, Margit. *Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund. 1891 – 1951*. Oslo: Norsk Jern og Metallarbeiderforbund, 1951

Zachariassen, Aksel. *Martin Tranmæl*. Oslo: Tiden norsk forlag, 1977.

Østbye, Haldis Nergaard, NS presse- og propagandaavdeling. *Quislingsaken. Dokumentasjon og referater fra sakens behandling i Stortinget 1932*. Oslo: Blix forlag, 1941.

Vedlegg 1 – Norsk Folkereisnings medlemmer

Arbeidsutvalg

Ingeniør H. Slenes – formann.

Gårdbruker And. Aschehaug – viseformann.

Gårdbruker Hj. Øiestad – sekretær.

Verkstedarbeider Kristian Haakensen – kasserer.

Redaktør Carl Lie.

Direktør Karl Nordbeck,

Handelsborger Per Chr. Aas,

Kaptein C.F. Graff av Øhr,

Stud.jur Eiliv Odde Hauge.

Maler Kåre Lindahl – varamann.

Fra landsmøte i mars 1932

Styre

Gårdbruker And. Aschehaug – formann.

Fru Marta Steinsvik – viseformann.

Direktør Karl Norbeck.

Verkstedarbeider Kristian Håkensen.

Redaktør Carl Lie.

Varamenn

Gårdbruker Hj. Øiestad.

Handelsborger P. Chr. Aas.

NFR råd

Gårdbruker Mortvedt, fra Brandbu.

Konsul Warwic, fra Kristiansund N.

Kaptein Kollenborg, fra Blommenholm.

Restauratør T. Tonning(Tønning?).

Ingeniør F. Bing.

Otto Møller, fra Sinsen.

Disponent Ellefsen.

Kunstmaler Thv. Lerdahl.

Maler Kåre . Lindahl.

Gårdbruker Hans Gunnestad.

Kjøpmann Scharf.

Finn Ulven.

Rørleggermester H.L. Lund.

Journalist Adolf Egeberg.

Lars Widding.

Th. Gjølstad.

Brede(Bredo?) Olsen.

Kapein Graff av Øhr.

Andre

Eiliv Nielsen – leder av Norsk Folkereisnings Trondheimsavdeling.

Arkitekt og gårdeier Eugen Nielsen – satt i arbeidsutvalget på starten.

Vedlegg 2 – Melding fra Kaptein Graff av Øhr

19 - 11 - 1932.

Hr. kaptein A. F. Munthe,

Kaptein Graff av Øhr har nettop ringt mig op og gitt meg endel meddelelser som vil fremgå av hoslagte referat.

Med venlig hilsen,

Deres

Kaptein A. F. Munthe,
Stabschef ved 1. divisjon,
Festningen.

19 - 11 - 1932.

Kaptein Graff av Øhr meddeler følgende i telefonen : -

„ Norsk Følkereisning. ”

Organisasjonen har nu rensket ut alle sosialistiske elementer, bl.a. er redaktør Lie gått ut. Organisasjonen ledes av et Råd,

bestående av : Kaptein Graff av Øhr som formann og Gårdbruker Hans Gunnestad, Land, som næstformann samt en rekke andre medlemmer. Dernest et

Styre,

bestående av : Formann, gårdbruker Askehoug, Ski, Næstformann, H. J. Øjestad, Blommenholm, samt direktør Carl Noråbeck, handelsborger agent T. Chr. Aas, Akersg. 20, og verkstedarbeider H. R. Haahum.

Organisasjonen teller nu omkring 200 medlemmer.

Kaptein Graff av Øhr meddelte at han vil arbeide for at organisasjonen forandrer navn, således at der ikke kan ske nogen forveksling med Nordisk Følkereisning, samt at organisasjonen melder sig inn i Nordisk Følkereisning som en tilsluttet organisasjon.

Vedlegg 3 – Illustrasjoner

Over: Ekstrabladet.

Til venstre: Carl Lie slik *Arbeiderbladet* framstilte han. (10/6-1932.)

Til høyre: Plakat for Carl Lies foredrag den 29. august 1931.

S. A.

Den Nasjonalsocialistiske Frihets-

bevegelses

Ungdoms-

organisasjon.

MAAL OG OPGAVER.

Eftersom kappen mellem de/sikter.

Annonseringen av Norsk Folkereisnings SA.

NORSK HAKEKORSSANG.

Tilegnet Adolf Hitler,
den nordiske rases fører idag.

La oss følge en helt med en fribarens ånd! La mig selv ha et felt for min tanke, min hånd!	La oss gågno vårt land ved å minske dets gjeld! Vil du kalles en mann, må du hjelpe dig selv!
Bare skapende menn har sin-rungende rett til å kreve igjen, til å ete sig mett!	Her er jord allstods, her er skau, her er myr, her er høier med gress, nok til å se så det kryr.
Folk som fordrer og tar av det livskefter gir uten gjengjeld, bedrar oss som virker og strir.	Her er torsk, her er silid; her er malmer i fjell: All vår styrke og ild kan bli Norden til hell,
De er kreften hvis sår vil fortære hver stand. Vi er fjelsen, hvis skår bringer bedringens brand!	blott vi-virkelig tør det begeistringens byr, sånn som frender der sor hvor fornyelsen gyrr!
	De „fantaster“ som vi, finner utvei og råd: All erobring blir til gjennom drømmer og dåd!
	Hør øyd Norden.

Prospektkort av Adolf Hitler,

trykt i nydelige farver, tilsalgs i „Ekstrabladeks ekspedisjon.“—10 ore pr. stykk. For kr. 9. sender vi Dem 100 stykk portofritt. Sendes også mot postopkrav. Kommissjonærer stor rabatt.

Øverst: Norsk hakekorssang i *Ekstrabladet*.

Nederst: Annonse i *Ekstrabladet*.